Digitized in 2006
by
Thrinaina Informatics Ltd, Secunderabad, A.P., India.
(http://www.thrinaina.com)

From the original owned by
Sundarayya Vignana Kendram
and its partner Institutions

as part of the
British Library Endangered Archives Programme
supported by the
Lisbet Rausing Charitable Fund

Except for individual research purpose
any reproduction should be made with
written permission from the

Sundarayya Vignana Kendram,
1-8-1/B/25/A, Bagh Lingampally, Hyderabad - 500 044
Andhra Pradesh, India

COPYRIGHT STATEMENT

The copyright laws of the United States (Title 17, United States Code) and of India (Copyright Act of 1957) govern the making of photocopies or other reproductions of copyrighted material including foreign works under certain conditions. In addition, the United States extends protection to foreign works by means of various international conventions, bilateral agreements, and proclamations.

Under certain conditions specified in the laws, libraries and archives are authorized to furnish a photocopy or other reproduction. One of these specified conditions is that photocopy or reproduction is not to be used for any purpose other than private study, scholarship, or research. If a user makes a request for, or later uses, a photocopy or reproduction for purposes in excess of "fair use," that user may be liable for copyright infringement.

These institutions reserve the right to refuse to accept a copy order if, in their judgment, fulfillment of the order would involve violation of the copyright laws of the United States or India.

నన్నయ, 11th Cent

నలోపాఖ్యానము

బెజవాడ, 1927

Record no. 346

Nannaya, 11th Cent

Nalōpākhyānamu

Bejavāḍa, 1927

Record no. 346

SUNDARAYYA VIGNANA KENDRAM
1-8-1/B/25/A, Bagh Lingampalli
Hyderabad – 500 044, Andhra Pradesh, India

Bibliographic Record Target

నన్నయ, 11th Cent.

నలోపాఖ్యానము / నన్నయభట్టారక ప్రణీతంబైన నలోపాఖ్యానము - టీకా తాత్పర్యసహితము.- బెజవాడ : మారుతిరాంఅండ్ కో., 1927.

128 p. ;17 cm.

Record no. 346

Nannaya, 11th Cent.

Nalōpākhyānamu / Nannayabhaṭṭāraka praṇītambaina Nalōpākhyānamu - ṭīkā tātparyasahitamu.- Bejavāḍa : Mārutirāṃ aṃḍ Kō., 1927.

128 p. ;17 cm.

Record no. 346

35 mm microfilm
Image placement: IA (IIA) IB IIB Date filming began:

రవెలు
1
782
...భాషానిలయము
వ 27

Sri Krishna Devaraya
Andhra Bhasha Nilayam,
Sultan Bazar, Hyderabad-195. A.P.

AJANTA BOOK BINDING
WORKS
Sultan Bazar, Kandaswamy Lane
HYDERABAD - A. P.

శ్రీ

నన్నయభట్టారక ప్రణీతంబైన

నలోపాఖ్యానము

(టీకా తాత్పర్య సహితము.)

పబ్లిషర్సు:

మారుతిరాం అండ్ కో.,

ఎడ్యుకేషనల్ పబ్లిషర్సు,

బెజవాడ.

కాపీరైట్.] 1927. [వెల రు. 0-6-0.

శ్రీరస్తు.

నలోపాఖ్యానము

శ్రీరమ్య ధర్మనిత్య
ప్రారంభవిభాసి రాజపరమేశ్వర ఘో
రారి మదకుంభికుంభ వి
దారణ దారుణకృపాణ దక్షిణహస్తా. 1

వ. అని కథకుండు శౌనకాది మహామునులకుం జెప్పె. అట్లు శాంతవచనంబుల భీమసేనునకుం గోపాటోపోపశమనంబు సేయుచున్న ధర్మరాజునొద్దకు బృహదశ్వుండను మహాముని వచ్చి విధిదృష్టవిధానంబునం బూజితుండై విశ్రమించి యున్న యమ్మునివరునకు ధర్మతనయుండు ధర్మపరులైన పరులచేతం దమపడిన నికారప్రకారంబంతయు నెఱింగించి యిట్లనియె. 2

క. [illegible]డమియు రాజ్యము బంధుల
[illegible]వి మృగావలులఁ గలసి విపినంబులలోఁ
గడుకొని మాయట్లిడుములఁ
[illegible]న నరులు గలరె యొరులు పరమమునీంద్రా. 3

అనిన నయ్యుధిష్ఠిరునకు బృహదశ్వుం డిట్లనియె. 4

క. దేవసములైనయనుజుల,తో విప్రులతో రథాళితో వచ్చి యర
ణ్యావాసము సేసెను ధర, ణీవల్లభ నీవు ధర్మనిష్ఠితబుద్ధీ. 5

క. నరసుతుఁడు తొల్లి నలుఁడను
ధరణీశుఁడు జూదమాడి తనవిభవము పు
ష్కరుచేత నోటువడి యొ
క్కరుఁడ కరం బిడుమవడఁడె కాననసీమన్. 6

వ. అనిన నది యెట్లని ధర్మనందనుం డడిగిన నాతనికి బృహ
దశ్వుం డిట్లనియె. నిషధేశ్వరుండైన వీరసేనుని కొడుకు
నలుండనువాఁ డనేకాక్షౌహిణీపతి యనవరతాక్షప్రియుం
డజేయుండైన తన తేజంబున నెల్లరాజుల జయించి బ్రహ్మ
ణ్యుండై బ్రహ్మోత్తరంబుగాఁ బ్రజాపాలనంబు సేయుచు
న్నంత. 7

సీ. అట విదర్భాధిపుఁడైన భీముండను
వాఁ డనపత్యుఁడై వ్రతము లొలి
సలుపుచు దమనుఁడన్ సన్మునిఁ బత్నియుఁ
దాను నుపాసించి తద్వరమున
దమయంతియును గూఁతు దమదాంతదమనుల
సుతులను బడసె విశ్రుతగుణాఢ్యుఁ
డందుఁ గన్యారత్నమగు దమయంతి దా
నత్యంతకాంతి రూపాభిజాత్య

ఆ. విమలగుణసమృద్ధి వెలుఁగుచు సురసిద్ధ
సాధ్యకన్యలట్టిసఖులు నూర్వు
రొలసి తన్నుఁ గొలుచుచుండంగ మహినొప్పు
చుండె నధికవిభవయుక్తితోడ.

క. నలుగుణములు దమయంతికి
నలునకు దమయంతి గుణగణంబులు జను లి
మ్ముల. బొగడుట నిరువురకును
వెలసె మనోభవ వికారవిభ్రమ మెదలన్. 9

వ. ఒక్కనాఁడు నలుఁడు దమయంతీగుణబద్ధచేతస్కుండై మద
నావలంబు సహింపనోపక ప్రమదావనంబున నుండునంత
నంతరిక్షశ్రీకాంతాహారావళియుంబోలె హంసావళి యవనీ
తలంబున కవతరించిన. 10

ఆ. వీరసేనసుతుఁడు వీరుండు హంసల
నడబెడంగుఁ జూచి నగుచు వాని
నెగిచి యొగిచి యందు నెగయకుండఁగ నొక్క
హంసఁ బట్టుకొనియె నతిరయమున. 11

ఆ. దానివిడిచి పోవఁగానోప కఱచుచు
నంతరిక్షమునను హంసలెల్లఁ
బిందుగట్టి తిరుగుచుండె వాతోద్ధూత
శారదాభ్రశకలచయముఁ బోలె. 12

వ. అదియును దన కమ్మనుజేశ్వరుం డపాయంబు సేయునకాఁ
దలంచి వెఱచి మనుష్యవాక్యంబుల నిట్లనియె. అయ్యా
యేను నీకుం బ్రియంబు సేసెద నీహృదయేశ్వరియైన దమ
యంతి పాలికిం బోయి నీగుణంబులు దానికి వర్ణించి చెప్పి
యొకన్య యన్యుల నపేక్షింపక నీయంద బద్ధానురాగ
యగునట్లు చేసెద. 13

క. అని విని హంసవచనము
దనహృదయంబునకు నమృతధారాపాతం

బునుబోలె నైన నృపనం
దనుఁ డనురక్తుఁడయి విడిచెఁ దడయక దానిన్. 14

వ. హంసపిండుతో నదియును విదర్భాపురంబునకుం బఱచి యం దుపవనంబున సఖీజనపరివృతయై యున్నదమయంతి పాలికిం బోయి విహరించుచుండె. అంత నాహంసలం జూచి పరమకౌతుకంబున. 15

తే. ఒండొరులఁ గడవఁగ నయ్యువిద లెల్లఁ
బఱచి యొక్కొక్క కలహంసఁ బట్టుకొనినఁ
జెలువముగ నందు దమయంతి చేతఁ బట్టు
వడియె నను చేత విడువంగఁ బడినహంస. 16

క. దమయంతికి నలునకు సం
గమ కారణదూత యైనకలహంస మనో
జ్ఞ మనుష్యవాక్యముల న
ద్దమయంతికి హర్ష మెసఁగ దానిట్లనియెన్. 17

వ. నీహృదయేశ్వరుండైన నలునొద్దనుండి వచ్చితి అపారపారావారపర్యంత మహీతలంబునందు నాచూడని రాజు లెవ్వరును లేరు సర్వగుణ సౌందర్యంబుల నెవ్వరు నలుంబోలరు.
నీవు నలునకుఁ బేర్మితో దేవివైనఁ
గాక నీసముజ్జ్వలరూపకాంతివిభవ
నిత్యసౌభాగ్యభాగ్యాభిజాత్యభద్ర
లక్షణావళు లవి సఫలంబు లగునె. 19

వ. నీవు నారీరత్నంబవు అతండు పురుషరత్నంబు మీయిద్దఱ సమాగమం బన్యోన్యశోభాకరం బగును. అనినవిని హృష్టహృదయ యయి దమయంతి దానికిట్లనియె. 20

మధ్యాక్కర. ఆరాజుగుణములు నాకు నెఱింగించినట్టుల నన్ను
నారాజునకు నెఱిఁగించి కరుణ నాయందుఁ గావింపు
మారంగ ననవుడు నిషధదేశంబున కరిగి యాహంస
వీరసేనజునకు దానిగుణరూపవిభవముల్ సెప్పె. 21

వ. అంత. 22

చ. నలదమయంతు లిద్దఱు మనఃప్రభవానల బాధ్యమానులై
సలిపిరి దీర్ఘవాసర నిశల్ విలసన్నవ నందనంబులన్
నలినదళంబులన్ మృదుమృణాళములన్ ఘనసారపాంసులన్
దలిరులశయ్యలన్ సలిలధారలఁ జందనచారుచర్చలన్. 23

వ. ఇట్లిద్దఱు నన్యోన్యరూపగుణ శ్రవణసంజాతప్రీతులై యుండు నంత నతఃకరణసంతత మనోజాతసంతాప వివర్ణవదన యైన యాదమయంతిం జూచి భయసంభ్రమాక్రాంత హృదయ లగుచు సఖీజనంబు లెల్ల నక్కోమలి వృత్తాంతం బంతయు భీముని కెఱింగించి యిట్లనిరి 24

సీ. కలహంస పలికినపలుకులు గణియించు
వడి దానిపోయినవలను జూచుఁ
బలుకదు సఖులతో లలితాంగి మిన్నక
యలయుచు నుండుఁ దానను దినంబు
చారువిభూషణాహార విహారశ
య్యాసన భోగంబులందు విముఖి
యై రేయివగలు నిద్రయు నెప్పుడెఱుఁగక
దమయంతి నలుఁ డనుధరణినాథు

ఆ. నంద బుద్ధి నిలిపి కందర్పబాధిత
యగుచునున్నయది ధరాధినాథ

ధరణిపతుల నొరుల నురుగుణాఢ్యుల విన
నొల్ల దెంతవిభవయుక్తులైన. 25

వ. అనిన విని భీముం డేమి సేయుదు నెవ్విధంబున నమ్మహీ
పతి నిటకు రావింప నగునో యని చింతించుచు సంప్రా
ప్తయౌవ్వనయైన కూఁతుంజూచి యప్పుడు. 26

క. ఆవైదర్భుఁడు నిఖిలధ
రావలయములోనఁ గలుగు రాజన్యుల నా
నా విషయాధీశ్వరులను
రావించెం దత్స్వయంవర వ్యాజమునన్. 27

క. మనుజేశ్వరు లెల్లను బో
రన దమయంతీ స్వయంవరమునకు నొప్పన్
జనుదెంచిరి సైన్యస్యం
దన ఘట్టన నవనితలము తల్లడపడఁగన్. 28

వ. తత్సమయంబునఁ బర్వత నారదులను పురాణమునులు
భూలోకం బెల్లం గ్రుమ్మరి యింద్రలోకంబునకుం బోయిన
నింద్రుండు వారిం బూజించి భూలోకంబునం గుశలవార్త
యడిగి యిదియెట్లు ధర్మపరిపాలన పరులై వీరులై రణనిహ
తులైన రాజు లక్షయలోక సుఖంబు లనుభవింప నతిథులై
యిందుల కెంతకాలం బయ్యె రానికారణం బేమి యనిన
నయ్యింద్రునకు నారదుం డిట్లనియె. 29

క. నరసిద్ధ సాధ్య విద్యా
ధర సురకన్యకలకంటె దమయంతియ సుం
దరి దాని సుస్వయంవర
మరుదై వర్తిల్లుచున్నయది యిప్డుమహిన్. 30

క. అందులకు ధరణిఁ గలనృప
నందనులెల్లను ముదంబునం బోయెదువే
డ్కఁ దమలోఁ గయ్యమ్ములు
గ్రందుగ లేకున్నవారుఁ గదునెయ్యమునన్. 31

వ. అనిన విని యింద్రుండును లోకపాలవరులను దదాలోకన
కౌతుకంబునం గనకరత్నరమ్యవిమానారూఢులై భూలోకం
బునకువచ్చి దమయంతీ స్వయంవరంబునకుం బోయెడువాని
నాదిత్యులలోన విష్ణుండునుంబోలెఁ దేజోధికుం డైనవాని
ననన్య సాధారణరూపవిభవంబున రెండవమన్మథుండునుం
బోనివాని నలుం గని యంతరిక్షంబున విమానంబులు నిలిపి
భూతలంబునకు వచ్చి వాని కిట్లనిరి. 32

సీ. నిత్యసత్యవ్రత నిషధేశ నీవు మా
కమరంగ దూతవై యభిమతంబు
సేయుము నావుడుఁ జెచ్చెర నట్టుల
చేసెద మఱి నాకుఁ జెపుఁడ మీర
లెవ్వార లేను మీ కిష్టంబుగా దూత
నై యేమి సేయుదు ననిన నతని
కమరేశ్వరుం డిట్టు లనియె నే నింద్రుండ
వీరు దిక్పాలురు విదితయశులు

ఆ. ధరణి నొప్పుచున్న దమయంతి సుస్వయం
వరముఁ జూచువేడ్క వచ్చియున్న
వార మీవు మమ్ము వారిజాక్షికి నెఱిం
గింపు నామధేయకీర్తనముల. 33

వ. అట్లైన నక్కోమలి మాయందుఁ దన వలచువాని వరియించు

అనిన నింద్రునకుఁ గృతాంజలి యయి నలుం డిట్లనియె.

ఆ. ఎఱిఁగి యెఱిఁగి నన్ను నేకార్థసమవేతుఁ
బాడియయ్యె యిట్టిపనికిఁ బనుప
ననిన నుత్సుకుండవై యేల చేసెద
నంటి చేయకుండ నగునె నీకు. 35

ఆ. నిన్ను నిత్యసత్యనిరతుఁ గా నెఱిఁగి యి
క్కార్యమునకు వలను గలుగు టెఱిఁగి
పనుపవలసె దూతభావ మపేక్షించి
దేవహితము దీనిఁ దీర్పవలయు. 36

వ. ఆయుధీయ సురక్షితంబైన రాజగృహంబెట్లు చొరనగు నని
శంకింపవలదు దమయంతీనివేశంబుఁ బ్రవేశించునపుడు నిన్నె
వ్వరు వారింప నోడుదురు అనిన శక్రువచనంబుల నశంకితుం
డై నలుం డొక్కరుండ విదర్భా పురంబునకుం బోయి దమ
యంతి గృహంబుసొచ్చి. 37

సీ. హంసచేఁ దనవినినంతకంటెను రూప
విభవాతిశయముల వెలయుదాని
సురకన్యకల యట్టి సురుచిర శతకన్య
కాళిచేఁ బరివృత యైనదాని
హృదయేశుఁ డైన తన్నెప్పుడు వినుచున్కి
నలయ కాశ్వాసిత యైనదాని
దమయంతిఁ జూచి కందర్పశరావిద్ధుఁ
డయ్యె నలుండంత నతనిఁ జూచి

ఆ. యితఁ డపూర్వమనుజుఁ డెందుండి వచ్చెనో
యనుచు నదరిపడి లతాంగులెల్ల

నాసనముల డిగ్గి యపుడు ప్రత్యుద్గత
లైరి మనములందు హర్ష మెసఁగ. 38

క. దమయంతి మనోభవనిభు
నమరేంద్ర ప్రతిము దినకరాభు సుధారు
క్సము వరుణసదృశు ధనదో
పము నశ్విసమాను నిషధపతిఁ జూచి నలున్. 39

క. వారిరుహనేత్ర మదన
ప్రేరిత యై లజ్జ యుడిగి భీతిల్లక బృం
దారకమూర్తికి రాజకు
మారున కిట్లనియె మందమందమృదూక్తిన్. 40

వ. నీవు మహానుభావుండ విందుల కేమికారణంబున నేకతంబ
వచ్చితివి. ఇది యత్యుగ్రశాసనుం డైన మదీయజనకుచేత
సురక్షితం బగుట నెవ్వరికిం జొర నశక్యంబు దీని నెవ్వరు
నెఱుంగకుండ నెవ్విధంబునం జొచ్చితి నాకు మనోవేదనా
విపద్ధనుండ వైననీ తెఱం గెఱింగింపు మనిన దానికి నలుఁ
డిట్లనియె. 41

ఆ. ఏను దేవదూత నింతి నలుం డను
వాఁడ నింద్రధనదవరుణయములు
నీస్వయంవరంబు నెమ్మితోఁ జూడంగ
నరుగుదెంచి నన్ను నబల మున్ను. 42

క. నీయొద్దకుఁ బుత్తెంచిరి
మాయం దొక్కరుని నిష్టమతి వరియింపన్
దోయజముఖిఁ బ్రార్థింపుము
మాయందఱ ప్రియ మొనర్పుమా సంప్రీతిన్. 43

వ. అని పంచినఁ దత్ప్రీభావంబున నన్యులచేత నలక్షితుండనై
వచ్చితి. ఇంద్రాదులకుఁ బ్రియంబు సేయుము. అనిన నవన
తవదనయై దమయంతి తొల్లి హంసచేత నలు విని వాని
యందు బద్ధానురాగయయి నవయుచున్నయది యిపుడతని
నెఱింగి తద్వచన శ్రవణదుఃఖాయమానమానస యగుచు
నిట్లనియె. 44

తరువోజ. ఏనేడ నింద్రాదులేడ వారలకు
నెప్పుడు మ్రొక్కుదు నేనునీధనమ
భూనాథ నీగుణంబులు హంసచేతఁ
బొలుపుగా విని మనంబున నిల్పి యున్న
దాన భవన్నిమిత్తమున నిట్లఖిల
ధారుణీనాథ సార్థంబు రావింపఁ
గా నిష్ఠవలసె లోకఖ్యాత కీర్తి
కరుణించి పతిబుద్ధి గావింపుమిందు. 45

వ. నీవు దీనికొడంబడని నాఁడు రజ్జువిషాగ్నిజలంబులం బ్రాణ
పరిత్యాగంబు సేసికొందు ననిన దానికి నలుం డిట్లనియె.

మత్తకోకిల. భూరిసత్త్వులు సర్వలోకవిభుల్ విభూతిసమృద్ధులి
ద్ధోరుకీర్తులు నిన్నుఁ గోరుచు నున్నవా రమరోత్తముల్
వారిపాదరజంబుఁ బోలనివాని నన్ను మనుష్యు సం
చారిఁ గోరఁగ జన్నె నీకుఁ బ్రసన్నలై సుర లుండఁగాన్

క. దేవతల కప్రియంబులు
గావించి మనుష్యు లధమగతు లగుదురిలన్
గావున వారికి నిష్టముఁ
గావింపుము నన్నుఁ బ్రీతిఁ గావుము తరుణీ. 48

వ. అనిన దమయంతి నయనాంతర్గళిత బాష్పధారాకలిత కపో
లయుగళ యగుచుం బెద్దయుంబ్రొద్దు చింతించి నీయభిప్రా
యంబునకు నిరపాయంబైన యుపాయంబుఁ గంటిని. ఇం
ద్రాదులు నాస్వయంవరంబునకు వచ్చెదరేని వారిసన్నిధిన
నిన్ను వరియించెద. అట్లయిన నిర్దోషం బగును. అనిన
నలుండు లోకపాలురపాలికిం జని దమయంతి పలికినవిధంబుఁ
జెప్పె. అంతఁ బుణ్యతిథి నక్షత్రముహూర్తంబున దమ
యంతీ స్వయంవరంబు ప్రవర్తిల్లిన. 49

ఆ. నలుకాని నలినదళనేత్ర వరియింప
దట్టె చూతమనుచు నమరవరులు
నలువురును గడంగి నలరూపముల వచ్చి
రాస్వయంవరమున కతిముదమున. 50

వ. అంత. 51

సీ. దమయంతి సితపుష్పదామాభిశోభిత
హస్తయైచనుదెంచి యంబుజాక్షి
యమ్మహోత్సవ దర్శనాగతరాజన్య
నివహంబువీక్షించి నెమ్మితోడ
నలువురువేల్పులు నలుదొట్టియప్పుడే
కాకారులైయున్న నందునలుని
నేర్పరింపఁగనేర కింద్రాదులను నలు
నెఱుఁగు నుపాయ మింకెద్ది యొక్కో
ఆ. యనుచు సంశయాకులాత్మయై సురలార
నలు నెఱుంగువిధము నాకుఁ జేయుఁ

డాత్మ రూపధరుల రగుఁ డని పరిదేవ
నంబు సేసెఁ దన మనంబులోన. 52

వ. దేవతలు దాని పరిదేవనంబువిని కరుణించి యనిమిషలోచ
నంబులు నస్వేద గాత్రంబులు నొప్ప నవనీతలంబు ముట్టక
యాసన్నులై నిలిచిరి. అంత లోకపాలురు భూలోకంబునం
గల రాజలోకంబు లాలోకించుచుండఁ బుణ్యశ్లోకుండయిన
నలు ధర్మవిధానంబున వరియించి దమయంతి తదీయస్కం
ధంబున సుగంధి కుసుమదామకంబు వెట్టెన. 53

క. దేవతల సాధువాదము
తో విప్రాశీరవంబుతో బహు తూర్యా
రావంబులు చెలఁగెను బా
రావార రవంబుబోలె ననివార్యంబై. 54

వ. ఇట్లపూర్వ స్వయంవర లబ్ధయయిన దమయంతి నత్యంత
విలాసంబుతో వివాహంబైన యానలునకు మెచ్చియింద్రుం
డు వాని యజ్ఞంబులయందు నిజరూపంబుతో హవిర్భా
గంబుఁ గొనను నగ్నియు వరుణుండును వానివలచినచోటన
యనలోదకంబు లుత్పాదింపను ధర్ముండు వానిచిత్తంబు
ధర్మమునందు వర్తిల్లను ధనదుండు ధన సంచయంబు లక్ష
యంబు లగునట్లుగా వరంబులిచ్చి దేవలోకంబు కరుగువా
రెదుర ద్వాపరంబుతోవచ్చు కలిఁగని శక్రుం డిది యేమి
యెందులకుం బోయెద వని యడిగిన నయ్యింద్రునకుఁ గలి
యిట్లనియె. 55

తే. అవనిలో దమయంతీ స్వయంవరంబు
విస్తరిల్లుటవిని కడు వేడ్కతోడ

నేను దమయంతిచే వరియింపఁబడుదు
నని తదర్థమై యరిగెద నాసఁజేసి. 56

వ. అనిన నందఱు నగి నీ వందుల కేల పోయెదు ముందఱ నిర్వృ
త్తం బయ్యె నక్కోమలి యొరుల నెవ్వరి మెచ్చక నలుం
డనువాని వరించె ననినం గలి కరం బలిగి యన్నలునకు
దమయంతికిని రాజ్యపరిత్యాగంబును బరస్పర వియోగక్లే
శంబును జేసెదనని నిశ్చయించి వాని నక్షరతుంగా నెఱింగి
యక్షంబులఁ జొచ్చియుండ ద్వాపరంబుం బనిచి నలుండు
సేయుచున్న యశ్వమేధాదికానేకభూరిదక్షిణ మహాక్రతు
వులయు, జపహోమదానాది వివిధపుణ్యకర్మంబులయుఁ
గారణంబునం జొర నవసరంబు గానక యంతరం బన్వేషిం
చుచుం బెద్దకాలం బుండి యొక్కనాఁ డతం డశుచియై మ
ఱచి సంధ్యోపాసనంబుఁ జేసిన నుపలబ్ధావసరుం డయి కలి
నలునందుఁ బ్రవేశించి పుష్కరుం డనువానిపాలికిం బోయి
తన్నెఱింగి నీవు నలునితో జూదం బాడి వానిరాజ్యంబు
సర్వంబును నోడిచికొమ్మని చెప్పి తానును వానికి విప్రవే
షంబున సహాయుండై యక్షంబులు గొని పుష్కరునితో
నొక్కటఁ జని నలుం గాంచి నీవు మారాజుతో జూదం
బాడు మనిన. 57

క. ద్యూతార్థము తత్కితవా
హూతుఁడ నై జూద మాడ కుండుట ధర్మా
పేతం బని యభిముఖుఁ డయి
యాతనితో నలుఁడు జూద మాడఁ గడంగెన్. 58

క. కలధనము లెల్ల నోడ్డుచు
నలయక జూదమున విజితుఁ డగుచుండె నిజా
ప్తులు వారించిన నుడుగక
నలుఁడు గలిప్రేరణంబునను హతమతి యై. 59

వ. ఇట్లనేక మాసంబులు దుర్వ్యసనాసక్తుండై యున్నలుండు వివిధవస్తువాహననివహంబు లొడ్డి పుష్కరున కోటువడం బోయిన నెఱింగి పౌరబ్రాహ్మణ ప్రధానులు దమయంతీపురస్కృతులై వచ్చి వారించి కలిసమావేశపరవశుం డయిన యన్నలుచేతఁ బ్రతిహతులై పలుకకుండిరి అంత దమయంతి చింతాక్రాంతచిత్త యై. 60

ఆ. ఎంత యోటువడిన నంతియు జూదంబు
నందుఁ దగులుఁ జలము నతిశయిల్లు
నేమి సేయుదాన నిది యెగ్గునకు మూల
మని లతాంగి దుఃఖితాత్మ యగుచు. 61

సీ. అక్షము ల్పుష్కరునందు వశ్యంబులై
యునికియు నలునియం దొండువిధము
లగుటయు నెఱిఁగి నిజాధీశ్వరునకప
జయము గా లక్షించి సరసిజాక్షి
భర్తయనుజ్ఞ మఱిన్బడసి వార్ష్ణేయుఁడన్
సారథిఁ బిలిచి యీస్యందనమున
నింద్రసేనుండనునిక్కుమారకు నింద్ర
సేన యన్గూఁతుఁ జెచ్చెరనతోడు

ఆ. కొని విదర్భ కరిగి గుఱుకొనిమద్బంధు
జనుల యొద్ద బెట్టి సరగ రమ్మ

టంచుఁ బంచిపుచ్చె నాప్తపురోహిత
మంత్రి బాంధవాభిమతము బొంది. 62

క. నలుఁడును ధరణీరాజ్యము
దలఁగఁగ సర్వంబు నపహృతంబైనఁ గడున్
దలరి దమయంతిఁ దోడ్కొని
వెలువడియె నశేషరాజ్య విభవ చ్యుతుఁడై. 63

తే. పురము వెడలి మూఁడహోరాత్రములు వసించి
యున్న నలుపాలి కెవ్వరినోడి రరుగ
జనవిభుండైన పుష్కరు శాసనమునఁ
గలికృత ద్యూత విద్వేష కారణమున. 64

వ. ఇట్లు సర్వజన సత్కారార్హుండయ్యును నలుండువిధివశంబున నెవ్వరివలన సత్కారంబు గానక జలంబు లాహారంబుగాఁ దత్పుర సమీపంబున దమయంతీ ద్వితీయుండై యుండి బుభుక్షాపీడ సహింప నోపక హిరణ్య వక్షంబులతోఁ దనముందటఁ దిరుగుచున్న పక్షులం గని యవి భక్ష్యంబు లగు నని యప్పక్షులం బట్టికొన సమకట్టి తనకట్టినపుట్టంబు వానిపై వైచిన నవి పుట్టంబుతోన గగనంబున కెగసి నగుచు విగత వస్త్రుండయిన నలున కిట్లనియె. 65

తే. నీధనంబును రాజ్యంబు నిక్కృతిఁగొన్న
యక్షముల మేము నీవస్త్ర మపహరింపఁ
బక్షిరూపులమై వచ్చి పార్థివేంద్ర
యపహరించితి మనిచెప్పి యరిగెఁ జదల. 66

వ. నలుండును వానిం జూచి విస్మయం బంది యీయక్షంబుల దోషంబునం గాకేమి నాకిట్టిదయ్యెననుచు దమయంతి కట్టిన

పుట్టంబు చెఱంగు కట్టికొనియె. అట్లిరువురు నేకవస్త్రులై
యొండొరుల మొగంబులు చూచి దుఃఖించుచుండ నలుండు
దమయంతి కిట్లనియె. 67

క. ఇది దక్షిణాపథంబున
కిదియు విదర్భాపురమున కిది కోసల కిం
దిది యుజ్జయినికిఁ దెరువులు
మది నిన్నిటిలోన నరుగ మన కెద్ది యగున్. 68

క. అడవులలో నాతోఁ గడు
నిడుమలు వడనోప వరుగు మిందుముఖీ యి
ప్పుడు నీ బంధుజనంబుల
కడ కనవుడుఁ దరుణి శోకగద్గద యగుచున్. 69

ఆ. అతని కిట్లు లనియె నవనీశ నీవును
నేనుఁ జని విదర్భ నిష్టలీల
నుండుదము మృగాకులోగ్రవనంబుల
కరుగ నేల యిడుమ లంద నేల. 70

వ. అనిన విని నలుం డవనతాననుం డయి నీచెప్పినట్ల విదర్భే
శ్వరు రాజ్యంబును మనరాజ్యంబ యనుదొల్లి యధికైశ్వర్య
యుతుండనై యందులకుం బోయి బంధుజనులకు హృద
యానందంబు సేసి యిప్పు డివ్విధంబున సర్వహీనుండనై
యెట్లుపోవనేర్తు. అనిన దమయంతి యిట్లనియె. 71

తే. అఖిలదుఃఖ రోగార్తున కౌషధంబు
సురుచిరంబుగ భార్యయ చూవె యెందు
నొనర భార్యసమేతుఁడై యున్నవాని
కెంత లాపదలయ్యును నెఱుకపడవు. 72

క. అలయునెడ డయ్యునెడ నాఁ
కలియుఁ దృషయు నైనయెడలఁ గనుఁగొని ధరణీ
తలనాథ పురుషునకు ని
మ్ముల భార్యయ పాచుఁ జిత్తమున దుఃఖంబుల్. 73

వ. కావున నిది మదధీనజీవిత యనియు ననువ్రత యనియు
ననుకంపనీయ యనియు నన్ను విడువక నాయనుగమనం
బునకు ననుమతుండవు కమ్ము. అనిన నట్ల చేయుదు. ప్రాణ
సమానవయిన నిన్నేల విడుతు. ఓడకుండుము. అని నలుండు
దమయంతి నాశ్వాసించుచు నొక్కెటఁ జనిచని విజనం
బైనవిపినంబుల నొక్కసభఁ గని యందు విశ్రమించి పరు
షధూళిధూసరస్థలంబున శయనించి మార్గశ్రమనిమీలిత
నయనుం డయి దుఃఖంబునఁ గన్ను మొగుడకున్న లేచి తన
పాదంబులయంతికంబున నతిక్లేశపరవశ యయి నిద్ర వో
యెడు దమయంతిం జూచి. 74

సీ. ధరణిరాజ్యంబుతో ధనమెల్లఁ బరులచే
నపహృతం బగుటయు నాప్తమిత్ర
బంధుజనంబులుఁ బ్రకృతిజనంబులు
విడుచుటయును మహావిపినభూమిఁ
బత్నితోఁ దనపరిభ్రమియించుటయు నప్డు
దలఁచి శోకించి యిత్తరుణి దొల్లి
మృదుశయనంబున మెలఁతలు మెలపుతో
నడుగు లొత్తఁగ నిద్ర యనుభవించుఁ

ఆ. గోమలాంగి యిపుడు గుఱుకొని పాంసుల
స్థలమునందు నిద్రఁ దగిలినదియుఁ

బంకజాక్షి నాకు భార్యయై యింతదుః
ఖంబుఁ బొందె దైవ ఘటనఁ జేసి. 75

వ. ఏను దీనిదుఃఖంబుఁ జూడనోప ఎటకేనియుం బోయెద నిది నన్నుంగానక తనబంధుల యొద్దకుంబోయి దుఃఖ పడకుండు. అనివిచారించి పోవ సమకట్టి యక్కోమలి మేలుకొనకుండ మెల్లన దానివస్త్రంబునం దర్ధంబు చించి తనకుం బరిధానంబు చేసికొని వెలువడి కొండొక నేలపోయి దమయంతి యందు ఘనంబైన తననెయ్యం బనుతీఁగఁ ద్రెంపనేరక క్రమ్మర నచ్చోటికి వచ్చి. 76

చ. కలి దమయంతిఁ బాప సమకట్టుసతిం బతి వాయనోపఁడా
లలనను దీర్ఘ సౌహృదబలంబున నిట్టుల రెంటఁ జేసి య
న్నలుఁడు విమోహరజ్జులఁ బెనంగి గతాగతకారి యైన ను
య్యేలయునుబోలె నూఱడక యెంతయుఁ బ్రొద్దు వినిశ్చితా
[త్ముఁడై.

తే. బాలనొక్కర్తు నిక్కాననపాలు సేసి
నిష్ఠురుండనై యేనెట్లునేర్తుఁబోవ
ననక కలిచేత నాకృష్టుఁడైన నలుఁడు
విగత కరుణుఁడై దమయంతి విడిచి చనియె. 78

వ. అంత దమయంతి మేలుకని తనపతిం గానక తనవస్త్రార్ధనికర్తనంబునుం జూచి లేచి నలుగడలం బరికించి భయశోక వ్యాకుల చిత్తయై. 79

సీ. హా మహారాజ మహామహీరక్షణ
దక్ష దక్షిణబాహు దండ దండి
తారాతి నిషధ రాజాగ్రణి నన్నిట్లు
వీత దయుండవై విడిచి పోవఁ

దగునె నీవెన్నఁడు ధర్మువు దప్పని
వాఁడవు సూనృతవ్రత రతుండ
వోడకుమని నన్ను నూఱడఁ బలికిన
పలుకిప్డు మఱవంగఁ బాడియయ్య

ఆ. పొదలలోన డాఁగి పొడసూప కిట్లేల
యున్నవాఁడ విట్టి యుగ్రభావ
మేల నీకునయ్యె నెటఁబోదు నిన్నెట్లు
గాంతు నింక నుగ్రకాననమున. 80

క. వగవఁగ సాంగోపాంగము
లగు నాలుగు వేదములయు నధ్యయనము పొ
ల్పుగ నొకసత్యముతో నెన
యగునే యవ్వియును బోలవఁట సత్యంబుల్. 81

వ. ప్రాణ సమానవైన నిన్నవశ్యంబు విడువనని పలికితి సత్యప్రతిపాలనంబు సేయుము అని ప్రలాపించుచుం దనయేకాకిత్వంబునకు నబలభావంబునకుఁ బ్రతిపదన్యాస జాయమాన కంటక మృగ పన్నగ భయంబునకువగవక నిజనాథు నసహాయత్వంబునకు దుస్సహ క్షుత్పిపాసా శ్రమాకులత్వంబునకు వగచుచు. 82

క. అలయుచుఁ బులుఁగుల యెలుఁగుల
కులుకుచు నుగ్రాతపమున కోపక వృక్షం
బుల నీడల నిలుచుచు నెలుఁ
గుల బులులం జూచి భయముఁగొని వగవగచున్. 83

క. ఏచిన పొదల బడల్పడఁ
ద్రోచుచు ముండ్లకును నల్లఁ దొలఁగుచు దిక్కుల్

సూచుచుఁ దొడరుచుఁ ద్రెళ్లుచు
లేచుచు లలితాంగి సంచలించుచు నరిగెన్. 84

వ. ఇట్లరుగుచున్న దమయంతి యంతికన్యస్తచరణ యయిన దాని నాహారార్థియై యొక్కపన్నగంబుపట్టికొనిన నక్కోమలి మెదలనేరక. 85

ఆ. ఇంకనైన నన్ను నేల యాలింపవు
నాకు శరణ మగుము నాథ యనుచు
నఱచుచున్న దానియాక్రందనధ్వని
వినుచు నొక్కయెఱుకు వేగవచ్చి. 86

వ. తనపట్టినసురియ నప్పెనుబాముువదనంబు వ్రయ్యం దఱిగిన రాహుయుక్త యయిన చంద్రరేఖయుంబోలె నజగరముఖంబువలన వెలువడిన యాదమయంతి నాశ్వాసించి తత్సమీపసరోవరస్నాతను వన్యస్వాదుఫలాహారనుగాఁ జేసి సేద దీర్చి నీ వెవ్వరిదానవు ఏకతంబ యివ్వనంబున కేల వచ్చితి అని యడిగి మృదుభాషిణి యైన యమ్మగువవలన నంతవృత్తాంతంబు నెఱింగి. 87

కవిరాజవిరాజితము. రజనికరానన మేచకకుంతల
రాజిత రాజసుతేక విలస
ద్గజపతిగామినిఁ జందనగంధిఁ బ్ర
కాశితకాంతిసమన్వితఁ బం
కజదళలోచనఁ జూచి కిరాతుఁడు
కామనిశాతశరాహతుఁడై
నిజహృదయం బెఱిఁగించె లతాంగి క
నింద్యచరిత్రకు వేడుకతోన్ 88

ఆ. అగ్నిశిఖయుఁబోలె నంటను డాయను
జూడరాని యట్టిశుభచరిత్ర
నెఱుకలేని కఱకుటెఱు కపేక్షించెఁ గా
దనక తనకు నాయు వల్పమైన

వ. దమయంతియు వాని నలిగి చూచి యేను బతివ్రతనైతి నేని యిద్దురాత్ముండైన కిరాతుండు మృతుం డయ్యెడు మని శాపం బిచ్చిన వాఁ డప్పుడ యగ్నిదగ్ధం బయినవృక్షంబునుంబోలె విగతజీవుం డయి పడియె అట్లు పరమపతి వ్రతాత్వప్రభావంబున. 90

క. బాలహృదయమునన్నృపశా,ర్దూలునిజాధీశునిలిపిదుష్టోరగశా
ర్దూలక్రూరమృగావళి,కోలినభయమందకరిగెనుగ్రాటవిలోన్
వ. మఱియు. 92

సీ. సహకార మత్ప్రియసహకారుఁ బున్నాగ
పున్నాగుఁ దిలక భూభువనతిలకుఁ
జందన బుధహరిచందనుఁ బుష్పితా
శోక సుహృజ్జలశోకదమను
వకుళకులైకదీపకు విభీతక భయ
భీతార్తిహరు నలుఁ బ్రీతితోడఁ
గానరే కానరే కాన లోకోత్తరు
నని ప్రమానిప్రమానికి నరిగి యరిగి

ఆ. యడుగు నడుగు లెండపడిఁ బురపురఁ బొక్క
నిక్షరాంతరముల నిలుచుఁ బొలుచుఁ
దరులగిరులయెడల నురుగుహాగృహములఁ
దొంగి తొంగిచూచుఁ దోయజాక్షి. 93

వ. ఇట్లు దమయంతి నిజనాథు నన్వేషించుచు భీషణారణ్యం
బునం దిరుగునది ముందట. 94

మత్తకోకిల. వారిభక్షులు పర్ణభక్షులు వాయుభక్షులు శాకనీ
వారభక్షులు వృక్షమూలనివాససక్తులు నై తపం
బారఁ జేయుమహామునీంద్రులయాశ్రమం బెడఁగాంచె నం
భోరుహాక్షి పురాసమార్జితపుణ్యకర్మఫలంబునన్ 95

వ. ఇట్లు మృగ వ్యాళ తస్కర కిరాత పర్వత నిరంతరం బయిన
కాంతారంబునం బుణ్యనదీతీరంబునందు నొక్కమునిపల్లె
యందు వసిష్ఠ వామదేవ వాలఖిల్య భృగునారద సదృశు
లైన మహామునులం గని నమస్కరించియున్న నమ్మునులు
దమయంతిం జూచి యచ్చెరువడి యవ్వా నీవు ఎవ్వరిదా
నవు ఇవ్వనదేవతవే దేవభామినివే దివ్యం బైన యీతేజం
బుతో నేల క్రుమ్మరెదవు అనిన వారలకు దమయంతి యి
ట్లనియె. 96

క. వినుఁ డేఁ బుణ్య శ్లోకుం
డనఁగ సదాయజ్ఞనిరతుఁ డనఁగ ధరిత్రిన్
దనరిన నలుభార్యను స
జ్జననుత దమయంతి యనఁగ జాలినదానన్. 97

వ. విధికృతంబున నన్నుంబాసి హృదయేశ్వరుం డెట కేనియుం
బోయినఁ దదన్వేషణాసక్తచిత్త నై విపినపరిభ్రమణంబు
సేసెద ఇత్తపోవనంబు వచ్చి నలుండు భవత్పాదాభి
వందనకృతార్థుం డయి యెక్కడకుం బోయె అతని పోయిన
వల నెఱుంగరు రేని యానతిండు కొన్ని దినంబులలోనఁ

దద్దర్శనంబు సంభవిల్లనినాఁడు దేహంబు విడుతును అని
యేడ్చుచున్నదానిం జూచి కరుణించి మును లి ట్లనిరి. 98

క. వనజాయతాక్షి కతిపయ
దినములఁ జూడంగఁ గాంతు దివిరి నలుని భూ
జననుతు నెప్పటియట్టుల
తనపురమున రాజ్యలీలఁ దన రెడువానిన్. 99

వ. మేము తపోదృష్టిం జూచితిమి దుఃఖింపకుండుము అని తాప
సులు తమయగ్నిహోత్రంబులతో నపార ఫల పుష్ప తరు
నదీ రమ్యతపోవనంబులతోఁ వా రందఱు నదృశ్యులైనం
జూచి దమయంతి యిది కలయో నిక్కవంబో యని విస్మ
యం బందుచుం జని ముందట నొక్కచనుపఁ గని దానిం
జూచునప్పు డందలి జనంబులు. 100

సీ. పాంసుజాలంబు పైఁబ్రాకినఁ గరమురూ
క్షము లగు నూర్ధ్వాలకములదాని
నతిమలినం బైనయర్ధవస్త్రంబున
నావృతం బగుదేహయష్టిదాని
నాఁకలి తృష నిద్ర యనువాని నెఱుఁగక
యున్మాదినియుఁ బోలె నున్నదాని
దమయంతిఁ జూచి కొందఱు పిశాచం బని
పఱచిరి కొందఱు భయముఁ బొంది

ఆ. రందుఁ గొంద ఱధికహాసంబు సేసిరి
యడవి నేమి రోసె దనిరి కొంద
ఱవ్వ నీవు వేల్ప వౌ దని కొందఱు
మొగిన కేలు మొగిచి మ్రొక్కి రంత. 101

వ. దమయంతియు సార్థవాహులం జూచి యిమ్మహాగహనం
బున నిట్టి జనసంకులంబైన సార్థంబు గానంబడియె నెట్టి
పుణ్యంబో యనుచు వారల కి ట్లనియె. 102

క. ఏను నలుభార్యఁ బుణ్యవి
హీనతఁ బతిఁ బాసి నవసి యేకాంతమ యీ
కానలఁ బరిభ్రమించెదఁ
గానరె మీ రమరసదృశుఁ గరుణాత్ము నలున్. 103

వ. అనిన దమయంతి కాసార్థవాహాధ్యక్షుండు శుచి యనువాఁ
డి ట్లనియె. 104

క. నలుఁ గాన మివ్వనంబునఁ
గల వెప్పుడుఁ గాంతు ముగ్రకరులను సింహం
బుల ఋక్షంబుల నిది మ
ర్త్యుల కవిషయ మాతపంబు దూరదు దీనన్.

వ. అనిన నిచ్చనుప యెటఁ బోయెదు నని యడిగిన నిది చేది
పతియైన సుబాహుపురంబునకుం బోయెదు నని చెప్పిన
నట్లేని యేనుమీతోడ వచ్చెదనని పరమపతివ్రత పతిదర్శన
లాలసయై మునులపలుకులు దలంచుచు సార్థవాహసమూ
హంబుతోడ నరిగిన. 106

క. కడునెండ యెక్కనంతకు
నుడుగక యచ్చనుప నడచి యుగ్రాటవిలో
విడిసె బహుశీతజలముల
బెడఁ గగునొకచెఱువు నొద్దఁ బెద్దయు డప్పిన్. 107

వ. అంత. 108

సీ. అర్ధరాత్రము నప్పు డందుల కేతెంచె
గజయూథములు జలకాంక్షఁ జేసి
యంబుధివిమలజలంబు లాస్వాదింపఁ
జనుదెంచు జలధరసమితియట్లు
చనుపలో నిద్రావసక్తులై యున్నవా
రున్న తద్విపములయుగ్రపాద
హతిఁ జేసి మర్దితు లైరి కొందఱు దంత
హతిఁ జేసి భిన్నాంగు లైరి కొంద

ఆ. ఱఱచి ప్రాణభీతిఁ బఱచి మహీజంబు
లెక్కిరందుఁ గొంద ఱుక్కడంగి
చనుప యిట్టిపాటఁ బెనుపఱి యవినీతు
సిరిఘుపోలె నడఁగి విరిసి చెడియె. 109

వ. అట్టిసంక్షోభంబున మరణంబునకుఁ దప్పి దమయంతి యా
త్మగతంబున.

ఆ. జీవితార్థు లైనజీవుల సుఖసుప్తు
లైనవారిఁ జంపె నఱవ నఱవ
మరణకాంక్ష నున్న మగువఁ జంపఁగ నను
మఱచె విధి కరంబు మందబుద్ధి. 111

సీ. ఇచ్చనప్పతోఁ జని యివ్వనక్లేశంబుఁ
దలఁగుదు నని బుద్ధిఁ దలఁచి యున్న
నురుతర సార్థపయోరాశిహస్తియూ
థాగస్త్యుచేఁ బీత మయ్యె నదియుఁ
దొలుమేనఁ జేసిన దుష్కృతశక్తియో
భగవంగ నాస్వయంవరము నాఁడు

సురవరు లర్థులై చూచుచు నుండంగ
నలు వరియించిన నాఁటి యెగ్గుఁ
ఆ. దలఁచి యిట్టియాపదలు సేసిరో వేల్పు
లమర కోపమునన యయ్యొ నాకు
నీవియోగ దుఃఖ మింకేమి సేయుదు
ననుచు వగచుచుండె నంబుజాక్షి. 112

వ. ఇట్లు దుఃఖించుచు దమయంతి ప్రభాతంబైన హతశేషు
లయినవారలతో ననవరతప్రయాణంబులం జేదిపతిపురంబు
సొచ్చి జనసంకులం బయిన రాజమార్గంబుఁ దఱియవచ్చు
చున్నదాని దినకరప్రభాపటల ధూసరంబయిన దివాతనచం
ద్రరేఖయుంబోలె దీప్తివిహీన యై డస్సియు రమ్యాకృతి
యైనదానిం బ్రాసాదతలగత యైన రాజమాత యాదమ
యంతిని దవ్వులం గని తనదాది కి ట్లనియె. 113

తే. జీర్ణ మై కడుమాసినచీరఁ గట్టి
ధూళిధూసరాలకములు దూలుచుండ
నబల యున్మత్తవేషిణి యైనలచ్చి
కరణి నిట వచ్చుచున్నది కంటె దాని. 114

వ. అక్కోమలియందు నా కతిస్నేహం బైనయది దానిం దో
డ్కొని రమ్మనిన నదియు దమయంతిం దోడ్కొని రాజ
మాతయొద్దకుం జనిన రాజమాతయు దానిం జూచి నీవె
వ్వరిదానవు ఇట్లేల దుఃఖావేశవివశవయి యున్నదానవు
చెప్పు మనిన దమయంతి యి ట్లనియె. 115

మధ్యాక్కర. జితవైరి మత్పతి జూదమాడి నిర్జితుఁడయి చనినఁ
బతితోడ నీడయుఁబోలె నేనును బాయక యరిగి

యతిబుభుక్షాతురుం డైనపతిచేత నవ్వదైవాను
మతిఁ జేసి వంచిత నైతి నొక్కచో మఱచి నిద్రించి. 116

వ. అంత నుండియు నమ్మహానుభావు నేకవస్తు నతిమనోహరు
నన్వేషించుచు సైరంధ్రీవ్రతంబుఁ జేకొని వియోగానలంబు
నం గంది కందమూలఫలంబుల యాహారంబుగాఁ బ్రొద్దు
వడినచోట నివాసంబుగా మృగంబుల సహాయంబుగా వనం
బునంబరిభ్రమించెదనని బాష్పజలంబుల నురస్స్థలపరాగంబు
పంకంబు సేయుచుఁ బలుక కున్న నాదమయంతికి రాజ
మాత యి ట్లనియె. 117

క. నీవుండుము నాకడ నిం,దీవరదళనేత్రనీపతిని రోయఁగ భూ
దేవోత్తములంబనిచెద,నావుడునిట్లనియెభీమనందననెమ్మిన్.

వ. ఏను సైరంధ్రీవ్రతంబు చేకొనియుండెద ఉచ్ఛిష్టంబు భుజి
యింపను పదధావనంబు సేయను. పరపురుషులతోఁ బలుక
నోప పతినన్వేషించుపొంటె నరిగెడు బ్రాహ్మణులతోఁ
బలుకుదు. అట్లయిన నీయొద్ద నుండుదు. ఒండువిధంబైన
నుండనేర ననిన రాజమాత సంతసిల్లి నీ కిష్టంబైనవిధంబున
నాయొద్ద నుండుము. అని దాని నతిగౌరవంబునం జేకొని
యుండఁ దనకూఁతు సునంద యనుదాని సమర్పించిన.119

క. అలయకపుణ్యవ్రతములు
సలుపుచు సైరంధ్రి యనఁగఁ జైద్యేశుపురి
న్నలుదేవి యుండె నెదఁ బతిఁ
దలఁచుచు దుస్సహవియోగతాపార్థితయై. 120

వ. అట నలుండు దమయంతిం బాసి దారుణారణ్యంబులో
నరుగువాఁడు ముందట. 121

చ. అవిరళవిస్ఫులింగనివహంబుల నభ్రపథంబు నంటుచున్
దవదహనం బుదగ్రతరుదాహము సేయుచునున్నఁ జూచి మా
నవపతి దాని యంతరమున న్వినియె న్నరనాథ నన్ను గా
రవమున వేగ కావనిట రమ్మనునార్తమహానినాదమున్.

క. విని శంకింపక చెచ్చెర
ననఘుం డత్యుగ్రతరదవానలమధ్యం
బున కరిగి కనియె దీనా
ననుఁ గుండలితాంగు నొక్కనాగకుమారున్. 123

వ. అన్నాగకుమారుండును నలునకుం గృతాంజలియై యేను గర్కోటకుం డనువాఁడఁ గర్మవశంబున నొక్కబ్రహ్మఋషి నుల్లంఘించి తచ్ఛాపంబున నెక్కడం గదలనేరకున్నవాఁడ.

క. నాలుగుదెసలను దావ
జ్వాలావళి గవిసె మండి చా నోప మహీ
పాలక న న్నొకసరసీ
కూలముఁ జేరంగ నెత్తికొనిపొమ్ము దయన్. 125

వ. నన్ను రక్షించిన నీకుం బ్రియంబు సేయనోపుదు అనిన వాని నెత్తికొనిపోవం జులుకనై యంగుష్ఠమాత్రశరీరుండై యున్న నెత్తికొని నలుం డతిత్వరితగతి నరిగి దావవర్జితంబైన యొక్క సరోవరసమీపంబున విడువంబోయిన నింకను బదియడుగు లరుగుము నీకు శ్రేయఃప్రాప్తిఁ జేసెద ననిన నడుగు లెన్ని కొనుచుం బోయి పదియవయడుగున నప్పాముచేత దష్టుండై తనరూపంబు విడిచి వికృతరూపంబుతో నున్న యన్నలునకుఁ గర్కోటకుం డాత్మరూపంబుఁ జూపి యిట్లనియె. అయ్యా నీవు నాచేత విషపీడితుండ నైతి నని దుఃఖింపవలదు ని

న్నొరు లెఱింగిన నెగ్గగుంగావున వికృతశరీరుం జేసితి. ఎంత కాలంబు నీశరీరంబున నావిషం బుండునంతకాలంబును నీకు విషోరగరాక్షసపిశాచశత్రునివహంబువలనిభయంబు లేదు. సర్వసంగ్రామజయంబును భార్యాసంగమంబును నెప్పటియట్ల రాజ్యవిభవంబు నగు నీ కెప్పుడేనినిజరూపంబు సేకొననిష్టం బగు నప్పుడ నన్నుఁ దలంపుము. ఈవస్త్రంబు నీయొద్దకు వచ్చు. దీనిధరియించుడు నిజరూపప్రాప్తియగునని వరంబిచ్చి వెండియు నిట్లనియె. 126

మధ్యాక్కర.

ఇలఁ బ్రసిద్ధుఁడు ఋతుపర్ణుఁ డనెడుమహీశుఁ డిక్ష్వాకు
కులజుండు నీకు సేవ్యుఁడగు నాతనిఁ గొలిచి యందుండు
మలయ కీ వతనికి నశ్వహృదయాఖ్య మగువిద్య యిచ్చి
వెలయ నతనిచేత నక్షహృదయ మన్విద్యఁ జేకొనుము. 127

వ. మఱియు బాహుకుం డనునామంబుతో సూతవృత్తి నుండుము అని హితోపదేశంబు సేసి కర్కోటకుం డదృశ్యుండైన దద్వచనంబున నలుం డయోధ్యాపురంబునకుం జని ఋతుపర్ణునిం గని యేను బాహుకుం డనువాఁడ నశ్వశిక్షయందుఁ గుశలుండ నన్నసంస్కారంబును శిల్పంబులు పెక్కులు రచియింప నేర్తు. భవత్సేవార్థినై వచ్చితి. అనిన వానికి ఋతుపర్ణుం డిట్లనియె. 128

క. నాయొద్ద నుండ దేని మ
దీయరథాశ్వములగమనధృతి శీఘ్రముగాఁ
జేయుము నావుడు నట్టుల
చేయుదు నని నలుఁడు వాని సేవించె మదిన్. 129

వ. ఇట్లు ఋతుపర్ణునొద్ద నశ్వాధ్యక్షుం డై దుష్టాశ్వంబుల వశ
గతంబులఁ జేయుచు నశ్వవరంబుల నారోహణంబుల శిక్షిం
చుచు రసవంతంబుగ నన్నసంస్కారంబు సేయుచు ఋతుపర్ణు
చేత నియుక్తులైన వార్ష్ణేయజీవలులు దనకు సహాయులు
గాఁ బ్రచ్ఛన్నుండై యుండి యొక్కనాఁ డేకాంతంబున
దమయంతిం దలపోసి దనరాకఁ దలంచి. 130

సీ. ఇభరాజగమన నీ వెందుల కరిగితి
వుడురాజవదన యెం దున్నదాన
వబల యెవ్వరిచేత నడవులలోఁ బట్టు
వడి తశనాపేక్షఁ బఱచుచున్న
యుగ్రమృగంబుల యుదరంబులో నున్న
దానవే నీతల్లిదండ్రులకడ
ధృతి నున్నదానవే దేశాంతరంబుల
నున్నదానవె యంచు నుదితమదన

ఆ. హతవిమోహితాత్ముఁడై హృదయేశ్వరిఁ
దలఁచి రాత్రి యెల్లఁ దాపమునను
నిద్ర లేక వంది నిట్టూర్పు లూర్చుచు
నుండె నలుఁడు శోక ముత్కటముగ. 131

వ. అతని ప్రలాపంబు విని జీవలుం డాత్మగతంబున. 132

క. అఱపొఱడుఁ గుఱుచచేతులు
నొఱవశరీరంబుఁ గలిగి యొరులకుఁ జూడన్
గొఱగా కుండియు మన్మథు
నొఱపులఁ బడియెడు నితండు యువతీప్రియుఁడై. 133

వ. వీనిచేతఁ దలంపఁబడియెడువనిత వీనికంటె లెస్సగాకున్నె

యనుచు బాహుకునొద్దకు వచ్చి నీతలంచుచున్న భార్యకు
నీకు నేల వియోగం బయ్యె నని యడిగిన బాహుకుం డి
ట్లనియె. 134

ఆ. నన్ను జూచి నగరె నలినాక్షి నాకేల
విప్రయోగ మేల వినవె తొల్లి
యేలయో యెఱుంగ నేను మందప్రజ్ఞుఁ
డనుభటుండు దనలతాంగిఁ బాసి. 135

వ. దాని నన్వేషించి యెందునుం గానక ప్రలాపించినం దత్ప్ర
కారం బే ననుకరించితినని చెప్పి యిట్లయోధ్యాపురంబున
బాహుకనామంబుతోఁ బ్రచ్ఛన్నుం డై నలుం డుండెనంత
నట విదర్భేశ్వరుండు నలురాజ్యభ్రంశంబు విని కూఁతురు
నల్లుండు నెటఁ బోయిరో యెట్లున్నవారో యని శోకించి.

క. వారల రోయఁగఁ బంచె న
పారబలుం డిష్టులైన బ్రాహ్మణుల సదా
చారుల విద్వాంసుల స
త్కారంబులఁ దనిపి వారిఁ గడునెయ్యముతోన్. 137

వ. మఱియు నలదమయంతు లున్నచో టెఱింగి వచ్చినవారికి
వేయిగద్యాణంబు లిత్తు ననియు వారలం దోడ్కొనివచ్చు
వారికి గోసహస్రంబులు నగ్రహారంబులు నిత్తుననియుఁ
బలికి పంచిన. 138

క. జగతీచక్రమునం గల
నగరమహాగ్రామపక్కణంబులు గలయన్
జగతీదేవోత్తము లి
మ్ముగ రోసిరి నిఖిలదేశముల కరిగివడిన్. 139

వ. అందు సుదేవుండను బ్రాహ్మణుండు చేదిపతియైన సుబాహు
పురంబునకుం జని పుణ్యాహవాచనంబు సేయింపం బోవు
బ్రాహ్మణులతో రాజగృహంబు సొచ్చి యంతఃపురంబున
సునందసహితయై యున్నదాని ధూళిధూసరయై ధూమ
జాలనిబద్ధయైన యగ్నిప్రభయునుం బోలె నీలాభ్రసంవృతం
బైన చంద్రరేఖయుంబోలె బహుపంకనిమగ్నయైనమృణాళి
యుంబోలె నేర్పడకున్నను దదీయభ్రూయుగ్మ మధ్యగతం
బైనసూక్ష్మలక్షణంబిమ్ముగా నిరీక్షించి దమయంతిగ నెఱింగి
యాత్మగతంబున నిది పతివియుక్తయై శుష్కప్రవాహంబైన
నదియునుం బోలె శూన్యకమలంబైన నళినియునుంబోలె
నొప్పకుండియుఁ దనపతివ్రతాత్వంబున నొప్పుచున్నది. 140

తే. అనపహార్యంబుఁ దేజోమయంబు సర్వ
గుణములకు నలంకారంబు గురుతరంబు
భామలకుఁ బతిభక్తియ పరమమైన
భూషణం బిట్టివే పెఱభూషణములు. 141

వ. రోహిణికిఁ జంద్రసమాగమంబునుం బోలె దీనికి భర్తృ
సమాగమం బెన్నండయ్యెడునో తుల్యశీల వయోరూపాభి
జాత్యులైన నలదమయంతులొక్కట నుండంజూచి విదర్భే
శ్వరుం డెన్నండు కృతార్థుం డయ్యెడునో యంచు నల్లన
దమయంతి కిట్లనియె. 142

తే. అవ్వ నీతల్లిదండ్రుల కాత్మజులకు
బంధుజనులకుఁ గుశలంబు భామ నీదు
కుశల మెఱుఁగునంతకు వగఁగూరి వగచు
చున్నవారు వారలవంత యుడుగు నింక. 143

వ. దేవి యేను భవద్భ్రాతృసఖుండ సుదేవుం డను బ్రాహ్మ
ణుండ విదర్భేశ్వరుండు నీయున్నచో టెఱుంగం బెక్కండ్రు
బ్రాహ్మణులం బుచ్చిన నే నిందులకు వచ్చి నాపుణ్యంబున
నిన్నుఁ గంటి ననిన దమయంతి వాని నెఱింగి తన తల్లి
దండ్రుల బాంధవులం బ్రత్యేకంబ యడిగి యశ్రుజలంబు
లురుల నేడ్చుచున్నం జూచి యేలకో యిప్పుడు సైరంధ్రి
యేడ్చుచున్నయది యని సునంద రాజమాతకుం జెప్పి
పుచ్చిన. 144

క. చనుదెంచె నంతిపురమున
వనితానివహంబుతోడ వారిజదళలో
చన రాజమాత నృపనం
దన యగు దమయంతి కడకుఁ దద్దయు వేడ్కన్. 145

వ. ఇట్లు వచ్చి తమలో మాటలాడుచున్న బ్రాహ్మణునిం దమ
యంతిం జూచి రాజమాత బ్రాహ్మణున కిట్లనియె అయ్యా
యిది యెవ్వనికూఁతురు? ఎవ్వనిభార్య? ఏమికారణంబునఁ
దనభర్తను బాంధవులనుం బాసి పుణ్యవ్రతంబులు సలుపు
చున్నయది. దీని నీ వెట్లెఱింగితి విక్కోమలినామం బేమి
యని యడిగిన సుదేవుం డిట్లనియె. 146

మధ్యాక్కర. నలినాక్షి యిది విదర్భేశుతనయ పుణ్యశ్లోకుఁడైన
నలుదేవి దమయంతి సుమ్ము విధికారణంబున రాజ్య
చలితుఁడై నిజనాథుఁ డరుగఁ దోడన చనె ననువార్త
వెలయుంగ విని వారిరోయఁ బంచె భూవిభుఁడు బ్రాహ్మణుల

వ. ఏ నిందులకు వచ్చి మీచేత సురక్షితయై యున్న యిక్కో
మలిం జూచి భ్రూమధ్యంబునం బద్మనిభం బై విభూత్య

ర్థంబుగా విధాతృనిర్మితం బైనపుణ్యలక్షణంబుల పాంసుపట
లచ్ఛన్నం బయియున్న నుపలక్షించి రాజపుత్త్రింగా నెఱిం
గితి ననిన సునంద శుద్ధోదకంబుల దాని భ్రూమధ్యంబుగడి
గిన నదివిస్పష్టంబగుడు నందఱు నాశ్చర్యం బందిరంత. 148

సీ. ఆనందభరితాత్మయై రాజమాత య
క్కమలాక్షిఁ బ్రీతితోఁ గౌఁగిలించి
కొని తల్లి నీవు నాకూఁతుర వేను నీ
జననియుఁ బేర్మి దశార్ణరాజు
తనయల మదియు విదర్భేశుసతి యయ్యె
నే వీరబాహున కింతి నైతి
ననిన నయ్యవ్వకు నతివినయంబుతో
నలుదేవి మ్రొక్కె సునంద నెత్తి

ఆ. కొని కరంబు నెమ్మిఁ గొన్నిదినంబు లం
దుండి యిట్టులనియె నొక్కనాఁడు
దేవి యిదియు నదియు ధృతినాకుఁ బుట్టిన
యిండ్ల కడుసుఖంబ యిందు నందు. 149

వ. అయినను దల్లిదండ్రుల ననుజుల నాత్మజులం జూచెడు వేడ్క
యుల్లంబునం బుట్టినయది. విదర్భకుం బోయెద నానతిమ్మని
కృతాంజలియైన దమయంతి నతిస్నేహంబున సుబాహు
జనని సుత ప్రేషితంబులతో స్వర్ణరత్నమయ యానంబున
నునిచి పుచ్చిన. 150

ఉ. భామవిదర్భ కేఁగి తనబంధుజనంబుల యొద్దనుండియుఁ
గోమల దేహసౌఖ్యమునకు న్వెలియై మలినార్ధ వస్త్రముఁ

భూమిరజంబు నంగమునఁ బొల్పగుచుండఁగ నుండె జీవిత
స్వామిని జేరఁజూచు దివసంబులు గోరుచు సువ్రతంబుతోఁ.

వ. అట్లు భర్తృవియోగాతురయైన దమయంతి ప్రాణంబుభరి
యింపనోపక యొక్కనాఁ డేకాంతంబునఁ దనజనని కిట్ల
నియె. 152

క. శోకాపనోదిఁ బుణ్య
శ్లోకు నలుని రోయఁ బనుపు శుభచరితుఁ దదా
లోకన విహీననై పర
లోక కృతావాస నగుదు లోకంబెఱుఁగన్. 153

వ. అనిన నదియును గూఁతు నభిప్రాయంబు భీమున కెఱిం
చిన నాతండు నలుమార్గణంబున ఋజుమార్గులైన బ్రాహ్మ
ణుల నియోగించినం దనపతి నన్వేషింప నరుగు బ్రాహ్మణు
లకు దమయంతి యిట్లనియె. 154

ఆ. నైషధేశ్వరుండు నలుఁ డిప్పు డసమర్థుఁ
డగుటఁ జేసి తన్ను నన్యు లెఱుఁగ
కుండ నుండుఁ గాననురు సభాంతరముల
కరిగి యరిగి యిట్టు లనుఁడు మీరు. 155

సీ. సత్యనిత్యుండవు సతి నింతి వర్జించి
దానివస్త్రార్ధంబుఁ దఱిగి నీవు
పరిధానముగఁ జేసి పాడియే పోవంగ
భార్య భర్తయు నాఁగఁ బరఁగు ధర్మ
మది మిథ్య యయ్యె నీయందు నీ కిట్టి ని
ర్దయబుద్ధి చేకొనఁ దగునె యట్టి
సాధ్వికిఁ గరుణాప్రసన్నుండ వగు మని
యెల్లచోఁ బలికిన నెవ్వఁడేని

ఆ. పలుకఁ బడఁగ నోడి ప్రతివచనంబిచ్చు
నతఁడ నలుఁడు గాఁగ నతిముదమున
నెఱఁగి తన్ను నతని కెఱఁగించి తోడ్కొని
రండు రానినాఁడురం డెఱింగి. 156

వ. అని పంచినం బనిపూని బ్రాహ్మణులు దమయంతికఱపిన పలుకు లెల్ల సకలదేశాధీశసభలం బలికి యెందునుం గానక వచ్చిరి. అందుఁ బర్ణాదుం డనుబ్రాహ్మణుండు దమయంతికి ట్లనియె. నే నయోధ్యకరిగి నీకఱపిన పలుకు లెల్ల ఋతుపర్ణసభం బలికిన నొక్కపురుషుండు కుఱుచచేతులవాఁడు ఋతుపర్ణునొద్ద నూఱుగద్యాణంబుల జీవితంబు వాఁడు శీఘ్రయానకుశలుండు సూపక్రియానిపుణుండు విరూపాంగుండు బాహుకుం డనునశ్వశిక్షకుండు విని నన్ను నేకాంతంబునకుం బిలిచి వెలవెల నగుచుదీర్ఘనిశ్వాసపురస్సరంబుగా ని ట్లనియె. 157

ఆ. పురుషునందు దోషపుంజంబు గలిగిన
నెఱిఁగి యెద సహించునేని భార్య
పురుషునం దభీష్టభోగంబు దేహాంత
రంబునందు ధర్మరతియుఁ బడయు 158

వ. అని యొం డెద్దియుం బలుకక తననివాసంబునకుఁ బోయెనని చెప్పిన విని పెద్దయుం బ్రొద్దు చింతించి నలుండు కానివాఁడు ప్రతివచనం బేల యిచ్చు నింకను వలనువారలం బంచియాతని నిమ్ముగా నెఱుంగవలయునని జననీ జనకుల యనుమతంబున సుదేవు రావించి వానికిట్లనియె. 159

క. నన్నెఱఁగి తెచ్చినట్ల జ
గన్నుతు నలు నెఱఁగి తెమ్ము కౌశలమున వి
ద్వన్నాథ సర్వగుణసం
పన్నుండవు నీవ యెందుఁ బరికింపంగన్. 160

క. అరుగు మయోధ్యకు దేశాం
తర విప్రుఁడవై రవిప్రతాపోన్నతు ను
త్తర కోసలేశు భాంగా
సరినిం గను మనఘు సమరసము ఋతుపర్ణున్. 161

వ. మఱియు విదర్భావిభుండగు భీముండు నలు రోయం బంచి యెందునుంగానక దమయంతికి ద్వితీయస్వయంవరంబు రచియింపం బూనిన నందులకు భూవలయంబునం గలరాజులెల్లరును బోయెదరని యతి త్వరితంబుగా ఋతుపర్ణునకుం జెప్పుము అని పంచిన సుదేవుం డయోధ్యా నగరంబునకుం బోయి ఋతుపర్ణుం గాంచి విదర్భాపురంబున దమయంతీ ద్వితీయ స్వయంవరం బెల్లి యయ్యెడు నని చెప్పిన విని ఋతుపర్ణుండు బాహుకుం జూచి నాకు దమయంతీ ద్వితీయస్వయంవరంబు చూడ నొక్కనాఁడ విదర్భకుం బోవలయు నీయశ్వనైపుణ్యంబుఁ బ్రకాశింపం జేయుము. అనిన నట్ల చేయుదునని నలుండు దన మనంబున దుఃఖించి.

ఆ. అడవిఁ దన్నుఁ బాసి యరిగిన నలిగి కా
కున్న నిట్లుచేయ నువిద గడఁగె
నిట్లయేని కూర్తురింతులు మాకని
విశ్వసించువారు వెడఁగు లెందు. 163

ఆ. సాధ్వి నాకుఁ గూర్చు సంతతి కలయది
చెలువ యిట్టులేల చేయు నైన
నెఱుఁగవలయు నేని నే ఋతుపర్ణుతోఁ
బోదు నని నలుండు బుద్ధిఁ దలఁచి. 164

వ. తొల్లి వార్ష్ణేయుండు దెచ్చిన తనరథంబునందు హయంబుల నాలక్ష్యమాణశుభలక్షణంబులు వాయువేగంబులు నయిన వానిఁ బూన్చికొని వచ్చి ఋతుపర్ణుం డారథం బెక్కి-నప్పుడు హయంబులు మ్రొగ్గినం జూచి యిప్పేద గుఱ్ఱంబు లతిదూరం బెట్టు పోవనోపు నొండు గుఱ్ఱంబులం బూన్పు మనిన బాహుకుం డిట్లనియె. 165

క. అవనీశ యీహయంబులు
పవనగతిం బఱచుఁ బ్రొద్దువడకుండఁగ నే
డ విదర్భకు ననవుడు విని
కువలయపతి మెచ్చి బాహుకున కిట్లనియెన్. 166

వ. అట్లయిన నీహయతత్వ కౌశలం బెఱింగి నీకు నభిమతంబొనరింతునని రథంబెక్కి బాహుకవార్ష్ణేయ సహితుండయి యరుగు వాఁడు. 167

మధ్యాక్కర. ఎదురను దవ్వులఁ జూచినపొడవులెల్లఁ దత్క్షణమ
కదియఁగా నవ్వి యెంతయును దవ్వయి కనఁబడఁ బిఱుఁద
నిది దినేశ్వరు రథమో యసూరుఁడో యితఁడంచు నపుడు
హృదయమునను గడు విస్మయం బందె నిక్ష్వాకు కులుఁడు.

వ. వార్ష్ణేయుండును విస్మయంబు నొంది తనమనంబున. 169

క. ఈతండు శాలిహోత్రుఁడో
మాతలియో నలుఁడో యొరులు మానవులు జవో

పేతముగ నిట్లు రథహయ
నీతి యెఱుంగుదు రె ధారుణీవలయమునన్. 170

వ. వయోవిద్యావైభవంబుల నితండు నలుంబోలెడి వికృతరూపధరుండైనకారణంబేమియొ మహాపురుషులు దేవయుక్తలై ప్రచ్ఛన్నవృత్తి నుండుదురు వారి నెఱుంగంబోలునె అనుచుఁ జనునప్పుడు ఋతుపర్ణుండు దనయుత్తరీయంబు జాఱి భూతలంబునం బడిన మరలి చూచి బాహుకా వార్ష్ణేయుండుపోయి యుత్తరీయంబుఁ దెచ్చునంతకు రథగమనం బించుక మందంబు సేయు మనిన బాహుకుండునగి నీయుత్తరీయంబు వడినయెడ యిచ్చోటికి నొక్కయోజనంబుగలదు వార్ష్ణేయుం డెట్లు దేనేర్చునని రథగమనవేగమాహాత్మ్యంబు సెప్పుచు ననేక దేశంబులు గడచి చన నొక్కయెడ నగణ్యపర్ణఫలశాఖాలంకృతం బైనవిభీతకవృక్షంబుఁ గని ఋతుపర్ణుండు బాహుకున కిట్లనియె. 171

ఆ. ఎల్లవారు నెఱుఁగ రెల్లవానిని భిన్న
విషయు లెల్లవారు విద్యలందుఁ
దొలఁగ కే నెఱుంగుదును దృష్టిమాత్రన
సకల మైనవస్తుచయముసంఖ్య. 172

వ. ఇవ్విభీతకంబున ఫలపర్ణసముదాయసంఖ్యఁ జెప్పెద వినుము ఈ రెండుశాఖలం గలపర్ణఫలంబులు పదివేలునొక్కండు తక్కినశాఖలం గలయవి రెండువేలుందొంబదేను అనిన బాహుకుండు విని వీని నెన్ని కానినిశ్చయింపనేర నని రథంబు నిలిపి యావృక్షం బాక్షణంబ యురులంద్రోచి

యమ్మ్యైశాఖల యాకులుఁ బండులు నెన్నిన. ఋతుపర్ణుఁడు
సెప్పిన యన్నియ యైన నచ్చెరువడి యవ్విద్య నాకుపదే
శింపవలయు నని యడిగిన ఋతుపర్ణుం డిట్లనియె. 173

క. ఇది యక్షహృదయ మనఁగా
విదితంబగు విద్య దీని విధ్యుక్తముగా
మది నెఱుఁగు నరుఁడు సంఖ్యా
విదుఁడగు దుష్కృత కళంక విషముక్తుఁ డగున్. 174

చ. సకల గుణప్రసిద్ధుఁడగు సర్వహితుండగుఁజూవె యంచుబా
హుకునకుఁ బ్రీతితోడ విధియుక్తముగా నుపదేశమిచ్చె న
త్యకుటిలబుద్ధి నక్షహృదయంబు కరంబు రయంబుతో విద
ర్భకుఁజను వేడ్కఁజేసి ఋతుపర్ణుఁడు పూర్ణమనఃప్రసన్నుఁడై.

వ. ఇట్లు నలుండు ఋతుపర్ణుచేత నక్షహృదయంబుఁ బడసి సం
తుష్టుండయి నీకు నశ్వహృదయంబిచ్చెదఁ బరిగ్రహింపుము.
అనిన ఋతుపర్ణుం డట్లు చేసెద అంతకు నీయందయుం
డనిమ్ము అది నావలచినప్పుడ చేకొనియెద ననియె. అంత
నయ్యక్షహృదయ సామర్థ్యంబున నప్పుడ. 176

క. నలుఁ దొల్లి యాక్రమించిన
కలి కర్కోటక విషంబుఁ గ్రక్కుచు నొడలన్
వెలువడి నలునకు విహితాం
జలియై తన్నెఱుఁగఁజెప్పెఁ జంచలుఁ డగుచున్. 177

ఆ. వానిఁజూచి నలుఁడు దానల్గి శాప మీ
నున్నఁ గలియెఱింగి నిన్నుఁ బొంది
యహి విషంబుచేత ననయంబు దగ్ధుండ
నైతి నింకనాకు ననఘ సైఁపు. 178

వ. నిన్నుఁ గీర్తించిన జనులు నావలని భయంబుఁ బొందరు. నా
కుం గరుణింపుము అనిన నలుండు కోపం బుడిగె కలియు
నవ్విభీతకవృక్షంబు నాశ్రయించె. అది మొదలుగా నవ్వి
భీతకం బప్రశస్తంబయ్యె అట్లు నలుండు వికృతరూపమా
త్రంబుదక్క దక్కినదుష్కృతంబులవలన విముక్తుం డయి
రథంబెక్కి యతివేగంబున ఋతుపర్ణవార్ష్ణేయసహితుం డై
విదర్భకుం జనియె అంత సాయాహ్నంబున. 179

క. మానుగ ఋతుపర్ణుఁడు భీ
మానుజ్ఞాతుఁ డయి చొచ్చెనాప్రోలు రథ
ధ్వానంబు మ్రోయుచుండఁగ
నానాదిఙ్ముఖములను ఘనధ్వనిపోలెన్. 180

సీ. దమయంతి యారథధ్వని విని యిది నలు
రథఘోషమని యనురాగ మొంది
నలు నిషధేశుఁ బుణ్యశ్లోకు లోకోప
కారకుఁ జూడంగఁగంటె ననుచు
ఘనభుజుఁ జూడంగఁ గాననినాఁడుఁ ద
ద్భుజపరిరంభణమునను సుఖము
బడయనినాఁడును బ్రాణముల్ విడుతు నే
నని తలంచుచుఁ గమలాయతాక్షి

ఆ. యారథాధినాథుఁడై వచ్చు ఋతుపర్ణుఁ
జూచి యప్పు డధికశోకతప్త
యగుచు నుండెనంత నాఋతుపర్ణుండు
భీముఁ గానవచ్చెఁ బ్రియముతోడ. 181

వ. భీముండును వానిం బూజించి యొక్కరమ్యహర్మ్యంబున

విడియించిన ఋతుపర్ణుం డప్పురంబున స్వయంవరం బను
శబ్దంబు వినం గానక యాత్మగతంబున. 182

క. ధరణిఁ గలరాజు లిం దె
వ్వరు వచ్చినవారు లేరు వైదర్భి యొరున్
వరియింప నంత ధర్మే
తరచరితయె యనుచు నుండెఁ దద్దయు లజ్జన్. 183

వ. బాహుకుండును రథశాల రథాశ్వంబుల బంధించి రథ
సమీపంబున విశ్రమించియుండునంత దమయంతి బాహుక
వార్ష్ణేయులతోడ వచ్చిన ఋతుపర్ణుం జూచి విఫలమనోరథ
యై యుండనోపక కేశిని యనుదానిం బిలిచి ఋతుపర్ణు
నయోధ్యాపతింగా వార్ష్ణేయు సూతపుత్త్రుంగా నెఱింగితి
బాహుకుం డనువాఁ డెవ్వండో వానియందు నాహృద
యంబు కరంబు ముదితం బగుచున్నయది మనపర్ణాదు
నకుఁ బ్రతివచనం బిచ్చినవాఁడు వాఁడకావలయు వాని
కడకుం బోయి యెఱింగి రమ్మని పంపిన నదివోయి బాహు
కుం గని దమయంతి నీకుశలం బడుగఁ బుత్తెంచె నిందుల
కేమికారణంబున వచ్చితిరి అనిన దానికి బాహుకుం
డిట్లనియె. 184

క. ప్రియమున దమయంతి పున
స్స్వయంవరము సేయఁ గడఁగి సకలక్షత్త్రా
న్వయవీరుల రావించిన
నయనిధి ఋతుపర్ణుఁ డొక్కనాఁటన వేడ్కన్. 185

క. వినవె శతయోజనంబులు
చనుదెంచె నయోధ్యనుండి సరి యిందుల కా

తని సారథి నై యిట నే
నును వచ్చితి వానితో మనోవేగమునన్. 186

వ. నావుడు మూఁడవవాఁ డెవ్వఁ డని యడిగిన నక్కేశినికి
బాహుకుం డి ట్లనియె. 187

క. నలు రథచోదకుఁ డతఁ డ
త్యలఘుఁడు వార్ష్ణేయనాముఁ డనవుడు వాఁ డ
న్నల భూపాలకు వోయిన
వల నిది యని యెఱుఁగునో యన వాఁ డి ట్లనియెన్. 188

వ. వార్ష్ణేయుండును నలుపుత్త్రుల విదర్భేశ్వరునొద్దం బెట్టిపోయి
నలురాజ్యభ్రంశంబు విని ఋతుపర్ణుఁ గొలిచి యుండె.
ఆతండును నలు నెఱుంగఁడు 189

క. నలుతో నొక్కట నరిగిన
నలినాయతనేత్త్రి భీమనందన యొండెన్
నలుఁ డొండెఁ గాక యెఱుఁగున్
నలు నొరులకు నెఱుఁగఁ గారణము గలదె మహిన్. 190

వ. అనిన విని కేశిని యి ట్లనియె. 191

సీ. అడవిలో వస్త్రార్ధహారి యై దయలేక
ప్రాణేశ్వరుఁడు దన్నుఁ బాసి చనిన
నాఁటివస్త్రార్ధంబు నలినాక్షి యిప్పుడు
పరిధానముగఁ బాంసుపటలమలిన
మగుచున్న తనువుతో నవయంబు జడగొన్న
యలకావలులతోడ నవనితలము
శయనంబుగా ధర్మచారిణి దమయంతి
యనఘ వ్రతంబుల నాచరించు

ఆ. చున్న దనిన నవిరళోద్గతబాష్పపూ
ర్ణంబు లైనలోచనంబు లెఱుక
పడక యుండ వదనపద్మంబు వాంచి తా
నొండువలను చూచుచుండె నలుఁడు. 192

వ. కేశినియును బాహుకుపలుకులు నాకారంబును దమయంతి కెఱింగించిన నది యాతని నలుంగా శంకించి యింకను వాని కడ కేఁగుము వాఁడు ఋతుపర్ణువంటలవాఁ డఁట. వచన సమయంబున వానిచరితం బిమ్ముగా నెఱింగి రమ్ము. అని పంచిన నప్పుడ చని కేశిని బాహుకునం దున్నదైవమానుష నిమిత్తాద్భుతక్రియలు చూచి వచ్చి దమయంతి కిట్లనియె. 193

క. అతని చరితంబు సెప్పఁగ
నతిమానుష మపగతప్రయాస మదృష్ట
శ్రుతపూర్వము పరమార్థము
యతనిని దైవ మనవలయు నంబుజనేత్రా. 194

సీ. విననమ్మ తృణముష్టిఁ గొని వాఁడు వీచిన
నం దగ్ని యుదయించి యుండు వంట
లమరు వంతకు నింధనము లపేక్షింపక
యుడుగక మండుచు నుండు మఱియుఁ
గడఁకతో నంజుళ్లు గడుగంగ సమకట్టి
జల మపేక్షించుడు సంభవిల్లి
కుంభముల్ నిండి దివ్యాంభఃప్రవాహ మ
క్షయ మగుచుండు నాక్షణమ చూడ

ఆ. నతని కరతలద్వయావమర్దితము లై
కందియును మహాసుగంధకుసుమ
తతులు తొంటియట్ల తమకంపు విడువక
యుండు నతని తేజ మున్నతంబు. 195

వ. అనిన విని దమయంతి వెండియుఁ గేశినిం బిలిచి బాహుకు వండిననంజుళ్లు దెప్పించి యాస్వాదించి బాహుకునందు నలులక్షణంబులు గలుగు టెఱింగియు నూఱడ నోపక వానిపాలికిఁ గొడుకునుం గూఁతునుం గేశినితోడఁ బంచిన నక్కుమారునిఁ గూఁతుం జూచి. 196

ఆ. వశముగాక బాష్పవారి యొల్కుచు నుండఁ
గొడుకుఁ గూఁతు నెత్తికొని నలుండు
హర్షపులకితాంగుఁ డై నిజాంకతలంబు
నందు వారి నునిచి యాదరమున. 197

వ. అక్కేశినిం జూచి యక్కుమారు లిద్దఱు నాకొడుకునుం గూఁతునుం బోలిన వీరి నెత్తికొని దుఃఖించితి నని తన్నేర్పడకుండం బలికి దాని కిట్లనియె. 198

క. నీ విటఁ బలుమఱు వచ్చుచుఁ
బోవుచు నునికిఁ గని చిత్తముల నొండుగ సం
భావింతు రితరజనములు
కావున రావలవ దింకఁ గార్యార్థిని వై. 199

వ. ఏము దేశాంతరంబుననుండి వచ్చినయతిథులము నీకు మాతోడిదేమి. అనినఁ గేశినియుఁ గ్రమ్మఱివచ్చి బాహుకుమార్గం బంతయు దమయంతికిం జెప్పిన నది సంతసించి నిజజనని కిట్లనియె. 200

ఉ. సందియ మేల సర్వగుణసంపదఁ జూడఁగ బాహుకుండు భూ
వందితుఁడైన నైషధుఁ డవశ్యము దానగు నామనంబు నా
నందముఁ బొందుచున్న దిఘనంబుగ వాఁ డిట వచ్చువాఁడొ యే
నందుల కేఁగుదాననొ నయంబుగ నానతి యిమ్ము నావుడున్.
వ. అది యప్పుడ భీము ననుమతంబున దమయంతి యొద్దకు
బాహుకు రావించిన. 202
క. చనుదెంచి యందు దీనా
నన నవిరళపంకమలిననతగాత్రఁ దప
స్విని నతికృశ దమయంతిం
గనియె నలుం డుదితబాష్పకణకలితముఖిన్. 203
క. దమయంతి నలుని వికృతాం
గముఁ జూచియు నతని నన్యుఁగా వగవక నె
య్యమునను లజ్జను భయ సం
భ్రమమున వినతాత్మ యగుచుఁ బతి కి ట్లనియెన్. 204
వ. విజనం బైన విపినంబున నలసి నిద్రవోయిన యబల నతిసాధ్వి
ననువ్రత నగ్నిసన్నిధిం బాణిగ్రహణవిధిలబ్ధ యైనదానిం
బాసి నలునట్లు నిర్దయులై యరిగినవార లొరు లెవ్వరు లేరు
క. సురవరులను మెచ్చక తను
వరియించిన నన్నుఁ బుత్రవతి నేలకొ చె
చ్చర విడిచె నాతనికి ని
ష్కారణమున కే నేమి యెగ్గు గావించితినో. 206
వ. ప్రాణసమాన వైన నిన్ను విడువ నోడ కుండు మనిన య
ప్పలుకు లేల మఱచెనో యని శోకతప్తం బైన తన హృద
యంబుఁ దడుపుచున్న దియుం బోలె బాష్పధారల నుర

స్థలంబుఁ దడుపుచున్న దమయంతిం జూచి దుఃఖాకులుం డై
నలుం డి ట్లనియె. 207
తే. కలిసమావిష్టమతి నయి కష్టవృత్తి
నట్టియిడుమను బడితి నే నది మదీయ
తపము బలమున దుష్కర్మదహనమునను
నష్ట మై పోయె నిప్పుడు నన్ను విడిచి. 208
వ. ఏ నిందులకు నీదర్శనంబు వచ్చితి నది యట్లుండె, నన్ను
ననురక్తు ననువ్రతుఁ దలంపక యన్యాపేక్షంబున స్వయం
వరంబు రచించు టది కులస్త్రీధర్మంబు గాదు రాజుల నెల్ల నీ
స్వయంవరంబునకు రావించుటం జేసి కాదె ఋతుపర్ణుండు
వచ్చె. అనిన వెఱచి కృతాంజలియై దమయంతి యిట్లనియె.
తే. నిన్ను రోయంగ విప్రులు నెమ్మి నరిగి
పలికి రెల్లచో నాచేతఁ బలుకఁబడియ
యందుఁ బర్ణాదుఁ డనువిప్రుఁ డయ్యయోధ్య
కేఁగి ప్రతివచనంబున నెఱిఁగె నిన్ను. 210
వ. ఆపర్ణాదువలన నెఱింగినదాననై నిన్నిట రావించు నుపా
యంబుఁ దలంచి యెల్లి దమయంతీ ద్వితీయ స్వయంవరం
బగునని ఋతుపర్ణుకడం బ్రకాశింప సుదేవుం డను బ్రాహ్మణుం
బుత్తెంచితి. 211
క. నరవరుఁడు నలుఁడు కా కె
వ్వరు శతయోజనము లొక్కవాసరమున వ
త్తురు నరు లొరు లని దీనిం
బరికింపఁగ వేఁడి యిట్లు పంచితి నధిపా. 212
ఉ. ఏ నతిపాపభావమున నెగ్గు దలంపఁ దలంప కొండుగా

నాశితవైరి నీయెడుగులంటఁగ నోపుదు నట్లుగాకయైన న
స్నీనలినాప్తుఁ డీయనలుఁ డీమృగలాంఛనుఁ డీసురోత్తముల్
జాను వడంగ నాక్షణము చంపరె కోపపరీతచిత్తులై. 213

వ. అనుచున్న యవసరంబున నఖిలభూతాంతర్గతుండైన వాయు
భట్టారకుం డెల్లవారును విని నాకాశంబున నుండి నలున
కిట్లనియె. 214

చ. అమల చరిత్ర నిట్లు దమయంతిఁ బతివ్రతఁ బల్కెదే నృపో
త్తమ విను దీనియందు విదితంబగుశీలనిధిన్ సుధాంశుఁడున్
గమలహితుండు నేనుఁ దగఁ గాచితి మొక్కట మూఁడువర్షముల్
గొమరుగ దీనిఁ జేకొనుము కోమలి నీకనురక్త నావుడున్.

క. కురిసె మరుద్వచనానం
తరమున సురపుష్పవృష్టి తడయక మ్రోసెన్
సురదుందుభినాదంబులు
గరము ప్రశస్తముగ వీచెగంధవహుండున్. 216

వ. ఇట్లెల్లవారికి నాశ్చర్యంబుగా వాయుదేవుండు తన్నెఱింగించి
దమయంతీ పతివ్రతాగుణంబులును బతియందలి యకృ
త్రిమానురాగంబును జెప్పిన విని నలుండు పరమప్రమోద
పరిపూర్ణహృదయుండై తత్క్షణంబ కర్కోటకుం దలంచి
వానియిచ్చినపుట్టంబు నైఁ బెట్టుకొని నిజరూపంబుఁ దాల్చిన

ఉ. ఆయతబాహుఁ దప్తకనకాంచితవర్ణు మనోజరూపు నింద్రా
యితు సూర్యతేజు నిషధప్రభు నన్నలుఁ జూచి పద్మప,
త్త్రాయతచారునేత్ర దమయంతి కరంబు ముదంబునొందిల,
క్ష్మీయుత యయ్యె బంధులకు మిత్రులకున్ హృదయ
ప్రియంబుగన్. 218

వ. ఇట్లు సంగతులైన యయ్యిరువురకు విరహపరితాపంబుతోన
శరీరమలినత్వంబు వాసె పరస్పరానురాగంబుతోన విభూ
షణవిశేషంబులు విలసిల్లె. అంత నంతయు విని భీముండు
జాతసస్యయైనవసుధ తోయసంప్రాప్తి నాప్యాయితయై
నట్లు అజ్ఞాతచర్యుం డయినపతింబడసి పరమసంతుష్టహృద
యయై చంద్రుతోఁ గూడిన రాత్రియుంబోలె నొప్పుచున్న
దమయంతిం జూచి సంతసిల్లి తనపురంబునం దష్టశోభనంబు
లు దేవగృహంబులయందు విశేషపూజలు సేయించె. అట్టి
మహోత్సవం బెఱింగి ఋతుపర్ణుండు నలునొద్దకు వచ్చి నీవు
నిఖిల లోకపూజ్యుండ వయ్యును నాయొద్ద బాహుకుండనం
బ్రచ్ఛన్నవృత్తి నున్న నిన్నెఱుంగక నీచకర్మంబులయందు
నియోగించితి దీనిక్షమియింపుము. అనినలుచేత సత్కృతుం
డై యశ్వహృదయం బుపదేశంబుగొని యయోధ్యకుం జ
నియె. అట నలుండును విదర్భాపురంబున నొక్కమాసంబు
నివాసంబుచేసి విదర్భేశ్వరు వీడ్కొని దమయంతి నందయు
నిచి యొక్కరథంబును పదునాఱేనుఁగులును నేఁబదిగుఱ్ఱం
బులు నాఱునూఱు కాల్బలంబును దనకుఁ దోడుగా నిషధ
పురంబున కరిగి పుష్కరుం గని యిట్లనియె. 219

క. దమయంతి రోయిగా జూ
దము నీతో నాడఁ నాడఁగడఁ గెదను ధరణీరా
జ్యము నీవు నాకు రోయిడు
మమరఁగ జూదంబు నీకు నభిమతమేనిన్. 220

మత్తకోకిల. వీరభోజ్యమసుమ్ము రాజ్యమువింటె నీవును నేనుదు
ర్వారవృత్తి రథంబు లెక్కి యవంధ్యవిక్రమ మేర్పడన్

భూరివీరరణంబొనర్తము పోర నోర్చినవాఁడ యి
ద్ధారుణీతల రాజ్యసంపదఁ దాల్చు వీరగుణోన్నతిన్. 221

వ. ఈ రెంటిలో నీ కెయ్యది యిష్టంబు గానికిఁ గడంగుము. అనినం బుష్కరుండు రణంబునఁ బరాజితుండ వగుదు నలుం దొల్లియు జూదంబున నోడించినవాఁడను కావున నింకను నోడించి దమయంతిం జేకొని కృతార్థుండ నగుదు నని సంతసిల్లి యే నోటుపడితేని నిఖిల మహీరాజ్యంబు నీయదియ నీ వోటుపడితివేని దమయంతి నాయది అని పలికి యొడ్డి నలుతో జూదమాడి యోటువడిన. 222

క. ఘనముగ జంబూద్వీపం
బునఁ గలవారెల్ల నెఱుఁగఁ బుష్కరు చేతం
గొనియెఁ బునర్ద్యూతంబున
ననఘుఁడు నలుఁ డఖిలరాజ్య మత్యున్నతితోన్, 223

వ. ఇట్లు జూదంబునఁ బుష్కరు నోడిచి సకలమహీరాజ్యంబును జేకొని నలుండు వాని కిట్లనియె. 224

క. కలిసంప్రాప్తుఁడవై కడు
బల మఱి నీచేతఁ దొల్లి బలవద్ద్యూతా
కుల చిత్తుఁ డయితి నది నీ
బల మని గర్వింపఁ జనునె బలవంతుఁడవై. 225

వ. నీవు నాపితృవ్యపుత్రుండవు. ఎద్దియుం జేయనోప. పొమ్మని పుష్కరు విడిచి పుచ్చి పుష్కలం బైన రాజ్యంబుతో నలుం డున్నంత. 226

శ్రీమహిమను వెలుఁగుచుండఁగఁ
దామరసదళాక్షి వచ్చెఁ దనపతికడకున్. 227

వ. అట్లు తనహృదయేశ్వరియైనదమయంతిం గూడి నలుండు విధివిహితానేకశతముఖుండై శతముఖవిలాసంబుతో సకలరత్నయుతం బైన రత్నగర్భాధిరాజ్యంబు సేసె. కావున నక్షజితుండ నైతినని వగవకుండుము. నీవును దైవమానుషసంపన్నుండవై శత్రువుల జయించి సకలమహీరాజ్యంబు వడయుదు అని బృహదశ్వుండు ధర్మరాజునకు నక్షహృదయం బుపదేశించి, 228

సీ. ఇన్నలోపాఖ్యాన మెప్పుడు దత్తావ
ధానులై వినువారుఁ దవిలి భక్తిఁ
జదివెడువారును జగతీశ కలిదోష
నిర్ముక్తులగుదురు నిఖిలపుణ్య
ఫలభాగు లగుదురు బహుపుత్ర పౌత్రాయు
రారోగ్యధనయుక్తులగుదు రెల్ల
విషములకును దుష్టవిషయంబులకు దూరు
లగుదురు ధర్మాత్ములగుదు రుర్విఁ

ఆ. గడుఁ బ్రసిద్ధమిదియుఁ గర్కోటకుని దమ
యంతిఁ బుణ్యమూర్తియైన నలుని
నుతచరిత్రుఁడైన ఋతుపర్ణుఁ గీర్తింపఁ
గలిభయంబులెల్లఁ దొలఁగు నధిప. 229

శ్లో. కర్కోటకస్య నాగస్య దమయంత్యా నలస్య చ,
ఋతుపర్ణస్య రాజర్షేః కీర్తనం కలినాశనమ్.

శ్రీ ర స్తు.

న లో పా ఖ్యా న ము.

టి ప్ప ణ ము.

---

1. శ్రీరమ్య = రాజ్యలక్ష్మిచే నొప్పినవాఁడా, ధర్మ...విభాసి-ధర్మ = స్వకృత్యములయొక్క; నిత్య = ఎడతెగని, ప్రారంభ = చేయుటలచేత, విభాసి = ప్రకాశించువాఁడా, ఘోర...హస్తా - ఘోర = భయంకరములైన, అరి = శత్రువుల, మదకుంభి = మదపుటేనుఁగులయొక్క, కుంభ = గండస్థలములయొక్క (ను), విదారణ = చీల్చునట్టి, దారుణ=భయంకరమయిన, కృపాణ = ఖడ్గము; దక్షిణహస్తా = కుడిచేతియందుఁగలవాఁడా, రాజపరమేశ్వర = ఓరాజరాజనరేంద్రుఁడా, (అని కృతికర్త యగు నన్నయభట్టు కృతినాయకుఁడయిన రాజరాజనరేంద్రునిఁ దన కథ వినుటకై సంబోధన చేయుచున్నాఁడు.)

వ్యా. "కృపాణదక్షిణహస్తా" అనుచోట సప్తమ్యుత్తరపదవ్యధికరణ బహువ్రీహిసమాసము. మదకుంభి = మదముతోఁ గూడిన కుంభులు అని విగ్రహము. మధ్యమపదలోపి కర్మధారయము. కుంభులు (= గండములు) గలది కుంభి, ధర్మ=స్వకృత్యము అనుట మంచిది. ఘోరపదమును అరిపదముతో నైనను, అరిమద కుంభిపదముతో నైనను అన్వయింపవచ్చును. ఒక పక్షమున భయంకరులైన శత్రువులని యర్థము. రెండవపక్షమున "భయంకరములైన శత్రువుల యేనుఁగులు" అనియర్థము.

2. ఆకథకుఁడు=ఆకథలు సెప్పెడి సూతమహాముని, శౌనక ఆదిమునులకున్ = శౌనక మహాముని మొదలగు ఋషులకు చెప్పెను. అట్లు (పూర్వా

శ్వాసంబునఁ జెప్పఁబడిన తెఱఁగున), శాంతవచనంబులన్ = తిన్నని మాటలచేత; భీమసేనునకున్ = భీమునికి, కోప ఆటోప ఉపశమనంబు = కోపాధిక్యము తగ్గించుటను, చేయుచున్న ధర్మరాజునొద్దకున్, బృహదశ్వుండు, అను మహాముని, వచ్చి, విధిదృష్టవిధానంబునన్ = శాస్త్రములందుఁ జెప్పఁబడిన ప్రకారమున, పూజితుండై = మర్యాదచేయఁబడినవాఁడై, విశ్రమించియున్నన్= బడలిక తీర్చుకొనుచుండఁగా, ఆమునివరునకున్=ఆమునిశ్రేష్ఠునికి ధర్మతనయుఁడు, అధర్మపరులు = అన్యాయమే ముఖ్యకార్యముగాఁ గలవారు, అగు, పగలచేతన్=శత్రువులవలన, తమపడిననికారప్రకారంబు= తామనుభవించిన యపకారరీతి, అంతయు, ఎఱింగించి, ఇట్లు, అనియెన్.

3. పరమమునీంద్రా = గొప్పమునిశ్రేష్ఠా, పుడమియున్ = భూమియును, రాజ్యము, బంధులన్ = చుట్టాలను, విడిచి, మృగావళులన్=మృగములగుంపులతో, కలసి, విపినంబులలోన్=అడవులందు, కడుకొని=మిక్కిలి, మాయట్లు = మావలె, ఇడుమలన్ = కష్టమునను, పడిననరులు = అనుభవించిన నరులు, ఒరులు, కలరే.

4. అనినన్, అయ్యుధిష్ఠిరునకున్, బృహదశ్వుండు, అట్లు, అనియెన్

5. ధరణీవల్లభ=ఓపుడమిఱేఁడా, నీవు, ధర్మనిశ్చితబుద్ధిన్ = ధర్మమునం దుంపఁబడిన తలంపుతోడ, దేవసములు = దేవతాసమానులు, అయిన, మనుజులతోన్=తమ్ములతోను, విప్రులతోన్=బ్రాహ్మణులతోను, రథఆళితోన్=రథసమూహముతోను, అరణ్యఆవాసముచేసెదు=అడవిలోఁ గాఁపురమున్నావు.

6. తొల్లి=పూర్వము, నరనుతుఁడు=జనులచేఁబొగడఁబడిన, నలుఁడు, అను, ధరణిఈశుఁడు=భూపాలుఁడు, రాజు, జూదము ఆడి, తన విభవము=తనకలిమిని, పుష్కరుచేతన్=పుష్కరునివలన, ఓటువడి = ఓడిపోయి, ఒక్కరుండ= ఒక్కఁడై, కాననసీమన్=అడవులయందు, కరంబు=మిక్కిలి, ఇడుమపడఁడే=శ్రమపడలేదా ?

7. అనినన్, అది, ఎట్లు, అని, ధర్మనందనుండు, అడిగినన్, అతనికిన్. బృహదశ్వుఁడు, ఇట్లు, అనియెన్, నిషధఈశ్వరుఁడు=నిషధదేశపురాజు, ఐన, వీరసేనునికొడుకు, నలుఁడు అనువాఁడు, అనేకఅక్షౌహిణీపతి=పెక్కు అక్షౌహిణులసేనలకురాజు, అనవరతఅత్యుప్రియుండు=ఎల్లప్పుడును జూదమందిష్టము గలవాఁడు, అజేయుంబు=(శత్రువులచే) జయింపనలవికాని, తనతేజంబునన్=తనవెలుఁగుచేత, ఎల్లరాజులన్, జయించి, బ్రహ్మణ్యుండు ఐ=బ్రాహ్మణభక్తిగలవాఁడై, బ్రహ్మఉత్తరంబుగాన్=వేదములే ప్రమాణముగా, ప్రజాపాలనంబుచేయుచున్నంతన్=జనులను బాలించుచుంటఁగా.

8. అటన్=అక్కడ, (మఱొక్కదేశమున) విశ్రుతగుణ అఢ్యుఁడు=ప్రసిద్ధములైన సుగుణములతోఁగూడినవాఁడగు, విదర్భఅధిపుఁడు=విదర్భదేశపురాజు, ఐన, భీముఁడు, అనువాఁడు, అనపత్యుఁడు ఐ=సంతతిలేనివాఁడై, వ్రతములు=నోములు - ఒక్కప్రొద్దులు, ఓలిన్=క్రమముగా, సల్పుచున్ దమనుఁడు అను, సన్మునిన్=మునీంద్రుని, పత్నియున్=భార్యయు, తానును, ఉపాసించి=కొలిచి, తత్ వరమునన్=ఆదమనమునియనుగ్రహము వలన, దమయంతి, అను కూఁతును=పుత్రికను, దమదాంతదమనులు, అన్ సుతులన్=కొడుకులను, పడసెను. అందున్=ఆబిడ్డలలో, కన్యారత్నము=కన్యకలలోశ్రేష్ఠురాలు, అగుదమయంతి, తాను, అత్యంత...సమృద్ధిన్-అత్యంత=మేరలేని, కాంతి=చక్కదనము, రూప=ఆకారము, అభిజాత్య=గొప్పవంశమునందుఁబుట్టుటయును, విమలగుణ=నిర్మలములగు సుగుణములయొక్క, సమృద్ధిన్=కలిమిచేత, వెలుఁగుచున్=ప్రకాశించుచుఁ సురసిద్ధసాధ్యకన్యలట్టి సఖులు=దేవతలు మొదలగువారిబిడ్డలంబోలునట్టి చెలులు, ఒలసి=చుట్టుకొని తన్నున్ కొలుచుచుండన్, అధికవిభవయుక్తితోడన్=ఎక్కువకలిమితోడి కూడికతో, (మిగులవైభవముతో), మహిన్=భూమియందు, ఒప్పుచుండెన్=ప్రకాశించుచుండెను.

9. నలుగుణములు; దమయంతికిన్, నలునకున్, దమయంతిగుణగణంబులు=దమయంతియొక్కయన్నిమంచిగుణములరాసులును, జనులు, ఇమ్ములన్=బాగుగా, పొగడుటన్, ఇపువురకున్, ఎదలన్=మనస్సులలోపలి, మనోభవవికారవిభ్రమము=మన్మథవికారచేష్ట, వెలసెన్=కలిగెను.

10. ఒక్కనాఁడు, నలుఁడు, దమయంతీగుణబద్ధచేతస్కుఁడై=దమయంతియొక్క సుగుణములనెడి త్రాళ్ళచేతఁ గట్టఁబడిన మనస్సుగలవాఁడై, మదన అనలంబు=మన్మథతాపంబును, సహింపన్, ఓపక=ఓర్వఁజాలక, ప్రమదావనంబునన్=ఉద్యానవనమునందు, ఉండునంతన్=ఉండఁగా, అంతరిక్షశ్రీకాంతాహారావళియున్ పోలెన్=ఆకాశలక్ష్మియనెడు స్త్రీయొక్కముత్యాలదండలవరుసగనో అనునట్లు, హంసఆవళి=హంసలగుంపు, అవనీతలంబునకున్=పుడమికి, అవతరించినన్=దిగఁగా.

11. వీరుఁడు=మొనగాఁడయిన, వీరసేనసుతుఁడు=వీరసేనమహారాజుకొమరుఁడగు నలమహారాజు, హంసలనడబెడంగున్=రాజహంసలయొక్క నడకసొంపును, చూచి, నగుచున్=ఆశ్చర్యపడుచు, వానిన్, ఎగిచిఎగిచి=తటిమితటిమి, అందున్=ఆరాయంచలలో, (ఒకహంస) ఎగయక ఉండన్, గన్=ఎగిరిపోకయుండఁగా, అతిరయమునన్=కడువడితో, ఒక్కహంసన్=ఆరాజహంసను, పట్టుకొనియె.

12. దానిన్=ఆహంసను, విడిచిపోవఁగాన్ ఓపక=ఇష్టపడక అఱచుచున్, అంతరిక్షమునన్, హంసలు ఎల్లన్=రాజహంసలన్నియు శారద...ముఁబోలెన్-శారద=శరత్కాలమందుఁబుట్టిన, అభ్ర=మేఘముల, శకల=తునుకలయొక్క, చయముఁనబోలెన్=రాశివలె, పిండుకట్టి=గుంపుగూడి, తిరుగుచుండెను.

13. అదియున్=ఆపట్టుపడినహంసయు, తనకు, అమ్మనుజేశ్వరుండు=ఆనృపాలుఁడు, అపాయంబు=కీడు, చేయును అకా=చేయునుకదా అని, తలఁచి, వెఱచి=భయపడి, మనుష్యవాక్యములన్=మానవభాషతో, ఇట్లు, అనియెన్, అయ్యా, ఏను, నీకున్, ప్రియంబు=ఇష్టమును, చేసెదను, నీహృదయఈశ్వరి=నీప్రాణవల్లభ, ఐనదమయంతిపాలికిన్=ఐనదమయంతియొద్దకు, పోయి; నీగుణంబులు, దానికిన్, వర్ణించి, చెప్పి, ఆకన్య=ఆ

పసుచు, అన్యులన్, అపేక్షింపక, నీయందున్ అ=నీయందే, బద్ధఅనురాగ= ఉంచఁబడినప్రేమగలది (ప్రేమయుంచునదియనుట), అగునట్లు, చేసెదన్.

14. అనినన్, విని, హంసవచనము, తనహృదయంబునకున్ = తనమనస్సునకు, అమృతధారాపాతంబునుం బోలెన్ = అమృతధార కాఱినట్లు, ఐనన్ = కాఁగా, నృపనందనుఁడు, అనురక్తుఁడు ఐ = ప్రేమగలవాఁడై దానిని; తడయక = ఆలస్యముచేయక, విడిచెను.

15. హంసపిండుతోన్=హంసలగుంపుతో, అదియును, విదర్భాపురికిన్, పఱచి = ఎగిరిపోయి, అందు, ఉపవనంబునన్=తోఁటలో, సఖీజనపరివృతఐ = చెలికత్తియలతోఁగూడినదయి, ఉన్నదమయంతిపాలికిన్, పోయి, విహరించుచుండెన్, అంతన్ = తర్వాత, ఆహంసలన్, చూచి, పరమకౌతుకంబునన్ = ఎక్కువ సంతోషముతో, వైపద్యముతో నన్వయము.

16. ఒండొరులన్ = ఒకరినొక్కరు, వడవన్ కన్=దాఁటునట్లు, ఆ ఉవిదలుఎలన్=ఆస్త్రీలందఱు, పఱచి, ఒక్కొక్కకలహంసన్,పట్టుకొనినన్ అందున్=ఆహంసలలోపల,నలుచేతన్, విడువంగఁబడినహంస, చెలువముగన్= తిన్నగా, దమయంతిచేతన్=దయమంతిచేతిలో, పట్టువడియెన్=చిక్కెను.

17. దమయంతికిన్, నలునకున్, సంగమకారణదూత=చేరికకుహేతువయినట్టిదూత, అయినకలహంస, మనోజ్ఞమనుష్యవాక్యములన్ = ఇంపయిన మానవుల పలుకులతో, ఆదమయంతికిన్, హర్షము = సంతోషము, ఎసఁగన్ = హెచ్చునట్లు, తాన్=ఆహంస, ఇట్లు అనియెన్.

18. నీహృదయ ఈశ్వరుండు=నీమనోనాయకుఁడు, ఐననలునొద్దనుండి వచ్చితిని. అపార...మందున్ - అపార = అంతములేని, పారావారపర్యంత = సముద్రములవఱకునుండు, మహీతలంబునన్= భూమియందు, నా చూడని రాజులు = నేనుచూడనినృపాలురు, లేరు. సర్వగుణసౌందర్యంబులందున్ = అన్ని సుగుణములందును, అందమునందును, ఎవ్వరు, నలున్, పోలరు = నలునితో సాటిగారు.

19. నీవు, నలునకున్, పేర్మితోన్ = మక్కువతో, దేవివి=పట్టపురాణివి, ఐనన్ కాక = అయిననే కాని, నీ...వళులు - అని, నీ=నీయొక్క, సముజ్జ్వల=వెలుఁగునట్టి, రూప=ఆకారము, కాంతి=అందము, విభవ=కలిమి నిత్య=ఎడతెగని, సౌభాగ్యభాగ్య=అదృష్టము, అభిజాత్య = గొప్పవంశమునందుఁబుట్టుక, భద్రలక్షణ=శుభలక్షణములు అను వీనియొక్క, ఆవళులు = సమూహములు, సఫలంబులు = సార్థకములు, అగునె ? (కావు అనుట.)

20. నీవు, నారీరత్నంబవు=స్త్రీలలోనుత్తమురాలవు, అతఁడు, పురుషశ్రేష్ఠుఁడు, మీయిద్దఱసమాగమంబు = మీయిద్దఱికూడిక, అన్యోన్య శోభాకరంబు=ఒండొరులకుఁ గాంతిని గలిగించునది, అగును, అనినన్, విని, సంతృప్తహృదయయై = మనస్సునందు సంతోషమందినదయి, దమయంతి, దానికిన్, ఇట్లు, అనియె.

21. ఆరాజుగుణములు, నాకున్, ఎఱింగించినట్టుల = తెల్పినట్లే, నన్నున్ (నాగుణములను), ఆరాజునకున్, ఎఱిఁగించి, ఆరంగన్ = నిజముగా, కరుణ=దయ; నాయందున్, కావింపుము. అనవుడున్, నిషధదేశమునకున్, అరిగి,హంస, వీరసేనజునకున్=నలునకు, దాని గుణరూపవిభవముల్ = ఆస్త్రీయొక్క మంచిగుణములు చక్కనిరూపము వీనియొక్క యతిశయత్వమును చెప్పెను.

22. అంతన్ (అట్లు చెప్పినతర్వాత).

23. నలదమయంతులు, ఇద్దఱు, మనఃప్రభవ అనలబాధ్యమానులై= మన్మథసంతాపమనెడి వేఁడిమిచేత మాడినవారలై, విలసత్ నవనందనంబులన్= అందములైయుండు క్రొత్తయుద్యానవనంబులయందును, నళినదళంబులన్ = తామరతూండ్లచేతను, ఘనసారపాంసులన్=కర్పూరపుధూళులచేతను, చందనచారుచర్చలన్ = మనోహరమైన గందపుఁబూఁతలచేతను, దీర్ఘవాసరనిశల్=నిడివియైన రేలం బగళ్ళను, సల్పిరి = చేసిరి. (తామరపువ్వులు గందపుఁబూఁతలు మొదలగునవి తాపము నణఁచునవి గనుక నీయుపచారములచే రేలుంబగళ్లొక్కరి నొక్కరు స్మరించుచునే యుండిరి యని భావము.)

24. ఇట్లు, ఇద్దఱు అన్యోన్యరూపగుణశ్రవణసంజాతప్రీతులై = ఒండొరులగుణముల యాలకింపులచేఁ బుట్టిన యనురాగము గలవారయి, ఉండు నంతన్ = ఉన్నప్పుడు, అంతః...వదన = అంతఃకరణ = మనస్సునందు, సంతత = చక్కఁగా వ్యాపించియుండు, మనోజాత = మన్మథవికారమువల నగలిగిన, సంతాప = వేఁడిమిచేత, వివర్ణ = కాంతిలేని, వదన = మోముగలది అయిన, ఆదమయంతిన్, చూచి, భయ...దయలు, భయ = వెఱపుచేతను, సంభ్రమ = తత్తఱపాటుచేతను, ఆక్రాంత = చుట్టుకొనఁబడిన, హృదయలు = మనస్సులుగలవారు, అగుచున్, సఖీజనంబులు, ఎల్లన్ = చెలికత్తెలందఱు, ఆకోమలివృత్తాంతంబు, అంతయున్, భీమునకున్ = దమయంతితండ్రికి, ఎఱింగించి, ఇట్లు, అనిరి.

25. ధరఅధినాథ = ఓపుడమిఱేఁడా, లతాంగి = తీఁగవంటిమేను గలదియగు, కలహంస, పలికినపలుకులు, గణియించుచున్ = ఎంచుచు, వడిన్ = వేగముగా, దానిపోయినవలను = అహంసపోయిన త్రోవనకే, చూచున్, సఖులతోన్ = చెలికత్తెలతో, పలుకదు, తాను, అనుదినంబు = ప్రతిదినమును, చారువిభూషణఆహారశయ్యాఆసనభోగంబులందున్ = సొగసైనసొమ్ములు దాల్చుట, మంచిభోజనముచేయుట, వేడుకమున ఆటలాడుట, మెత్తనిపాన్పులందుఁబరుఁడుట యను సౌఖ్యములనుభవించుటయందు, విముఖితయై = ఆసలేనిదై, రేయివగలున్, నిద్రయున్, ఎప్పుడును, ఎఱుఁగక, దమయంతి, నలుడు, అను, ధరణీనాథున్ ఆ రాజునందే, బుద్ధి, నిల్పి, కందర్పబాధిత = మరునివేదనచే నొచ్చినది, అగుచున్, ఉన్నయది, ఉరుగుణఆఢ్యులన్ = గొప్పసుగుణములచే నిండినవారగు, ఒరులన్ = ఇతరులైన. ధరణీపతులన్ = రాజులను, (వారు) ఎంత విభవయుక్తులు ఐనన్ = ఎంతసంపదగలవారైనను, నినన్, ఒల్లదు = ఇష్టపడదు.

26. అనినన్, విని. భీముండు, ఏమి, చేయుదును. ఎవ్విధంబునన్ = ఏరీతిగా, అమ్మహీపతిన్ = అనలమహారాజును, ఇటకున్, దావింపన్ అగునో =

రప్పింపవచ్చునో (ఓ సందేహార్థకము), అని, చింతించుచున్ = వగచుచు, సంప్రాప్తయౌవన = వయస్సువచ్చినది, ఐన, కూఁతున్ = దమయంతిని, చూచి, అప్పుడు.

27. ఆవైదర్భుఁడు = ఆవిదర్భదేశపురాజు, నిఖిలధరావలయములోనన్ = సకలభూమండలమునందు, కలుగు = ఉన్న, రాజన్యులన్ = రాజులను, నానావిషయఅధీశులన్ = అన్నిదేశములరాజును, తత్ స్వయంవరవ్యాజమునన్ = ఆదమయంతియొక్క స్వయంవరమనెడి నెపముచేత, రావించెను = పిలిపించెను.

28. మనుజఈశ్వరులు ఎల్లన్ = రాజులందఱును, సైన్యస్యందనఘట్టనన్ = సేనలయు, రథములయు త్రొక్కుడుచేత, అవనితలము = భూమి, తల్లడపడన్ = అదరునట్లు, బోరనన్ = వేగముగా, దమయంతీ స్వయంవరమునకున్, ఒప్పన్ = బాగుగా, చనుదెంచిరి = వచ్చిరి.

29. తత్సమయంబునన్ = రాజులు దమయంతీ స్వయంవరమునకువచ్చునపుడు, పర్వతనారదులు = పర్వతుఁడు నారదుఁడు అను, పురాణమునులు = పూర్వులగుమహర్షులు, భూలోకంబు ఎల్లన్, భ్రమ్మరి = తిరిగి, ఇంద్రలోకంబునకున్, పోయినన్ = పోఁగా, ఇంద్రుడు, వారిన్, పూజించి భూలోకంబునన్, కుశలవార్త = క్షేమసమాచారము, ఇది, ఎట్లు = దీనికేమికారణము? ధర్మపరిపాలనపరులై = క్షత్రియధర్మమును గాపాడఁగోరికగలవారై, వీరులు ఐ = శూరులై, రణనిహతులు ఐన = పోరనీల్గి, రాజులు, అక్షయలోకసుఖంబులు = శాశ్వతములైన స్వర్గాదిలోకంబులం దనుభవింపఁదగిన సౌఖ్యములను అనుభవింపన్, అతిథులై = విందులుగావచ్చినవారై, ఇందులకున్ = ఇచ్చటికి ఎంతకాలంబు, అయ్యెను. రాఁ కారణంబు, ఏమి, అనినన్, అయ్యింద్రునకున్, నారదుండు, ఇట్లనియె.

30. నర...కన్యకలకంటెన్ = మనుష్యులు, సిద్ధులు, సాధ్యులు, విద్యాధరులు, వేల్పులు మొదలగువారి కన్యకలకంటె, దమయంతి అ, సుందరి = అందకత్తె, ఇప్డు, మహిన్ = భూమియందు, దానిస్వయంవరము = ఆ దమ

యంతియొక్క చక్కని స్వయంవరము, అపూర్వమై = వింతయై, పర్విల్లుచున్న యది = నడచుచున్నది.

31. అందులకున్ = ఆస్వయంవరమునకై, ధరణిన్ = భూమియందు, కలనృపనందనులు ఎల్లను = ఉన్నట్టి రాజపుత్రులందఱును, ముదంబునన్ = సంతోషముతో, పోయెడువేడ్కన్ = పోవునట్టియుత్సాహముతో, తమలోన్ = వారిలో, కడునెయ్యమునన్ = ఎక్కువ చెలిమిచేత, కయ్యమ్ములు = యుద్ధములు, క్రందుగన్ = తఱచుగా, లేకున్నవారు = చేయకుండువారు.

32. అనినన్, విని, ఇంద్రుడును, లోకపాలవరులును = లోకపాలకులలో శ్రేష్ఠులగు యమ వరుణ కుబేరులును, తత్ ఆలోకనకౌతుకంబునన్ =ఆదమయంతియొక్క (ని) చూచుటయందలి యపేక్షతో; కనక...ఢ్యులై- కనక=బంగారుతోఁజేయబడి; రత్న =రత్నములచేఁ బొదుగఁబడినవై; రమ్య= అందములైన; విమాన = ఆకాశయానములును; ఆరూఢులు ఐ = ఎక్కినవారలయి, భూలోకంబునకున్, వచ్చి; దమయంతీస్వయంవరమునకున్; పోవుచు వానిన్ = పోవువానిని; ఆదిత్యులలోనన్ =పన్నిద్దఱు (12) సూర్యులలోపల; విష్ణుండునుంబోలెన్ =విష్ణువనువానివలె; తేజస్ అధికుండయినవానిని= ఎక్కువగాఁ బ్రకాశించువానిని; అనన్య...విభవంబునన్- అనన్యసాధారణ =ఇతరులకు లేనట్టి; రూపవిభవంబునన్ = సౌందర్యాతిశయముచేత; రెండవ మన్మథుండునుంబోనివాని = రెండవ మన్మథుఁడో యనఁదగినవానిని; నలున్; కని=చూచి; అంతరిక్షంబునన్ = ఆకసమున, విమానంబులు; నిలిపి; భూతలంబునకున్ వచ్చి; వానికి; ఇట్లు; అనిరి.

33. నిత్యసత్యవ్రత = ఎడతెగక నిజముపల్కుట యనునియమముగల; నిషధేశ=ఓనిషధదేశాధిపా; నీవు; మాకున్; అమరంగన్=చక్కఁగా దూతవు ఐ; అభిమతంబు చేయుము = ఇష్టము నెఱవేర్పుము. నావుడున్ = అనియనఁగా; చెచ్చెరన్=వేగిరముగా; అట్లులచేసెదను. మఱి = అయిన; నాకున్; చెపుఁడు అ=చెప్పుఁడీ. మీరలు; ఎవ్వారలు = ఎవరు; ఏను; మీకున్; ఇష్టంబుగాన్; దూతను ఐ; ఏమి; చేయుదును. అనినన్; అతనికిన్; అమరేశ్వ

రుఁడు=ఇంద్రుఁడు; ఇట్టులు; అనియెన్; నేను; ఇంద్రుండను; వీరు; దిక్పాలురు = దిక్కులేలువారు; విదితయశులు = ప్రసిద్ధికెక్కిన కీర్తిగలవారు; ధరణిన్- ఒప్పుచున్న=జరుగుచున్న; దమయంతి సుస్వయంవరమున్; చూచు వేడ్కన్- వచ్చియున్నవారము. ఈవు; మమ్మున్; నామధేయకీర్తనములన్ = పేరులు పెట్టి పిలుచుటచేత; ఎఱిఁగింపుము= తెలుపుము.

34. అట్లయినన్=నీ వట్లుచేసితివేని; ఆకోమలి=ఆదమయంతి; మాయందున్; తనవలచువానిన్=తానుగోరినవానిని; వరించున్=కోరును. ఇంద్రునకున్; నలుఁడు; కృతాంజలి ఐ=చేతులు జోడించుకొన్నవాఁడై; ఇట్టు; అనియెన్;

35; నన్నున్; ఏకార్థసమవేతున్ = అదేపనితో వచ్చినవానినిఁగా; ఎఱిఁగిఎఱిఁగి= తెలిసితెలిసి; ఇట్టిపనికిన్; పనుపన్ =పంపుట; పాడిఅయ్య = న్యాయమటయ్యా- అనినన్; ఉత్సుకుండవై = వేడ్కతోఁగూడినవాఁడవై; ఏల; చేసెదను; అంటివి; నీవు; చేయకుండన్=చేయకయుండుట అగునే= యుక్తమగునే.

36. నిన్ను, సత్యసత్యనిరతున్—కాన్ = ఎడతెగక సత్యము పలుకుచు యుండే యాసక్తునిఁగా, ఎఱిఁగి, ఇక్కార్యంబునకున్, వలను = ఉపాయము, కలుగుట = ఉండుట, ఎఱిఁగి, దూతభావము=దూతకృత్యము, అపేక్షించి = కోరి, పనుపవలసెన్ = పంపవలసివచ్చెను, దేవహితమున్ = దేవతలకుఁగావలసిన, దీనిన్ = ఈపనిని, తీర్పవలయున్ = నెఱవేర్పవలయును.

37. ఆయుధీయసురక్షితంబు=ఆయుధములను ధరించిన భటులచేఁ జక్కఁగాఁ గాపాడఁబడినది, ఐన, రాజగృహంబు = రాజునంతఃపురంబును, ఎట్లు చొఱనగున్ = ప్రవేశింపవచ్చును. అని, శంకింపవలదు = సందేహపడవలదు, దమయంతీనివేశంబున్ = దమయంతియొక్కయింటు, (ప్రవేశించునప్పుడు) నిన్ను, ఎవ్వరు, వారింపన్ = అడ్డగించుటకు, ఓపుదురు = చాలరు; అనిన, శక్రువచనంబులన్=ఇంద్రునిమాటలచేత, అశంకితుండై = భయములేని

వాఁడై, నలుండు, ఒక్కరుండ=ఒక్కఁడే, విదర్భాపురంబునకుఁ, పోయి, దమయంతిగృహంబు చొచ్చి = దమయంతి యంతఃపురంబునఁ బ్రవేశించి.

38. హంసచేఁ=హంసవలన, తనవినినంతకంటెఁ=తానువిన్నదాని కంటె, రూపవిభవ అతిశయములఁ=సౌందర్యసంపదల హెచ్చులతో, వెల యుచుదానిని=ప్రకాశించునదియు, సురకన్యకలయట్టి = దేవతాస్త్రీలనుబోలినట్టి సురుచిరశతకన్యకాళిచేఁ=మిక్కిలి యందకత్తెలై నమూఱ్వరుఁపడుచులగు చెలి కత్తెలచే, పరివృత యినదానిని=చుట్టఁబడినదియు, హృదయేశుఁడు=తన మనో వల్లభుఁడు, ఐన, తన్నుఁ (నలుని పేరును అనుట), ఎప్పుడుఁ=ఎల్లప్పుడు, వినుచున్కిఁ = వినుచుండుటచేత, అలయక = శ్రమపడక, ఆశ్వాసిత యినదానిని=ఊఱటనొంది యుండునదియునైన, దమయంతిని, చూచి, నలుండు కందర్పశర విద్ధుఁడు=మన్మథబాణములచేఁ గొట్టఁబడినవాఁడు, అంతఁ= తర్వాత, అతనిఁ, చూచి, ఇతఁడు = ఈయగపడువాఁడు, అపూర్వపూరు షుఁడు=క్రొత్తమనుష్యుఁడు, ఎందుండి=ఎక్కడనుండి, వచ్చెనో, అనుచుఁ= అదరిపడి, అపుడు, లతాంగులువెల్లఁ = స్త్రీలందఱు; ఆసనంబులను = తమకూర్చున్నతావుననుండి; డిగ్గి=దిగి; మనంబులందుఁ = మనస్సులలో హర్షము=సంతోషము; ఎసఁగఁ = హెచ్చఁగా; ప్రత్యుద్గతలు ఐరి = ఎదురొలనిరి.

39. దమయంతి మనోభవనిభుఁ = (రూపమున) మన్మథునితో సమా నుండును; అమర ఇంద్రప్రతిముఁ=(పరాక్రమమున) దేవేంద్రునితోఁ దుల్యుఁ డును; దినకర ఆభుఁ=(ప్రతాపమున) సూర్యునితో సాటియైనవాఁడును; సుధాంశుకల్పముఁ=(ఆహ్లాదము గలిగించుటయందు) చంద్రునితో సమానుఁడును వరుణసమముఁ = (దయయందు) వరుణునిఁ బోలువాఁడును; ధనదఉపముఁ= (భాగ్యమునందు) కుబేరుఁడేసాటిగాఁ గలవాఁడును; అశ్విసమానుఁ = (చక్కఁదనమున) నశ్వినిదేవతలతో నీడగువాఁడును ఐన నిషధపతిఁ = నిషధదేశము నేలికయగు నలుఁ జూచి వైపద్యముతో నన్వయము,

40. వారిరుహనేత్ర=కమలములంబోలు కన్నులుగలదగు దమయంతి, మదనప్రేరితమై = మన్మథునిచే బురికొల్పఁబడినదై, లజ్జ ఉడిగి = సిగ్గుమాలి, భీతిల్లక=భయపడక, బృందారకమూర్తికిఁ=దివ్యశరీరము గలవాఁడగు, రాజ కుమారునకుఁ = నలునకు, మందమంద మృదు ఉక్తిఁ = మిక్కిలితిన్ననైన యింపుమాటలతో, ఇట్లు, అనియెఁ.

41. నీవు, మహానుభావుఁడవు=ఎక్కువ మహిమగలవాఁడవు, ఇందు లకుఁ=ఇచ్చటికి, ఏమి కారణంబునఁ=ఏనిమిత్తముచేత, ఏకతంబుగ = ఒంట రిగా, వచ్చితివి, ఇది=ఈయంతఃపురము, అత్యుగ్రశాసనుఁడు = మిక్కిలి కఠిన ముగా దండించువాఁడు. ఐన మదీయజనకుచేఁ = ఐన నాతండ్రిచేత, సుర క్షితంబు అగుటచేఁ = పదిలముగాఁ గాపాడఁబడున దగుటచేత, ఎవ్వరికిఁ, చొఱఁ = లోపలికి వచ్చుటకు, అశక్యంబు = వీలుగాదు. దీనిఁ=ఈయంతి పురంబును, ఎవ్వరు, ఎఱుఁగకుండఁ=తెలియకుండునట్లుగ, చొచ్చితివి=ప్రవే శించితివి. నాకుఁ, మనోవేదనావివర్ధనుండవుఐన = మనస్సులో సంతాపమును పెంచువాఁడవయిన, నీ తెఱఁగు = నీవర్తమానము, ఎఱింగింపుము. అనినఁ, దానికిఁ, నలుఁడు, ఇట్లు, అనియె.

42-43. ఇంతి = ఓదమయంతి, ఏను, దేవదూతను, నలుఁడను, అను వాఁడను, ఇంద్ర ధనద వరుణ యములు = ఇంద్రుఁడు కుబేరుఁడు వరుణుఁడు యముఁడును, నీ స్వయంవరముఁ, నెమ్మితోఁ=ప్రీతితో, చూడంగఁ=చూ చుటకు, అరుగుదెంచి=వచ్చి, అబల=ఓధైర్యములేనిదానా, నన్ను మున్ను = ముందుగా, నీయొద్దకుఁ, పుత్తెంచిరి=పంపిరి, మాయందుఁ=మాలోపల,ఒక్క రుని=ఒకనిని, ఇష్టమతిఁ=అపేక్షగల బుద్ధితో, వరియింపఁ = కోరుటకు, తోయజముఖిఁ = తామరపువ్వుఁబోలు మొగముగల యో దమయంతిని, ప్రార్థింపుము. మా యందఱ ప్రియము = మాయందఱి కోరికను, సంప్రీ తిఁ = ఇష్టముతో, ఒనర్పుము అ = చేయుము సుమీ.

44. అని, పంచినఁ=పంపఁగా, తత్ప్రభావంబునఁ = వారి యను గ్రహమువలన, అలక్షితుండనై = ఇతరులకుఁ గనఁబడని వాఁడనై, వచ్చితిని.

ఇంద్రాదులకున్ = ఇంద్రుఁడు మున్నగు వారియొక్క, ప్రియంబు=ఇష్టమును, చేయుము=నెఱవేర్పుము. అనినన్, దమయంతి, అవనతవదన ఐ = తలవంచుకొన్నదై, తొల్లి=మునుపు, హంసచేతన్=హంసమూలమున, నలున్- (నలుని గుణముల వినుట) విని, వానియందున్ అ = ఆనలునియందే, బద్ధ అనురాగ అయి = ప్రేమను బంధించినదై, నవయుచున్నయది = చిక్కిపోవుచున్నట్టిది. అపుడు, అతనిని ఎఱిఁగి=నలుఁడని తెలిసికొని, తద్వచనశ్రవణదుఃఖాయమాన మానస అగుచున్-తత్ =ఆనలుని, వచన=మాటలయొక్క, శ్రవణ=వినుటచే, దుఃఖాయమాన = దుఃఖము గలదగుచుండు, మానస అగుచున్= మనసుగలదై, ఇట్లు, అనియెన్.

45. ఏను, ఏడన్=ఎచ్చట, ఇంద్రాదులు=ఇంద్రుఁడు మున్నగువారు, ఏడన్=ఎచ్చట, వారలకున్, ఎప్పుడు, మ్రొక్కుదును, నేను, నీధనమ = నీయొక్క ధనంబయినదానను, భూనాథ=ఓరాజా, నీగుణంబులు = నీసుగుణంబులు, హంసచేతన్= హంసవలన, మనంబునన్, నిల్పియున్నదానను=ఉంచుకొనియుండుదానను, భవన్నిమిత్తంబునన్ = నీరాకకై, ఇట్లు, అఖిలధారుణీనాథసార్థంబు=రాజు లందఱియొక్క కూటమును, ఇప్పుడు, రావింపన్ కాన్ వలసెన్=రప్పింపవలసి వచ్చెను. లోకఖ్యాతకీర్తి = జగమెల్లఁ బ్రసిద్ధి చెందిన పేరుగల యోనలుఁడా, కరుణించి= దయతలఁచి, ఇందున్=ఈనాకు పతిబుద్ధిన్=మగండనెడితలంపును, కావింపుము = ఉంచుము.

46. నీవు, దీనికిన్, ఒడంబడనినాఁడు = ఒప్పుకొననప్పుడు, రజ్జు... లంబులన్-రజ్జు=త్రాళ్ళచేతనో (ఉరిపోసికొనియో), విష = గరళముచేతనో (విసముమ్రింగియో), అగ్ని=నిప్పుచేతనో(చిచ్చున నుఱికియో), జలంబులన్ = నీటిచేతనో (నూయి మొదలగువానియందుఁ బడియో), ప్రాణపరిత్యాగంబు చేసికొందును = ప్రాణములను విడిచెదను. అనిన, దానికిన్, నలుఁడు, ఇట్లు అనియె.

47. భూరిసత్త్వులు = ఎక్కువ బలముగలవారు, సర్వలోకవిభుల్= అన్నిలోకములకుఁ బ్రభువులు, విభూతిసమృద్ధులు = ఐశ్వర్యము గలవారు, ఇద్ధ ఉరుకీర్తులు =ప్రసిద్ధికెక్కిన గొప్పపేరుగలవారయిన, అమరఉత్తముల్= దేవతాశ్రేష్ఠులు, నినున్, కోరుచున్నవారు, సురలు = వేల్పులు, నీకున్-ప్రపన్నులై = నీయెడఁ బ్రేమగలవారయి, ఉండఁగాన్, వారి పాదరజంబున్-పోలని వారిన్=వారియొక్క కాలిదుమ్ముతో సాటికానివానిని; మనుష్యున్= మానవుని, సంసారిన్=కుటుంబిని, కోరఁగన్=కోరుట, చనునె=యుక్తమా!

48. తరుణీ = ఓజవ్వనీ, దేవతలకున్ = వేల్పులకు, అప్రియంబులు = అనిష్టములు, కావించి = చేసి, మనుష్యులు, ఇలన్ = పుడమియందు, అధమగతులు = నీచగతిగలవారు, అగుదురు. కావునన్ వారికిన్ = ఆవేల్పులకు, ఇష్టము, కావింపుము = చేయుము, నన్నున్, ప్రీతిన్ = సంతసముతో, కావుము = రక్షింపుము.

49. అనినన్, దమయంతి, నయన అంతర్గళిత బాష్పధారాకలితకపోల యుగళ-నయన = కన్నులయొక్క, అంతః = లోపలినుండి, గళిత=కాఱిన, బాష్ప=కన్నీటియొక్క, ధారా=ధారలచే, ఆకలిత=అంతటనిండిన, కపోల= చెక్కిళ్ళయొక్క, యుగళ = జంటగలది, అగుచున్, పెద్దయున్, ప్రొద్దు= చాలసేపు, చింతించి = ఆలోచించి, నీ యభిప్రాయంబునకున్ = నీతలంపునకు, నిరపాయంబు = చెఱుపులేనియట్టి, ఉపాయంబున్ = తంత్రమును, కంటివి = కనుగొంటివి, ఇంద్రాదులు; నా స్వయంవరంబునకున్, వచ్చెదరేని = వచ్చునెడల, వారిసన్నిధిని అ = వారియెదుటనే, నిన్నున్, వరియించెదను = కోరెదను, అట్లయినన్, నిర్దోషంబు = దోషములేమి, అగును, అనినన్, నలుండు, లోకపాలురపాలికిన్ = లోకపాలురపద్దకు, చని, దమయంతి, పలికినవిధంబున్ = చెప్పినరీతిని, చెప్పెను. అంతన్ = తరువాత పుణ్యతిథినక్షత్ర ముహూర్తమునన్ = శుభకరమైన తిథినక్షత్రములతోఁ గూడిన శుభముహూర్తమున; దమయంతీ స్వయంవరంబు ప్రవర్తిల్లినన్ = జరుగఁగా.

50. నళినదళనేత్ర= తామర రేకులంబోలు కన్నులుగల యాదమయంతి, నలుని అ కాని = నలునినే తప్ప, (ఒరుల) వరియింపదు-అటె = వరియింపదఁట, చూతము. అనుచుఁ, అమరవరులు= వేల్పులలో మేటులు, నలువురును, కడఁగి= ప్రయత్నముతో, నలరూపములఁ=నలునివేషములతో (కూడి), అతిముదమునఁ= ఎక్కువసంతసముతో, ఆ స్వయంవరంబునకుఁ. వచ్చిరి,

51. అంతఁ=ఇట్లు ఇంద్రాదు లందఱు రాఁగా.

52. అంబుజ అక్షి= కమలంబులఁబోలు కన్నులుగలదగు, దమయంతి, సిత...హస్త ఐ-సిత= తెల్లనైన, పుష్పదామ = పువ్వులసరములచేత, అభిశోభిత=అంతట నలంకరింపఁజేయఁబడిన, హస్త ఐ = కరముగలదై (చేతియందుఁ దెల్లనిపూవులు గ్రుచ్చినసరములు పట్టుకొన్నదై), చనుదెంచి=వచ్చి, అమ్మహో...నివహంబుఁ-అమ్మహోత్సవ=ఆస్వయంవరంబను వేడుకయొక్క, దర్శన=చూచుటకై, ఆగత=వచ్చిన, రాజన్య=రాజులయొక్క, నివహంబుఁ= సమూహమును, నెమ్మితోడఁ=ప్రేమతో, ఈక్షించి = చూచి, నలువురు వేల్పులు=ఇంద్ర యమ వరుణ కుబేరు లనెడి నలువురు దిక్పాలురును, నలుఁ, తొట్టి = పోలి(నలునివలె), అప్పుడు, ఏక ఆకారులు ఐ = ఒకటే యాకారము గలవారై, ఉన్నఁ, అందుఁ = వారిలో, నలునిఁ, ఏర్పరింపఁగఁ = కనుఁగొనుటకు, నేరక =చాలక, ఇంద్రాదులను=ఇంద్రుఁడు మొదలగువారిని, నలుఁ, ఎఱుంగు, ఉపాయము, ఇంకఁ, ఎద్దిఒక్కొ= ఏదో, అనుచుఁ,సంశయ ఆకుల ఆత్మ ఐ=సంశయముచేఁ గలవరపడిన మనస్సుగలదై, సురలార= ఓ దేవతలారా, నలుఁ, ఎఱుంగువిధము, నాకుఁ, చేయుఁడు=తెలియఁజెప్పుడు ఆత్మరూపధరులరు = నిజరూపమును దాల్చినవారలు, అగుఁడు, అని తన మనములోనఁ. పరిదేవనంబు, చేసెను, చింతించెను = వగచెను.

53. దేవతలు; దానిపరిదేవనంబు=ఆదమయంతియొక్క చింతను; విని; కరుణించి=దయతలఁచి; అనిమిషలోచనంబులు- అనిమిష = రెప్పపాట్లులేని; లోచనంబులు = కన్నులును; అస్వేదగాత్రంబులును = చెమటగాఁని మేను

లును; ఒప్పఁ = ప్రకాశింపఁగా; అవనితలంబుఁ = భూమిని, ముట్టక = తాఁకక; అపన్నులై = సమీపించి; నిలిచిరి. అంత, లోకపాలురును, భూలోకంబునఁ; కల= ఉండు; జనలోకంబును = రాజులసమూహమును, ఆలోకించుచుండఁ = చూచుచుండఁగా, పుణ్యశ్లోకుండు = పావనకీర్తిగల వాఁడు; అయిన; నలుఁ; ధర్మవిధానంబునఁ = శాస్త్రపద్ధతిని; వరియించి= కోరి; దమయంతి, తదీయస్కంధంబునఁ = ఆనలునిభుజమున; సుగంధికుసుమదామకంబు పెట్టినఁ = కమ్మనితావిగల పూవులసరంబు వేయఁగా.

54. దేవతలసాధువాదముతోఁ = వేల్పులయొక్క బాగుబాగను ధ్వనులతో; విప్ర ఆశీరవంబుతోఁ = బ్రాహ్మణులయాశీర్వాదధ్వనులతో; బహుతూర్య ఆరావంబులు = పెక్కువాద్యములమ్రోఁతలు; పారావారరవంబుఁబోలెఁ = సముద్రముయొక్క మ్రోఁతవలె; అనివార్యంబు ఐ = అడ్డులేక, చెలఁగెను =, రేఁగెను; అతిశయించెను.

55. ఇట్లు; అపూర్వస్వయంవరలబ్ధ = క్రొత్తగావచ్చిన (సాటిలేని) స్వయంవరమునందుఁ బొందబడినది; అయినదమయంతిఁ ; అత్యంతవిలాసంబుతోఁ = ఎక్కువవేడ్కతో; వివాహంబుఅయిన ఆనలునకుఁ; మెచ్చి;వాని యజ్ఞంబులందుఁ= ఆనలమహారాజుచేయుయజ్ఞంబులందు;నిజరూపంబులోఁ =స్వస్వరూపంబుతో; (దేవతలగ్ని ముఖులైయాగంబులందు హవిర్భాగములను గొనుచుందురు. ఇంద్రుఁడు స్వస్వరూపముతో నేవచ్చి హవిర్భాగంబుగొనునట్లు నలునకు వరంబొసంగుట. విశేష మని యెఱుఁగవలయును.) హవిర్భాగములు=హవిస్సును; కొనను=గైకొనుటకును; అగ్నియును; వరుణుఁడును; వాని వలచినచోటఁ = అతఁడుకోరినస్థలమునందే; అనల ఉదకంబులు=నిప్పును నీటిని; ఉత్పాదింపను = కలిగించుటకును; (అగ్ని నిప్పుపుట్టించుటకును; వరుణుండు నీటి నుత్పాదించుటకును అని క్రమాన్వయము.) ధర్ముఁడు= యముఁడు; వానిచిత్తంబు=అనలునిమనస్సు; ధర్మమునందుఁ అ=ధర్మమునందే;వర్తిల్లను= చొచ్చుటకును; ధనదుండు=కుబేరుఁడు; ధనసంచయంబులు = ద్రవ్యరాసులు,

అక్షయంబులు=తఱుఁగనివి; అగునట్లుగాన్ = వరంబులు; ఇచ్చి; దేవలోకంబునకున్ = స్వర్గమునకు; అరుగువారు= పోవుచుండువారు (పోవుచుండగా ననుట); ఎదురన్=ఎదుట; ద్వాపరంబుతోన్= ద్వాపరపురుషునితో; కూడ; వచ్చుకలిన్=వచ్చుచున్నట్టికలిపురుషుని; కని; శక్రుండు= దేవేంద్రుండు; ఇదియేమి - ఈవచ్చుటకుఁ గారణమేమి? ఎందులకున్ = ఎచ్చటికి, పోయెదవు; అని; అడిగినన్; ఆఇంద్రునకున్; కలి; ఇట్లుఅనియెన్.

56. అవనిలోన్=భూలోకంబున; దమయంతీస్వయంవరంబు; విస్తరిల్లుట=విశేషవైభవముతో నడుచుట; విని; కడువేట్కతోడన్=ఎక్కువయాతురముతో; నేను; దమయంతిచేన్; వరియింపఁబడుదును. అని; ఆసన్ చేసి=కోరికపడి; తదర్థమై=ఆస్వయంవరమునిమిత్తము; అరిగెదను.

57. అనినన్; అందఱున్=దిక్పాలురందఱు; నగి=నవ్వి; నీవు; అందులకున్; ఏల; పోయెదవు; ముందఱ=మునుపే; (అది) నివృత్తంబుఅయ్యెన్=జరిగిపోయెను. ఆకోమలి=ఆయువతి; ఒరులన్=ఇతరులను; ఎవ్వరిన్; మెచ్చక; నలుఁడు; అనువానిన్; వరించెను=కోరెను. అనినన్; కలి; కరంబు = మిక్కిలి; ఆనలునకున్; దమయంతికిన్; రాజ్యపరిత్యాగంబును = రాజ్యభ్రంశమును; పరస్పరవియోగక్లేశంబును = ఒండొరులయెడఁబాయుటకలిగిన తిప్పటలను; చేసెదను=కలిగించెదను. అని; నిశ్చయించి; వానిన్; అక్షరతుఁగాన్ = పాచికలాటయందు ఆసక్తిగలవానినిగా; ఎఱిఁగి; అక్షంబులన్ = పాచికలందు; చొచ్చియుండన్=ప్రవేశించియుండుటకు; ద్వాపరంబున్; పంచి= ఉత్తరువుచేసి; నలుఁడు; చేయుచున్న; అశ్వ...లయు-అశ్వమేధఆదిక = అశ్వమేధయాగము మొదలైన; అనేక=విస్తారమైన; భూరి= అపారమైన; దక్షిణ = దక్షిణలుగల; మహాక్రతువులయు = గొప్పయాగములయొక్కయు; జపహోమదానఆదివివిధపుణ్యకార్యంబులయు = జపములు హోమములు దానములు మొదలగు నానావిధములైన పుణ్యకార్యములయొక్కయు; కారణంబునన్= నిమిత్తముచేత, చొరన్ = నలునందుఁ బ్రవేశించుటకు; అవసరంబు; కానక= సంతగానక; అంతరంబు = సందు; అన్వేషించుచున్ = వెదకుచు; పెద్ద

కాలంబు = చాలదినములు, ఉండి; ఒక్కనాఁడు; అతఁడు; అశుచియై = అపరిశుద్ధుఁడై, మఱచి = జ్ఞప్తితప్పి, సంధ్యోపాసనంబు = సంధ్యావందనంబు, చేసినన్ = చేయఁగా, ఉపలబ్ధఅవసరుఁడై =సందుగని పెట్టినవాఁడై, కలి, నలునందున్, ప్రవేశించి, పుష్కరుఁడు, అనువానిపాలికిన్, పోయి, తన్నున్-ఎఱింగించి = తాను కలిపురుషుఁడని తెలిపికొని, నీవు, నలుతోన్, జూదంబు, ఆడి, వానిరాజ్యంబు, సర్వంబున్ = అంతయును, ఒడిచికొమ్ము = లాగికొనుము, అని, చెప్పి, తానును, వానికిన్ = ఆపుష్కరునికి, విప్రవేషంబునన్=బ్రాహ్మణవేషంబుతో, సహాయుఁడై = తోడ్పడి, అక్షంబులు పాచికలు, కొని = తీసికొని, పుష్కరునితోన్, ఒక్కటన్, కూడ, చని, నలున్, కాంచి, నీవు, మారాజుతో, జూదంబు, ఆడుము, అనినన్.

58. ద్యూతార్థము = జూదమునిమిత్తము, తత్కృతఆహ్వానుఁడను= ఆజూదరియగు పుష్కరునిచేఁ బిలువఁబడినవాఁడను, ఐ=అయి, జూదము ఆడకుండుట, ధర్మఅపేతంబు = న్యాయముతప్పినది, అని, అభిముఖుఁడై=ఒప్పుకొన్నవాఁడై, అతనితోఁ = ఆపుష్కరుతో, నలుఁడు, జూదము, ఆడన్, కడంగెన్ = పూనెను.

59. నలుఁడు, కలిప్రేరణంబునను = కలిపురుషుని ప్రోత్సాహముచేత, హతమతిఐ = బుద్ధిగలఁగినవాఁడై, నిజఆప్తులు=తనమేలుకోరెడివారు, వారించినన్=అడ్డగించినను, ఉడుగక = వదలక, కలధనములుఎల్లన్=తనకున్నయావదాస్తియు, ఒడ్డుచున్ = పందెముగాఁబెట్టుచు, అలయక=విసుకుచెందక, జూదమునన్, విజితుఁడు అగుచుండెన్ = ఓడిపోవుచుండెను.

60. ఇట్లు, అనేకమాసంబులు=పెక్కునెలలు, దుర్వ్యసనఆసక్తుఁడయి =చెడ్డవ్యసనమగు జూదమునందపేక్షగలవాఁడై, ఆనలుఁడు, వివిధవస్తువాహననివహంబులు=అన్ని తెఱఁగులైన పదార్థములయు గుఱ్ఱము లేనుఁగులు మొదలగువానియొక్క సమూహంబును, ఒడ్డి = పందెముపెట్టి, పుష్కరునకున్, ఓటువడన్-పోయినన్ = ఓడుచురాఁగా, పౌరబ్రాహ్మణప్రధానులు-పౌర=పుర

జనులు, బ్రాహ్మణ=ద్విజులు, ప్రధానులు=మంత్రులు, దమయంతీపురస్కృతులు ఐ = దమయంతిని ముందిడుకొన్నవారై, వచ్చి, వారించి = అటంకపెట్టియు, కలిసమావేశపరవశుఁడు ఐన = కలిపురుషునియొక్క చొచ్చుటచే నొడలుమఱచినవాఁడయిన, అన్నలచేతన్, ప్రతిహతులై = అడ్డఁబడినవారయి, పలుకకుండిరి. అంతన్ = అప్పుడు, దమయంతి, చింతాక్రాంతచిత్త ఐ = దుఃఖముచే నావరింపఁబడిన మనస్సుగలదై, (మనోదుఃఖముతో నిండినదై)

61. ఎంత=ఎంతదూరము, ఓటువడినన్=ఓడిపోయిన, అంతియ=అంతమాత్రమె, జూదమునందున్, తగులు = ఆశయు, చలము=పట్టుదలయు, అతిశయిల్లున్=హెచ్చును, ఏమిచేయుదానను = నేనేమి చేయఁగలను, ఇది=ఈజూదము, ఎగ్గునకున్ = కీడునకు, మూలము=కారణము, అని, లతాంగి=దమయంతి, దుఃఖితాత్మ అగుచున్ = మనస్సున దుఃఖమునొందినదియై.

62. అక్షముల్=పాచికలు, పుష్కరునందున్=పుష్కరునికి, (షష్ఠ్యర్థంబున సప్తమి) వశ్యంబులు ఐ=అధీనములై, ఉనికియున్ = ఉండుటయు, నలునియందున్ = నలునకు, (ఇదియు షష్ఠ్యర్థమున సప్తమి) ఒండువిధములు, అగుటయున్=వేఱు తీరుగలవిగ నుండుటయు, ఎఱిఁగి, నిజ అధీశ్వరునకు = తనమగనికి, అపజయము అగు=ఓటమియే అగునట్లు, లక్షించి=ఊహించి, సరసిజ ఆక్షి=తమ్మిరేకులంబోలుకన్నులుగలదమయంతి, మున్ = ముందుగా, భర్త యనుజ్ఞ=పెనిమిటి యనుజ్ఞను, పడసి=పొంది, వార్ష్ణేయుఁడు అను సారథిన్, పిలిచి, ఈస్యందనమునన్ = ఈరథంబునందు, ఇంద్రసేనుఁడు అను ఇక్ష్వాకుమారకున్ = ఇంద్రసేనుఁడనెడి యీచిన్నికొడుకును, ఇంద్రసేన అను కూఁతున్= కుమారితను, చెచ్చెరన్ = వేగమే, తోడుకొని, విదర్భకున్=విదర్భాపురికి, అరిగి, గుఱికొని=యత్నించి, మత్-బంధుజనులయొద్దన్ = నాచుట్టములకడ పెట్టి=విడిచి, సరగ=వేగముగా, రమ్ము, అటంచున్=అని చెప్పుచు, పంచి=అనతిచ్చి, ఆప్తపురోహితమంత్రిబాంధవ అభిమతమున్=ఇష్టులయిన పురోహితులయు మంత్రులయు బంధువులయు నభిప్రాయమును పొంది (సారథిన్), పుచ్చెను = పంపెను.

63. నలుఁడును, ధరణీరాజ్యమున్ = పుడమియు రాజ్యమును, తలఁగన్ కన్ = పోఁగా, సర్వంబును=యావత్తును, అపహృతంబు ఐనన్=దోఁచుకొనిపోఁబడఁగా, కడున్ = మిక్కిలి, తలరి = భయపడి (చింతించి), అశేషరాజ్యవిభవచ్యుతుఁడు ఐ = రాజ్యమంతయుఁ బోఁగొట్టుకొన్నవాఁడై, దమయంతిన్, తోడ్కొని, వెలువడియెన్ = పట్టణమును విడిచిపెట్టెను.

64. పురము వెలి = పట్టణమునకు వెలుపట, మూఁడు అహోరాత్రములు=మూఁడుదినములు, వసించియున్న, నలుపాలికిన్ = ఆనలమహారాజునొద్దకు, జనవిభుఁడు-ఐన-పుష్కరశాసనమునన్ = రాజగు పుష్కరుని యానతివలనను, కలికృత...మునన్-కలి=కలిపురుషునిచేత, కృత=చేయఁబడిన, ద్యూత=జూదమువలని, విద్వేష కారణమునన్ = విరోధమను కారణమువలనను, ఎవ్వరును=ఒక్కఁడైనను, అరుగన్ = పోవుటకు, ఓడిరి=భయపడిరి.

65. ఇట్లు, సర్వజనసత్కార అర్హుండు అయ్యున్ = జనులందఱియొక్క మర్యాదలకుఁ దగినవాఁడైనను, నలుఁడు, విధివశంబునన్ = దైవవశంబువలన, ఎవరివలనన్, సత్కారము=మర్యాద, కానక, జలంబు=నీళ్ళే, ఆహారము కాన్ =ఆహారము కాఁగా, తత్పురసమీపంబున్ =ఆపట్టణపుచేరువ, దమయంతీ ద్వితీయుండై=దమయంతియే రెండవదిగాఁగలవాఁడై, ఉండి, బుభుక్షాపీడన్=ఆఁకలిబాధను, సహింపనోపక = ఓర్వఁజాలక, హిరణ్యపక్షంబులతోన్= బంగారు ఱెక్కలతో, తనముందటన్=తనయెదుటతిరుగుచున్న, పక్షులన్, కని, అవి=ఆపక్షులు, భక్ష్యములు అగును అని=తినఁదగినవని, ఆపక్షులన్, పట్టికొనన్ = పట్టుటకు, సమకట్టి=పూని, తనకట్టినపుట్టంబు=తాను దాల్చినవస్త్రము, వానిపైన్=ఆపక్షులమీఁద, వైచినన్ = వేయఁగా, అవి, పుట్టంబుతోన్ =ఆ వస్త్రముతోనే, గగనంబునకున్ =ఆకాశమునకు, ఎగసి=ఎగిరి, నగుచున్ = నవ్వుచు, విగతవస్త్రుఁడు ఐన =కట్టుబట్టలేనివాఁడగు, నలునికి, ఇట్లనియె.

66. పార్థివేంద్రా = ఓరాజాధిరాజా, నీధనంబును, రాజ్యంబును, నికృతిన్ = కపటముతో, కొన్న, అక్షములము = పాచికలము, ఏము, నీవస్త్రము; అపహరింపన్; పక్షిరూపులము ఐ వచ్చి అపహరించితిమి; అని; చెప్పి; చదలన్ = ఆకాశమందు; అరిగెన్ = పోయెను.

67. నలుండును; వానిన్ = ఆపక్షులను; చూచి; విస్మయము = ఆశ్చర్యము; అంది; ఈయక్షంబులదోషంబునన్ కాక = ఈపాచికలద్రోహమువలననే తప్ప, ఏమి; నాకున్; ఇట్టిది; అయ్యెను. (ఈపాచికలవలననే నాకింత యనర్థము సంప్రాప్తమయ్యెను) అనుచు; దమయంతి; కట్టిన; పుట్టంబుచెఱంగున్ = కట్టుకొన్న చీరపైఁటకొంగును; కట్టికొనియెను. అట్లు; ఇరువురు = ఇద్దఱు; ఏకవస్త్రులు ఐ = ఒంటిబట్టకట్టినవారై, ఒండొరుల వెఱఁగంబులు, చూచి; దుఃఖించుచుండన్; నలుఁడు; దమయంతికిన్; ఇట్లనియె.

68. ఇది; దక్షిణాపథంబునకున్ = దక్షిణదేశమునకు; ఇదియున్ = మఱియొక్కటి; విదర్భాపురంబునకున్; ఇది; కోసలకున్ = కోసలదేశమునకు; ఇది; ఉజ్జయినికిన్ = ఉజ్జయినిపట్టణమునకును; తెరువులు = మార్గములు; మదిన్ = మనసులో; ఇన్నిటిలోనన్ = ఈదారులలోన; మనకున్ = మనము; ఎద్ది = ఏదారి; అరుగన్-అగున్ = పోఁదగును.

69. ఇందుముఖి = చంద్రబింబముఁబోలు మోము గలదానా; అడవులలోనన్; నాతోన్; కడున్ ఇడుములు = ఎక్కువశ్రమలు; పడన్ ఓపవు = అనుభవింపఁజాలవు. ఇప్పుడు; నీబంధుజనంబులకడకున్ = నీచుట్టాలదగ్గఱకు; అరుగుము. అనవుడున్ = అని చెప్పఁగా; తరుణి = జవ్వని యగు దమయంతి; శోకగద్గద = వ్యసనముచే డగ్గుత్తిక కలది; అగుచున్.

70. అతనికిన్; ఇట్లలు; అనియెన్; అవనిఈశ = పుడమిఱేఁడా; నీవును, నేనున్, చని, విదర్భన్ = విదర్భయందు, ఇష్టలీలన్ = ఇచ్ఛావిహారములతో, ఉండుదము. మృగా...వనంబులకున్ -మృగ = క్రూరజంతువులచేత, ఆకుల = నిండిన, ఉగ్ర = భయంకరమైన, వనంబులకున్ = అడవులకు, అరుగన్ ఏల = పోవనేల, ఇడుములు = ఆపదలు, అందన్ ఏల = పడుటకు ఎందుకు?

71. అనినన్, విని, నలుఁడు, అవనత ఆననుఁడు ఐ = తలవంచుకొన్నవాఁడై, నీచెప్పినయట్లు = నీమాటప్రకారమే, విదర్భేశ్వరురాజ్యంబును = విదర్భరాజ్యమును, మనరాజ్యంబు అ = మనరాజ్యమే, ఏను; తొల్లి, అధిక ఐశ్వర్యయుతుఁడను ఐ = ఎక్కువకలిమితోఁ గూడినవాఁడనై, అందులకున్ = ఆవిదర్భకు, పోయి, బంధుజనులకున్ = చుట్టాలకు, హృదయము ఆనందము = మనస్సంతోషము; చేసి; ఇప్పుడు; ఇవ్విధంబునన్; సర్వహీనుండను ఐ = అంతయుఁ బోఁగొట్టుకొని; ఎట్లు; పోవనేర్తును = పోవఁగలను. అనినన్; దమయంతి; ఇట్లు అనియెను.

72. ఎందున్ = ఎచ్చటను; అఖిలదుఃఖరోగ ఆర్తునకున్ = సకలములైన వ్యసనములనువ్యాధులచేత పీడింపఁబడినవానికి; ఔషధంబు = మందు; భార్య అచూపెన్ = పెండ్లామె సుమా; ఒనరన్ = చక్కఁగా; భార్యసమేతుఁడు ఐ = పెండ్లముతోఁగూడినవాఁడై; ఉన్న వానికిన్; ఎంతలుఅపదలు = ఎంతశ్రమములు; అయ్యును = కలిగినను; ఎఱుకపడవు = తెలియవు.

73. ధరణీతలనాథ = ఓపుడమిఱేఁడా; అలయున్ ఎడన్ = పనిచేయుటచే నలఁపుచెందునపుడు, డయ్యున్ ఎడన్ = దారినడక మొదలగువానిచే శ్రమపడునపుడు; ఆఁకలియును; తృషయున్ = దప్పియు; ఐనయెడన్ = కలిగినప్పుడు; కనుఁగొని = కనిపెట్టి; భార్యయు; పురుషునకున్ = మగనికి; చిత్తమునన్ = మనస్సునందు; దుఃఖంబుల్ = వ్యసనములు, ఇమ్ములన్ = చక్కఁగా; పాచున్ = తొలఁగించును.

74. కావున; ఇది = ఈదమయంతి; మత్-అధీనజీవిత = నాకులోఁబడిన ప్రాణముగలది; అనియున్; అనన్యవ్రత = నావంటి నియమముగలది; అనుసరించినదిఅనియు; అనుకంపనీయ = దయచూపఁదగినది; అనియు; నన్నున్; విడువక; నాయనుగమనంబునకున్ = నేను వెంబడివచ్చుటకు; అనుమతుండవు; కమ్ము = అంగీకరింపుము. అనినన్, అట్లు అ = అలాగున నేచేయుదును. ప్రాణసమానవు = నాప్రాణములకు సమానురాలవు; అయిన; నిన్నున్; ఏల; విడుతును;

ఓడక యుండుము = వ్యసనపడకుండుము. అని నలుఁడు, దమయంతిన్, ఆశ్వాసించుచున్=ఊఱడించుచు, ఒక్కటన్ = కూడ, చనిచని=పోయిపోయి, విజనంబు=ఏకాంతము, ఐన, విపినంబునన్=అడవియందు. ఒక్కసభన్= ఒక్క రచ్చకొట్టమును, కని, అందున్ = దానియందు, విశ్రమించి, = దిగి, పరుష ధూళిధూసరస్థలంబునన్-పరుష=కఠినమైన, ధూళి=దుమ్ముచే, ధూసరిత=పాండువర్ణముగలదిగా చేయఁబడిన, స్థలంబునన్ = తావునందు, శయనించి, మార్గశ్రమనిమీలితనయనుఁడు ఐ-మార్గశ్రమ = దారినడకవలని యలసటచే; నిమీలిత = మూసికొన్న, నయనుఁడు అయి = కన్నులుగలవాఁడై, దుఃఖంబునన్ = వ్యసనముచేత, కన్నుమొగుడకున్నన్ = నేత్రములు మూతపడకయుండఁగా; నిద్రరాకయుండఁగా, లేచి=కూర్చుండి, తనపాదములయంతికంబునన్ =తనకాళ్లవద్ద, అతిక్లేశపరవశ అయి=ఎక్కువ దారిబడలికచే సొక్కినదై, నిద్రవోయెడు దమయంతిన్, చూచి.

75. ధరణిరాజ్యంబుతోన్=భూమిపరిపాలనంబుతో, ధనము ఎల్లన్= ద్రవ్యమంతయును, పరులచేన్=శత్రువులచేత, అపహృతంబు, అగుటయున్= అపహరింపఁబడుటయు, ఆప్త...జనంబులున్ - ఆప్త = హితముదెల్పువారు, మిత్ర = చెలికాండ్రు; బంధుజనంబులున్ = చుట్టములును; ప్రకృతిజనంబులున్ = మంత్రులును, విడుచుటయును = విడిచిపెట్టుటయు. మహావిపినభూమిన్ = కాఱడవియందు; పత్నితోన్=భార్యతో; తనపరిభ్రమియించుటయున్=తానుదిరుగుటయు; అప్డు; తలఁచి; శోకించి=దుఃఖించి, ఈతరుణి = ఈజవ్వని; తొల్లి; మృదుశయనంబునన్= మెత్తని పాన్పునందు; మెలఁతలు= చెలికత్తెలు; మెలపుతోన్ =జాగ్రత్తతో; అడుగులు ఒత్తన్= కాళ్ళుపిసుకఁగా; నిద్రఅనుభవించు = నిద్రపోవునట్టి; కోమల అంగి = మృదుశరీరముగలది; ఇపుడు; గుఱుకొని=శ్రమపడి; పాంసుస్థలమునందున్=దుమ్ముతో నిండినతావునందు; నిద్రన్ తగిలినదియున్ = నిద్ర చెందునదియు; పంకజాక్షి=తామరరేకులంబోలు కన్నులుగలదియగు; ఈచాన; నాతన్;భార్య; ఐ; దైవఘటనన్ చేసి=గ్రహచారమువలన; ఇంతదుఃఖంబున్; పొందెను.

76. ఏను, దీనిదుఃఖంబులన్, చూడనోపను = చూడఁజాలను, ఎటులేనియున్ = ఎచ్చటికేనియు, పోయెదను, ఇది, నన్నున్, కానక, తనబంధుల యొద్దకున్,పోయి, దుఃఖపడక, ఉండును. అని విచారించి=తలపోసి,పోవన్, సమకట్టి=పూని, ఆకోమలి; మేలుకొనకుండన్,మెల్లన=తిన్నగా, దానివస్త్రంబునందున్, అర్ధంబు=సగము, చించి, తనకున్, పరిధానంబు=కట్టుబట్టగా, చేసికొని, వెలువడి = బయలుదేరి, కొండొకనేలపోయి=కొంతదూరంబుచని, దమయంతియందున్, తనసెయ్యంబు అనుత్రాఁగన్=తనప్రేమయనెడి త్రాఁగను త్రెంపన్, నేరక = చాలక, క్రమ్మఱన్ = మరల, అచ్చోటికిన్, వచ్చి

77. కలి=కలిపురుషుఁడు, దమయంతిన్, పాపన్ = విడిపించిపోవునట్లుచేయుటకు, సమకట్టున్=పూనును, సతిన్ = పతివ్రతయైన, ఆలలనను= ఆసుందరిని, నలుఁడు, దీర్ఘసౌహృదబలంబునన్ = విస్తారమైన చెలిమియొక్క శక్తిచేత, పాయన్ ఓపఁడు = విడచిపోవఁజాలఁడు. ఇట్టులు=ఇవ్విధంబున రెంటన్ చేసి=కలిప్రేమ బలమువలన, ఆనలుఁడు, విమోహరజ్జులన్=మోహమనెడిత్రాళ్ళయందు, పెనంగి=మెలివడి, గత ఆగత కారి=వచ్చుటపోవుటలను చేయునట్టి, అయిన ఉయ్యెలయును పోలెన్ = ఉయ్యాలవలె, ఊఱడక = నిలుకడనొందక, ఎంతయున్ ప్రొద్దు=దీర్ఘకాలమునకు, వినిశ్చితాత్ముఁడై = మనమున నిర్ణయము చేసికొన్నవాఁడై, (వై. పద్య. అ.)

78. బాలన్ = ధైర్యములేనిదియగు నీదమయంతిని, ఒక్కర్తున్ = ఒంటరిగా, ఇక్కానపాలుచేసి = ఈయడవిపాలుచేసి, నిష్ఠురుఁడను ఐ = దయమాలినవాఁడనై, ఏను, ఎట్లు, పోవన్ నేర్తును = పోవఁజాలుదును, అనక = అనితలఁపక, కలిచేతన్, ఆకృష్టుఁడు = ఈడ్వఁబడినవాఁడు, ఐన నలుఁడు, విగతకరుణుఁడు ఐ = దయమాలినవాఁడై, దమయంతిని, విడిచి, చనియెన్=వెళ్ళిపోయెను.

79. అంతన్=తర్వాత, దమయంతి, మేలుకని=నిద్రలేచి, తనపతిన్, కానక=చూడక, తనవస్త్రఅర్ధనికర్తనంబునన్=తనచీరలో సగము చింపఁ

బడియుండుటను, చూచి లేచి, నలుగడలను=నాలుగుదిక్కులను, పరికించి — వెదకి, భయశోకవ్యాకులచిత్తయై = భీతిచేతను దుఃఖముచేతను గలవరపడిన మనస్సుగలదై.

80. హామహారాజ = ఓరాజేంద్రుఁడా, మహా...రాతి...మహాత్ = గొప్పదైన-విశాలమైన, మహీ=భూమియొక్క, రక్షణ = పాలించుటయందు, దక్ష = నేర్పుగలదైన, దక్షిణబాహు = కుడిచేతిచేత, దండిత=శిక్షింపఁబడిన, ఆరాతి = శత్రువులుగల, నిషధరాజాగ్రణి = మేటియైన యోనిషధదేశాధినాథా, నన్నున్, ఇట్లు, వీతదయుండవై=దయలేనివాఁడవై, విడిచిపోవన్=విడిచిపెట్టిపోవుట, తగును ఏ = యుక్తమా? నీవు, ఎన్నఁడు, ధర్మువున్ = న్యాయమును, తప్పనివాఁడవు. సూనృతవ్రతరతుండవు = నిక్కము పలుకుటయే ప్రధానవ్రతముగాఁ గలఁవాఁడవు, ఓడకుము = భయపడకుము. అని; ననున్, ఊఱడన్=నిమ్మళించునట్లు; పలికినపలుకు = చెప్పినమాట, మఱవన్ కన్ = మఱచుట, పాడి అయ్యె = న్యాయమయ్యె, పొదలలోనన్=తీఁగలగుంపులందు, దాఁగి, పొడసూపక = కనఁబడక, ఇట్లు, ఏల=ఎందుకు; ఉన్నవాఁడవు. ఇట్టి ఉగ్రభావము=ఈలాటికటికితనము, ఏల = ఎందుకు, నీకున్; అయ్యెన్=కలిగెను. ఎటన్ = ఎచ్చటికి, పోదును, ఇంకను, ఉగ్రకాననమునన్=భయంకరారణ్యమునందు, నిన్నున్, ఎట్లు; కాంతును = చూతును.

81. వగవన్ కన్ = యోచింపఁగా; సాంగఉపాంగములు = ఆఱంగములు ఆఱుఉపాంగములు కూడిన; నాలుగువేదములయు = నాలుగువేదములయొక్కయు; అధ్యయనము = చదువుట; పోల్పగా = సరిగా; ఒకసత్యముతో = సత్యమైనమాటను నెఱవేర్చుటతో; ఎన అగునే = సాటియగునా? ఎవ్వియున్=ఎట్టిసత్కార్యములును; సత్యంబున్ = నిక్కము మాటాడుటను; పోలవు అఁట = తూఁగవఁట. సత్యవాక్యము నెఱవేర్పుతో నేవియు సమానములుగావు.

82. ప్రాణసమానవు= ప్రాణములతో సాటివి; అయిన నిన్నున్; అవశ్యంబు=తప్పకను; విడువన్; అని; పలికితివి; సత్యప్రతిపాలనంబు =ఆడినమాట నెఱవేర్చుటను; చేయుము. అని ప్రలాపించుచున్ = ఏడ్చుచు; తనఏకాకిత్వంబునకున్ = ఒంటిరితనమునకు; అబలభావంబునకున్=తనయాడుతనమునకును; ప్రతిపద...భయంబునకున్ - ప్రతిపదన్యాస = ఒక్కొక్కయడుగెత్తిపెట్టునప్పుడు; జాయమాన=పుట్టుచుండు; కంటక = ముండ్లు; మృగ=మృగములు; పన్నగ=పాములు; వీనివలని;భయంబునకున్=వెరపునకు; వగవక = చింతింపక నిజనాథునసహాయత్వంబునకున్ = తన పెనిమిటితోడులేమికి; దుస్సహ ... త్వంబునకున్ - దుస్సహ=ఓర్వరాని; క్షుత్ = ఆఁకలి; పిపాసా=దప్పి; వీనివలనఁగలిగిన; శ్రమ=బడలికచేతనైన; ఆకులత్వంబునకున్ = కలవరపాటునకు వగచుచున్ = చింతించుచు. (పై. పద్య. అన్వ.)

83. అలయుచున్ = బడలికచెందుచు; పులుఁగుల యెలుఁగులకున్ = పక్షులకూఁతలకు; ఉలుకుచున్ = భయపడుచు; ఉగ్రఆతపమునకున్ =తీక్ష్ణమైన యెండకు; ఓపక=ఓర్వజాలక; వృక్షంబులనీడలన్= చెట్లనీడలయందు; నిలుచుచున్; ఎలుఁగులన్ = ఎలుఁగుబంట్లను; పులులను; చూచి; భయమున్ కొని = వెఱచి. వగవగచున్ = చింతించును.

84. లతాంగి = తీఁగవంటి మేనుగల దమయంతి; ఏచినపొదలన్ =క్రిక్కిఱిసియున్న పొదలను; పడల్పడన్ = ప్రోగులుపడునట్లు; త్రోఁచుచున్; ముండ్లకనున్; అల్లన్ = మెల్లఁగా; దూరముగా; తొలఁగుచున్; దిక్కులు=నలువైపులు; చూచుచున్; తొడరుచున్=తొట్రుపడుచు; త్రెళ్ళుచున్ = క్రిందఁబడుచు; లేచుచు; సంచరించుచున్ = ఇణకుచు; అరిగెన్=పోయెను.

85. ఇట్లు; అరుగుచున్నదమయంతి; అంతికన్యస్తచరణ అయినన్ = సమీపమునందుంపఁబడిన పాదములుగలదికాఁగా; సమీపమున పాదము లెత్తిపెట్టఁగా, దానిన్ = ఆదమయంతిని; ఆహారఅర్థియై = ఆహారము గోరినదై; ఒకపన్నగంబు=ఒకపాము; పట్టుకొనినన్=పట్టఁగా; అక్కోమలి = ఆమెత్తని మేనుగల దమయంతి; మెదలనేరక = కదలఁజాలక.

86. ఇంకన్ ఐనన్ = ఇఁక మీఁదనైనను; నన్నున్ = నాపైనను, ఏల; ఆలింపవు = వినవు. నాథ = నా ప్రాణరక్షకా; నాకున్; శరణము అగుము = రక్షకుఁడవగుము. అనుచున్; అఱచుచున్న౯=కూయుచుండఁగా దాని ఆక్రందనధ్వని = దానియొక్క చప్పుడును; వినుచున్; ఒక్క ఎఱుకు = ఒక ఎఱుకువాఁడు; వేగ = త్వరగా; వచ్చి.

87. తనపట్టినసురియన్=తానుధరించిన కత్తిచేత; ఆ పెనుఁబాము వదనంబు=ఆకొండచిలువయొక్క నోటిని; వ్రయ్యన్ = చీలునట్లు; తఱిగినన్ = నఱుకఁగా; రాహుముక్తఅయిన చంద్రరేఖయున్ పోలెన్ = రాహువు నోటినుండి విడువఁబడిన చంద్రరేఖవలె; అజగరముఖంబువలనన్ = ఆకొండ చిలువయొక్క నోటినుండి; వెలువడిన = విడిపించుకొనివచ్చిన; దమయంతిన్; ఆశ్వాసించి = ఊఱడించి; తత్ సమీప ...స్నాతను-తత్ = ఆ ప్రదేశమునకుఁ సమీప = దాపుననున్న; సరోవర=దివ్యమైన కొలనియందు; స్నాతను=స్నానము చేసినదానిని; వన్య...హారనుగాన్-వన్య = అడవియందు దొరకెడి; స్వాదు = తియ్యని; ఫల = పండ్లు; ఆహారముగాన్=ఆహారముగాఁగలదానినిగా; చేసి; సేదదీర్చి=శ్రమపాపి, నీవు; ఎవ్వరిదానవు=ఎవ్వరికి సంబంధించిన దానవు; ఏకతంబ, ఒంటరిగా; ఇవ్వనంబునకున్; ఏలవచ్చితివి; అని; అడిగి, మృదుభాషిణి=తిన్నగా మాటాడునది; ఐన ఆకోమలివలనన్; అంత వృత్తాంతంబు=సంగతియంతయును; ఎఱింగి=తెలిసికొని.

88. రజనికరఆననన్=చంద్రునివంటిముఖముకలదియును; మేచకకుంతలజాలికన్=నల్లనికురులచేఁ బ్రకాశించునదియును; విలసద్గజగామినిన్ = గొప్పయేనుఁగువలెఁ దిన్నగా నడుచునదియును; చందనగంధిన్ = శ్రీచందనమువంటి మేనితావిగలదియును; ప్రకాశితకాంతిసమన్వితన్ = వెలిఁగెడి కాంతితోఁగూడినదియును; పంకజదళలోచనన్ = తామరరేకులంబోలిన కన్నులుగలదియునైన; రాజసుతన్ = రాజపుత్రికయగు దమయంతిని; చూచి, కిరాతుఁడు=ఎఱుకువాఁడు; కామ...హతుఁడై-కామ = మన్మధునియొక్క; సాయక =

వాఁడైయైన; శర = అమ్ములచేత, ఆహతుఁడై = బాగుగాచేయఁబడినవాఁడై అనింద్యచరిత్రకున్ = పొగడఁదగిన నడవడిగల; లతాంగికిన్ = దమయంతికి వేడుకతోన్ = అపేక్షతో; నిజహృదయంబు = తనమనస్సులోని యభిప్రాయమును; ఎఱింగించెన్ = తెలిపెను.

89. అగ్నిశిఖయుంబోలెన్ = నిప్పుమంటవలె; అంతటను = తాఁకుటకును; డాయను = దగ్గఱకువచ్చుటకును; చూడన్ = చూచుటకును; రానియట్టి = వలనుపడనిదగు; శుభచరిత్రన్ = పావనంబైన నడవడిగల యాదమయంతిని; ఎఱుక = జ్ఞానము; లేనియట్టికఱకు ఎఱుకు= లేనట్టి క్రూరుఁడైన బోయవాఁడు; కాదు అనక=పరస్త్రీనిఁగోరుట తగదనియెంచక; తనకున్; ఆయువు=జీవితకాలము, అల్పముఐనన్=తక్కువపడఁగా, అపేక్షించెన్=కోరెను

90. దమయంతియున్; వానిన్ = అయెఱుకువానిని; అలిగిచూచి = కోపముతోచూచి, ఏను, పతివ్రతను, ఐతిని, ఏని, ఇదురాత్ముఁడు=చెడ్డతలంపుగలవాఁడు, ఐనకిరాతుఁడు; మృతుండు; అయ్యెడున్ అని=చచ్చునుగాకయని, శాపంబు; ఇచ్చినన్, వాఁడు; అప్పుడు = ఆతత్క్షణముననే, అగ్నిదగ్ధంబుఐన వృక్షంబునుంబోలెన్=నిప్పుచేఁ గాలిన చెట్టువలె; విగతజీవుఁడు ఐ=ప్రాణము పాసినవాఁడయి, పడియెన్; క్రిందఁబడియెను. అట్లు; పరమపతివ్రతాత్వ ప్రభావంబునన్ = ఎక్కువయైన పాతివ్రత్య మహిమచేత;

91. బాల=ముదియయగు దమయంతి,హృదయమునన్=మనస్సునందు; నృపశార్దూలున్=రాజులలో శ్రేష్ఠుఁడైన, నిజాధీశున్=తనభర్తనుతలఁచి; దుష్ట...వలికిన్-దుష్ట=చెడ్డ; ఉరగ=పాములు,శార్దూల=పులులు, ఆభీల=క్రూరములైన, మృగ ఆవళికి=మృగముల గుంపునకు, భయము, అందక.ఓలిన్ అ=వరుసగానే; ఉగ్రఅటవిలోన్=భయంకరమైన యడవిలో; అరిగెన్ = పోయెను.

92. మఱియున్ = ఇంకను.

93. సహకార=తియ్యమామిడిచెట్టా; మత్ప్రియసహకారున్ = నాకు నెయ్యంపుఁజెలికానిని; పున్నాగ=సురపొన్నచెట్టా, పున్నాగున్ = పురుషుల

లోనుత్తముని. తిలక=ఓతిలకవృక్షమా;భూభువనతిలకున్= భూలోకంబునకు దిలకముమాడ్కిఁ బ్రకాశము గలిగించువానిని; చందన = ఓగంధపుఁజెట్టా; బుధహరిచందనున్=పండితులకుఁ గల్పవృక్షమువంటివానిని; పుష్పితాశోక=పూఁచినయశోకవృక్షమా;సుహృజ్జనశోకదమనున్ = ప్రేమించువారి దుఃఖమునుబోగొట్టువానిని; వకుళ=పొగడచెట్టా; కులఏకదీపకున్ = కులమునకంతటికిముఖ్యప్రకాశకుని; విభీతక=ఓతాండ్రచెట్టా; భయ...హరున్-భయ= వెఱపుచేత, భీత = దిగులుపడినవారియొక్క; ఆర్తి = బాధలను; హరున్=పోఁగొట్టువాని కాన=ఓయరణ్యమా; లోకోత్తరున్= జనులలోనుత్తముని; ప్రీతితోడన్ = ప్రేమతో; కానరుఏకానరు ఏ = చూచితిరాచూచితిరా;అని; తోయజాక్షి = కమలములుంబోలుకన్నులుగలదమయంతి; ప్రాన్ప్రానికిన్ = చెట్టుచెట్టునకు; అరిగిఅరిగి = పోయిపోయి; అడుగును, అడుగులు=అఱకాళ్ళు; ఎండపడిన్ = ఎక్కువయెండకు; పురపురన్=పురపురమని; పొక్కన్ = బొబ్బలులేవఁగా; నిర్ఝరఅంతరములన్ = సెలయేళ్ళనడుమ, నిలుచున్ = నిలువఁబడును. తరులగిరులయెడలన్=చెట్లయొక్కయు; కొండలయొక్కయు సందులందు; పొలుచున్ = కనుపట్టును. ఉరుగుహాగృహములన్=గొప్పవైన గుహాలనెడి గృహములయందు; తొంగి తొంగిచూచున్.

94. ఇట్లు దమయంతి; నిజనాథున్=తనమగనిని; అన్వేషించుచున్ = వెదకుచు; భీషణ అరణ్యంబునన్ = భయంకరమైన యడవియందు; తిరుగునది = సంచరించుచు; ముందటన్ = ఎదుట. (వై. ప. అ.)

95. అంభోరుహ అక్షి=తమ్మిరేకులవంటి కన్నులు గలదియగు దమయంతి; వారిభక్షులు = నీళ్లేయన్నముగాఁగలవారును; పర్ణభక్షులు=ఆకులేయాహారముగాఁ గలవారును; వాయుభక్షులు = గాలియే యాహారముగాఁగలవారును, శాకనీవారభక్షులు=కూరగాయలునివ్వరిధాన్యము నాహారముగాఁగలవారును; వృక్ష...సక్తులు-వృక్షమూల=చెట్లమొదళ్ళయందు; నివాస=ఉండుటయందు; సక్తులు=ఆసగలవారును; ఐ; తపంబు=తపస్సు; ఆరన్ = తృప్తిగా చేయు, మహాముని ఇంద్రులయాశ్రమంబు = మహర్షులతపోవనంబును; పురా

సమార్జిత పుణ్యకర్మఫలంబునన్ = తొలిమేన సంపాదింపఁబడిన పుణ్యకర్మలయొక్క ఫలములచేత, ఎడన్ = దవ్వనందు, కాంచెన్ = చూచెను.

96. ఇట్లు, మృగ...నిరంతరంబు-మృగ = జంతువులు, వ్యాళ = పాములు, తస్కర=దొంగలు, కిరాత=బోయలు, పర్వత=తిప్పలు వీనిచే, నిరంతరంబు,దట్టమైనది, అయిన కాంతారంబునన్ = అడవియందు, పుణ్యనదీతీరంబునందున్ = పరిశుద్ధమైన యేటిగట్టునందు, ఒక్కమునిపల్లెయందు = ఒకముని యాశ్రమంబున, వసిష్ఠ...సదృశులు ఐన = వసిష్ఠుఁడు, వామదేవుఁడు, వాలఖిల్యుఁడు, భృగువు, నారదుఁడు వీరితో సమానులైన, మహామునులన్=గొప్పఋషులను, కని, నమస్కరించి, ఉన్నన్ = వారియెదుటను నిలువఁబడియుండఁగా, ఆమునులు, దమయంతిన్ జూచి, అచ్చెరువడి = ఆశ్చర్యమునొంది, అవ్వా=అమ్మా! నీవు, ఎవ్వరిదానవు =ఎవనిభార్యవు, ఈవనదేవతవే, దేవభామినివి-ఏ=అచ్చరవే, దివ్యంబు = శ్రేష్ఠము, అయిన ఈతేజంబుతోన్, ఏల క్రుమ్మరెదవు=తిరిగెదవు, అనినన్, వారలకున్,దమయంతి,ఇట్లు, అనియెన్.

97, వినుఁడు, ఏన్, ధరిత్రిన్ = పుడమియందు, పుణ్యశ్లోకుఁడు, అనఁగన్ = అనునట్లును, సదా=విడువక, యజ్ఞనిరతుఁడు = యాగములు చేయుటయందు శ్రద్ధగలవాఁడు, అనఁగన్ = అనునట్లు, తనరిన =ఒప్పిన, నలునిభార్యను, సజ్జనసుతన్ = సత్పురుషులచేఁ గొనియాడఁబడుదానను, దమయంతి అనఁగన్ చాలినదానను = దమయంతి యను పేరుతో నొప్పుదానను.

98. విధికృతంబునన్=దైవవశంబుచేత, నన్నున్, పాసి=వదలి, హృదయ ఈశ్వరుఁడు=నామనోనాయకుఁడు, ఎటకేనియున్ = ఎచ్చటికో, పోయినన్=పోఁగా, తత్...చిత్తను ఐ-తత్ = ఆనామనోవల్లభునియొక్క, అన్వేషణ = వెదకుటయందు, ఆసక్త=తగులుగలిగిన, చిత్తనై=మనస్సుగలదాననై, విపిన పరిభ్రమణంబు = అడవియందుఁ దిరుగుట, చేసెదను, ఈతపోవనంబునకున్ = ఈయాశ్రమమునకు వచ్చి, నలుఁడు, భవ...ర్థుండు అయి -

భవత్ = తమయొక్క, పాద=కాళ్ళకు, అభివందన=మ్రొక్కుటచేత, కృతార్థుఁడు అయి = ధన్యుఁడై; ఎక్కడకున్ = ఏతట్టునకు, పోయెన్, అతని పోయినవలను = అతఁడుపోయినదిక్కు; ఎఱుఁగుదురేనిన్ = (మీరు) తెలిసికొనియుండిరేని, ఆనతిండు = తెలుపుఁడు. కొన్నిదినములలోనన్ = స్వల్పకాలములోపల, తద్దర్శనంబు = అతని సోఁబడి, దొరకనినాఁడు, దేహంబు విడుతును. అని; ఏడ్చుచున్నదానిన్, చూచి, కరుణించి = దయఁదలఁచి; మునులు = ఋషులు, ఇట్లు అనిరి.

99. వనజ ఆయత అక్షి = తామరరేకులమాడ్కి విశాలమైన కన్నులు గలదానా; తివిరి = ప్రయత్నపడి, భూజననుతున్ = పుడమియందలి సకల జనులచేఁ గొనియాడఁబడువానిని, ఎప్పటియట్ల = యథాప్రకారముగా; తన పురమునన్ = తనపట్టణమందు, తనరెడువానిన్ = ఒప్పినవానిని, నలునిన్, కతిపయ దినంబులన్ = కొన్నిదినములలోపల, చూడఁగన్, కాంతువు = చూడఁగలుగుదువు.

100. మేము; తపోదృష్టిన్ = జ్ఞానదృష్టిచేత; చూచితిమి = కనుఁగొంటిమి. దుఃఖింపక ఉండుము. అని, తాపసులు; తమయగ్నిహోత్రంబులతోన్; అపార...లతోన్-అపార = విస్తారమైన; ఫల=పండ్లచేతను; పుష్ప=పూలచేతను నిండిన; తరు=చెట్లతోఁగూడిన; నదీ=ఏళ్ళచేత, రమ్య = అందమైన; తపోవనంబులతోన్; తారు=ఆమునులు; అదృశ్యులు ఐనన్ = కనఁబడకపోఁగా; చూచి; దమయంతి, ఇది కలయో, నిక్కంబో=నిజమో అని; విస్మయంబు; అందుచున్ = వింతపడుచు, చని; ముందటన్=ఎదుట; ఒకచనుపన్ = ఒక్కబిడారును; కని; దానిన్; చూచునపుడు; అందలిజనంబులు; పైపద్యముతోనన్వయము.

101. పాంసుజాలంబు=ఎక్కువదుమ్ము; పైన్=మీఁద; ప్రాఁకినన్=క్రమ్మఁగా; కరము=మిక్కిలి; రూక్షములు=బిరుసులు; అయిన, ఊర్ధ్వఅలకములదానిన్=పైకిరేఁగినముంగురులుగలదానిని, అతిమలినంబు = మిక్కిలిమాసినది; ఐనఅర్ధవస్త్రంబునన్=సగముకోకచేత; ఆవృతంబు=కప్పఁబడినది; అగు; దేహ

యష్టిదానిన్ = దండమువంటి దేహముగలదానిని, ఆఁకలి, తృష=దప్పి, నిద్ర, అనువానిన్, ఎఱుఁగక ఉన్మాదినియుం బోలెన్=ఉన్మాదరోగము గలదానివలె, ఉన్నదానిని, దమయంతిన్, చూచి, అందున్ = వారిలో, పిశాచంబు = దయ్యము, అని, పఱచిరి = పరుగెత్తిరి. కొందఱు, భయమునన్, [illegible]దిరి. కొందఱు, అధికహాసంబు చేసిరి = పకపకనవ్విరి. అడవిన్ = అడవిలో ఏమి, రోసెదు = వెదకెదవు. (అని) కొందఱు, అనిరి. కొందఱు, నీవు, వేల్పవు= దేవతవు, ఔదువు, అని మొగిన్ అ=పూనికతో నే, కేలుమొగిచి=చేతులుముడిచికొని, మ్రొక్కిరి. అంతన్ = అటుతర్వాత.

102. దమయంతియున్, సార్థవాహులన్ = బిడారును, చూచి, ఇమ్మహాగహనంబునన్ = ఈగొప్పయడవియందు, ఇట్టి, జనసంకులంబు= జనులచే నిండినది, అయిన, సార్థంబు = బిడారు, కానంబడియెను. ఎట్టిపుణ్యంబో =ఏమినాపుణ్యమో, అనుచున్, వారలకున్, ఇట్లు, అనియెన్.

103. ఏను; నలుభార్యను, పుణ్యవిహీనతన్ = పాపముచేత (పుణ్యఫలంబు లేకపోవుటచేత,) పతిన్=భర్తను, పాసి, నవసి = దిగులుపడి, ఏకాంతము అ=ఒంటరిగా, ఈకానలన్ = ఈయడవియందు, పరిభ్రమించెదను = తిరుగులాడుచున్నాను. అమరసదృశున్=వేల్పులతో సాటియైనవానిని, కరుణాత్మున్=దయాస్వభావంబుగలవానిని, నలున్, కానరు-ఏ=చూడలేదా.

104. అనినన్, దమయంతికిన్, ఆసార్థవాహాధ్యక్షుఁడు = ఆబిడారుయొక్క యజమానుఁడు, శుచి అనువాఁడు, ఇట్లు, అనియెన్.

105. ఇవ్వనంబునన్, నలున్, కానము=(మేము) చూడలేదు. ఎప్పుడును, ఉగ్రకరులన్ = భయంకరములైన యేనుఁగులను, సింహంబులన్, ఋక్షంబులన్=ఎలుఁగుబంటులను; కాంతుము. ఇది = ఈయడవి; మర్త్యులకున్ =మానవులకు, అవిషయము = చొరరానిది, దీనన్ = ఈయరణ్యమందు ఆతపంబు=ఎండ, దూరదు=ప్రవేశింపదు.

106. అనినన్ = అని చెప్పఁగా, ఇచ్చనుప=ఈబిడారు, ఎటన్, పోయెదన్, అని, అడిగినన్, ఇది=ఈబిడారు, చేదిపతి = చేదిదేశపురాజు, అగుసుబాహుపురంబునకున్=సుబాహువుయొక్క పట్టణమునకు, పోయెదను, అని, చెప్పినన్; అట్లువీని = ఆలాగైనట్టయితే; ఏను, మీతోడన్, వచ్చెదను, అని, పరమపతివ్రత = మహాపతివ్రతయగు దమయంతి, పతిదర్శనలాలస ఐ = భర్తను చూచుటయందు ఆతురయై. మునులపలుకులు; తలంచుచున్, సార్థవాహసమూహంబులతోడన్ = బిడారుతోడ, అరిగినన్ = వెళ్ళఁగా.

107. ఆచనుప = ఆబిడారు; కడున్ = మిక్కిలి; ఎండ; ఎక్కునంతకున్=ఎక్కునంతవఱకు, ఉడుగక = నిలువక, ఉగ్రాటవిలోన్=భయంకరమైన యడవియందు నడచి; బహుశీతజలములన్ = మిక్కిలి చల్లనినీటిచేత, బెడఁగు = రమ్యము; అగు, ఒక చెఱువు ఒద్దన్ = సొంపయినయొక చెఱువుగట్టున, పెద్దయున్, మిక్కిలి; దప్పిన్ = దాహముచేతను; విడిసెన్=దిగెను.

108. అంతన్ = తరువాత.

109. అర్ధరాత్రమునప్పుడు = సగము రాత్రియందు; అందులకున్ = ఆ చెఱువులోనికి, గజయూథములు = ఏనుఁగులగుంపులు, జలకాంక్షన్ చేసి = నీరువట్టుచేత, అంబుధివిమలజలంబులు=సముద్రమునందు నిర్మలంబులైన నీళ్ళు; ఆస్వాదింపన్=త్రాగుటకు, చనుదెంచు జలధరసమితియట్లు=వచ్చునట్టి మేఘపంక్తియో యనునట్లు, ఏతెంచెను = వచ్చెను. చనుపలోన్ = ఆబిడారులో నిద్రాఆవసక్తులు ఐ = నిద్రయందుఁ జిక్కినవారై, మైమఱచి నిద్రించువారై; ఉన్నవారు, ఉన్నతద్విపములఉగ్రపాదహతిన్ చేసి-ఉన్నత = ఎత్తైన, ద్విపముల=ఏనుఁగులయొక్క; ఉగ్ర=గొప్పవైన; పాద = కాళ్ళయొక్క; హతిన్ చేసి=త్రొక్కుడువలన; భిన్నఅంగులు=చేతులు, కాళ్ళు మొదలగునవి విఱిగినవారు ఐరి. అందున్=వారిలో, ఉక్కుఅడఁగి=ధైర్యముపీడి, కొందఱు, అఱచి

=కూఁతలు పెట్టి, ప్రాణభీతిన్=ప్రాణములు పోవునెడిభయముతో, పఱచి=పరుగెత్తి, మహీజములు=చెట్లు, ఎక్కిరి, చనుప=బిడారు, పెనుపు ఆఱి = సంతోషంబువీడి; అవినీతుసిరి అ పోలెన్ = అడఁకువలేనివానిసంపదకైవడి, అడఁగి=తగ్గి, విరిసి=చిందరవందరయై, చనియెన్=పోయెను.

110. అట్టి సంక్షోభంబునన్ = అట్టి కలవరపాటునందు; మరణంబునకున్ తప్పి=చావునుండి తప్పించుకొని, దమయంతి, ఆత్మగతంబునన్= తన మనస్సులోపలనే, (పై ప. అ)

111. విధి=దైవంబు, జీవిత అర్థులు ఐన = బ్రతుకుటయందపేక్షగలవారగు, జీవులన్=ప్రాణులను, సుఖసుప్తులు ఐనవారిన్=హాయిగా నిద్రించువారిని; అఱవన్ అఱవన్ = (వారు) కూఁతలు పెట్టుచున్నను, చంపెను. మరణకాంక్షన్=చావఁగోరికతో, ఉన్న, మగువన్=స్త్రీనైన; నన్నున్; చంపఁగన్=చంపుటకు, మఱచెను. (అది=ఆవిధి) కరంబు=మిక్కిలి; మందబుద్ధి=బుద్ధిలేనిది.

(విధి చావనున్నవారిని జంపక, బ్రతుకఁగోరువారిని జంపెను గనుక మూఢబుద్ధిగలవాఁడని దమయంతి విసుగుచే దైవమును దూఱెను.)

113. ఈచనుపతోన్=ఈబిడారుతోఁగూడ; చని=వెళ్ళి; ఈవనక్లేశంబున్=ఈయరణ్యవాసదుఃఖంబు; తలఁగుదును=పాయుదును. అని, బుద్ధిన్ = మనస్సునందు; తలఁచి; ఉన్నన్=ఉండఁగా, ఉరుతరసార్థపయోరాశి - ఉరుతర=మిగులగొప్పదైన; సార్థ=వర్తకుల బిడారనెడి; పయోరాశి=సముద్రము; హస్తియూథ అగస్త్యుచేన్=ఏనుఁగుల గుంపనెడి యగస్త్యమహామునిచేత, పీతము అయ్యెన్ = త్రాగఁబడెను. (తొల్లి అగస్త్యమహాముని పుడిసెడితో త్రాగి, సముద్రమున బొట్టు నీరు లేకుండఁ జేసెనట. అట్లె యాయేనుఁగుల గుంపు బిడారునంతయుఁ గాలిక్రింద వేసి త్రొక్కి చంపివేసెను. కనుక బిడారంతయు నిహత మాయెనని తా. రూపకాలంకారము) అదియున్ = అట్లగుటయు, తొలుమేనన్=ముందటిజన్మమునందు; దుష్కృతశక్తియో = పాపబలమో; వగవన్ కన్ = యోచింపఁగా; నాస్వయంవరమునాఁడు =

నా పెండ్లియప్పుడు; సురవరులు=దేవతలలో మేటులగు ఇంద్రాదులు; అర్థులు ఐ=నన్నుఁగోరినవారై; చూచుచున్; ఉండన్; కన్; నలున్; వర్ణియించిన నాఁటి యొగ్గు=కోరిన నాఁటి తప్పిదమును; తలఁచి; వేల్పులు, ఇట్టి యాపదలు=ఇట్టికష్టంబులు; చేసిరి ఓ=కలిగించిరో; అమరకోపమునన్ అ = దేవతల యాగ్రహముచేతనే; ఈ వియోగదుఃఖము = ఈ యెడఁబాటువలని వంత; నాకున్, కలిగెను. ఇంకన్ ఏమి; చేయుదును; అనుచున్; అంబుజాక్షి = తమ్మికంటి; వగచుచుండెన్=దుఃఖించుచుండెను.

113. ఇట్లు దుఃఖించుచు; దమయంతి; ప్రభాతంబు ఐనన్ = తెల్లవాఱఁగా; హతశేషులు అయినవారలతోన్ = చావఁగా మిగిలినవారితో; అనవరతప్రయాణంబులన్ = ఎడతెగనిదారినడకలచేత; చేదిపతిపురంబు = చేదిరాజు పట్టణంబును; చొచ్చి = ప్రవేశించి; జనసంకులంబు = జనులచేఁ గిక్కిఱిసినది; అయిన; రాజమార్గమున్=రాజబాటను; తతియన్ = సమీపింపఁగా; వచ్చుచున్నదానిన్ = వచ్చునదియు; దినకర...సరంబు- దినకర= సూర్యునియొక్క; ప్రభా = కాంతులయొక్క; పటల = సమూహముచేత; ధూసరంబు = తెల్లనివల్లనివన్నెగలసినది; అయిన; దివాతనచంద్రరేఖయున్ పోలెన్ = పగటిపూఁటనుండెడి చంద్రరేఖవలె; దీప్తిహీనయై = కాంతి లేనిదై; డస్సియున్=అలసటనొందియు; రమ్య ఆకృతి ఐనదానిని = చక్కని రూపంబుగలదియునైన యాదమయంతిని; ప్రాసాదతలగత = మేడమీఁదనున్నది; ఐన; రాజమాత=రాజుతల్లి; ఆ దమయంతిన్; దవ్వులన్ = దూరమునను; కని; తన దాదికిన్; ఇట్లు; అనియెన్.

114. ధూళిధూసర అలకములు=దుమ్ముచేనిండిన ముంగురులు; తూలుచుండన్=రేగియుండఁగా; జీర్ణమై=చినిఁగినదై; కడున్ = మిక్కిలి; మాసిన చీరన్; కట్టి; అబల = ఒకానొకపడుచు; ఉన్మత్తవేషిణి = పిచ్చివేషము ధరించినది; ఐనలచ్చియున్ పోలెన్ = లక్ష్మీదేవి వలె; ఇటన్ = ఇచ్చటికి; వచ్చుచున్నది; దానిన్; కంటివి ఏ = చూచితివె.

115. అక్కోమలి యందున్ = ఆచిన్నదానియందు, నాకున్, అతిస్నేహంబు=ఎక్కువప్రేమ, అయినయది=కలిగినయది. దానిన్, తోడ్కొని=పిల్చుకొని, రమ్ము; అనినన్, అదియున్=ఆదాదియు; దమయంతిన్, తోడ్కొని= పిల్చుకొని; రాజమాతయొద్దకున్=రాజుగారితల్లిదగ్గఱకు; చనినన్=పోఁగా, రాజమాతయున్; దానిన్; చూచి; నీవు; ఎవ్వరిదానవు = ఎవ్వనిభార్యవు? ఇట్లు; ఏల; దుఃఖ ఆవేశ వివశవు = దుఃఖముయొక్కపూనికచే, పరవశవు, అయి ఉన్నదానవు; చెప్పుము. అనినన్; దమయంతి; ఇట్లు, అనియెన్.

116. అవ్వ = ఓయమ్మా! జితవైరి = శత్రువుల గెల్చువాఁడయిన, మత్పతి=నామగఁడు, జూదమునోడి; నిర్జితుఁడు ఐ = ఓడినవాఁడై, చనినన్ = (అడవులకు) పోఁగా, పతితోడన్ = మగనితోడ; నీడయున్ పోలెన్=నీడవలె, నేనును, పాయక = విడువక; అరిగి; అతిబుభుక్షా ఆతురుఁడు=ఎక్కువయాఁకలిచే డస్సినవాఁడు; ఐనపతిచేతన్, దైవఅనుమతిన్ చేసి = భగవదనుగ్రహమువలన; వంచితనైతిని = మోసపుచ్చఁబడితిని; ఒక్కచోటన్; మఱచి, నిద్రించి. (పై. ప. అ.)

117. అంతనుండియున్ = అది మొదలుకొని; అమ్మహానుభావున్ = ఆ మహాసమర్థుని, ఏకవస్త్రున్ = ఒంటిబట్టగట్టినవానిని, అతిమనోహరున్ = మిక్కిలిఅందమైనవానిని; అన్వేషించుచున్ = వెదకుచు, సైరంధ్రీవ్రతంబున్ =పనికత్తెవలె ఆభరణములు మొదలగునవి లేకుండుట. యను నియమమును, చేకొని= పూని; వియోగఅనలంబునన్=పతివిరహమనెడి యగ్నితాఁకుడుచేత, కంది= మాడి; కందమూలఫలంబులుఅ = గడ్డలు; దుంపలు; పండ్లుమాత్రమే; ఆహారంబుగాన్=ఆహారము కాఁగా; ప్రొద్దుపడినచోటుఅ = అస్తమయమైన తావే; నివాసంబుగాన్ = ఉనికిపట్టుకాఁగా; మృగంబులుఅ = అడవిజంతువులే, సహాయంబుకాన్ = తోడుకాఁగా, వనంబునన్=అడవియందు, పరిభ్రమించెదను = తిరిగెదను. అని, బాష్పజలంబులన్ = కన్నీళ్ళచేత; ఉరస్థలపరాగంబు = ఱొమ్మునందుఁబడిన దుమ్ము, పంకంబుచేయుచున్= బురదయగు

నట్లు చేయుచు, పలుకక; ఉన్నన్; ఆదమయంతికిన్; రాజమాత, ఇట్లు; అనియెన్.

118. ఇందీవరదళనేత్ర = నల్లగలువలంబోలు కన్నులు గలదానా, నీవు; నాకడన్ = నాదగ్గర, ఉండుము, (నేను) నీపతిని; రోయంగన్ = వెదకుటకు; భూదేవఉత్తములన్ = బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠులను, పనిచెదను = పంపెదను, నావుడున్ = అని చెప్పఁగా; భీమనందన = దమయంతి, నెమ్మిన్ = ప్రేమతో, ఇట్లు; అనియెన్.

119. ఏను; సైరంధ్రీవ్రతంబు; చేకొని యుండెదను = పూనియుండెదను. ఉచ్ఛిష్టంబు = ఎంగిలి, భుజింపను = తినను; పదధావనంబుచేయను = (పరపురుషుల) కాళ్ళు కడుగను. పరపురుషులతోన్; పలుకనోపను = మాటలాడఁజాలను. పతిన్ = భర్తను; అన్వేషించుపొంటెన్ = వెదకునిమిత్తమై; అరిగెడుబ్రాహ్మణులతోన్, పలుకుదును. అట్లు ఐనన్ = నీవీమాటలకొప్పుకొంటివేని; నీయొద్దన్; ఉండుదును. ఒండువిధంబు ఐనన్ = వేఱువిధముగా నున్నను; ఉండ నేరను = (నీకడ) ఉండఁజాలను. అనినన్, రాజమాత సంతసిల్లి, నీకున్; ఇష్టంబు ఐనవిధంబునన్ అ = ఇచ్చచొప్పననే; నాయొద్దన్ అ = నాదగ్గరనే ఉండుము. అని, దానిన్ = ఆదమయంతిని, అతిగౌరవంబునన్ = ఎక్కువమర్యాదతో; చేకొనియుండన్ = ఉంచుకొనుటకు; తనకూఁతున్, సునంద యగుదానిన్, సునంద యనుపేరుగల తనకూఁతును; సమర్పించినన్ = సహాయముగా నియ్యఁగా.

120. నలుదేవి = నలునిపట్టపుదేవియగు దమయంతి, చైద్యేశుపురిన్ = సుబాహుని పట్టణంబునందు, ఎదన్ = మనస్సునందు, పతిన్ = భర్తను, తలఁచుచున్, దుస్స...ధ్రితయై-దుస్సహ = ఓర్వరాని, వియోగ = ఎడఁబాటునెడి, తాప = వేఁడిమిచేత; ఆర్దితఐ = కమలినదై, అలయక = శ్రమచెందక; పుణ్యవ్రతములు = మేలుగావించెడినోములు, సలుపుచున్ = చేయుచు, సైరంధ్రి అనఁగన్ = సైరంధ్రియను పేరుతో, ఉండెను.

121. అటన్ = అరణ్యములో. నలుఁడు; దమయంతిని, పాసి; దారుణ అరణ్యములోన్ = భీకరమైన యడవిలో; అరుగువాఁడు = పోవుచు; ముందటన్ = ఎదుట. (పై. ప. అ.)

122. దవదహనంబు = కార్చిచ్చు; అవిరళవిస్ఫులింగనివహంబులన్ = దట్టములైన మిణుఁగురుల రాసులచేత; అభ్రపథంబున్ = ఆకాశమార్గమున, అంటుచున్ = తాఁకుచు; ఉదగ్రతరుదాహము చేయుచు ఉన్నన్ = ఎత్తైన చెట్లను గాల్చుచుండఁగా, మానవపతి = నలుఁడు; దానియంతరమునన్ = అమంటనడుమ; నరనాథ = ఓరాజా; నన్నున్, గారవమునన్ = ప్రీతితో; వేగ = త్వరగా; కావన్ = రక్షించుటకు; ఇటన్ = ఇచ్చటికి; రమ్ము, అను, ఆర్తమహానినాదమున్ = నొచ్చిన గొప్పధ్వనిని. (పై ప. అ.)

123. విని = ఆలకించి, శంకింపక = సందేహింపక, చెచ్చెరన్ = వేగముగా, అనఘుఁడు = పాపరహితుఁడైననలుఁడు; అతిఉదగ్రదవానలమధ్యంబునకున్ -అతి = మిక్కిలి; ఉదగ్ర = హెచ్చిన, దవానల = కార్చిచ్చుయొక్క, మధ్యంబునకున్ = నడుమునకు, అరిగి, దీనఆననున్ = దేవురింపుమోముగలవానిని, కుండలితఅంగున్ = చుట్టచుట్టుకొనినశరీరముగలవానిని, ఒక్క నాగకుమారున్ = ఒక్క చిన్నపామును, కనియెన్.

124. ఆనాగకుమారుఁడు = ఆపాఁపకూన, కృతఅంజలి ఐ = చేతులుగట్టుకొన్నవాఁడై, ఏను, కర్కోటకుండు అనువాఁడను, కర్మవశంబునన్ = పాపకర్మవశముచేత, ఒక బ్రహ్మఋషిన్ = ఒకబ్రాహ్మణుఁడయి ఋషియైనవానిని; ఉల్లంఘించి = మీఱి, తత్ శాపంబునన్ = ఆముని శాపంబువలన, ఏకడన్ = ఎచ్చోటికిని, కదలన్ - నేరక = కదలఁజాలక, ఉన్నవాఁడను.

125. నాలుగుదెసలన్ = నలుదిక్కులను, దావజ్వాలఆవళి = కార్చిచ్చుమంటలయొక్క గుమి, కవిసెను = చుట్టుకొనెను. మండి; చావన్ = చావను. ఓపన్ = చాలను. మహీపాలక = ఓరాజా, నన్ను, ఒకసరసీకూలమునన్ = ఒక చెఱువు గట్టును; చేరంగన్ = చేరునట్లు, దయన్ = ప్రేమతో, ఎత్తికొనిపొమ్ము.

126. నన్నుఁ, రక్షించినఁ=కాపాడినట్టియిన, నీకుఁ, ప్రియంబు; చేయఁగోపుదును = చేయఁజాలుదును, అనినఁ, వానిని=ఆకర్కోటకుని, ఎత్తికొనిపోవఁ, చులకనై=తేలికయై, అంగుష్ఠమాత్ర శరీరుఁడు=బొటనవ్రేలంత శరీరము గలవాఁడై; ఉన్నఁ = ఉండఁగా, ఎత్తికొని, నలుఁడు, అతిత్వరితగతిఁ=మిక్కిలివేగముగలనడకతో, అరిగి=వెళ్ళి; దావవర్జితము=కాఱుచిచ్చు సోఁకనిది, ఐన; ఒక్క, సరోవరసమీపంబునఁ=చక్కనికొలనిసమీపమున, విడువఁబోయినఁ = వదలిపెట్టఁబోఁగా, ఇంకను, పదిఅడుగులు, అరుగుము. నీకు, శ్రేయఃప్రాప్తిన్; చేసెదను= మేలొనరించెదను. అనినఁ; అడుగులు; ఎనుగచుఁ=లెక్కపెట్టుచుపోయి; పదియవఅడుగునఁ = పదియవఅడుగు పెట్టునప్పుడు; అప్పాముచేతఁ; దుష్టుండు ఐ=కఱవఁబడినవాఁడై; తనరూపంబు; విడిచి; వికృతరూపంబుతోఁ=మాఱువేసముతో; ఉన్నఆనలునకుఁ కర్కోటకుండు; ఆత్మరూపంబు=తనస్వరూపము; చూపి; ఇట్లు; అనియె; అయ్యా! ఓనలమహారాజా! నీవు; నాచేఁ; విషపీడితుఁడను = విషముచే; నొప్పింపఁబడినవాఁడను; ఐతిని, అని; దుఃఖింపవలదు. నిన్నుఁ; ఒరులు = ఇతరులు; ఎఱింగినఁ=తెలిసికొనిరేని; ఎగ్గు = కీడు; అగుఁ; కావున; వికృతశరీరుఁ; మాఱినయాకారంబుగలవానినిఁగా; చేసితిని. ఎంతకాలంబు నీశరీరంబునఁ, నావిషంబు; ఉండును=ఉండునో; అంతకాలంబును=అంతవఱకును; నీకుఁ; విషో...భయంబు- విషఉరగ=విషముగలపాములు; రాక్షసులు; పిశాచులు శత్రువులు వీరివలని భయంబు, లేదు. సర్వసంగ్రామజయంబును=అన్నియుద్ధంబులయందుజయమును; భార్యాసంగమంబును=భార్యతోఁగూడికయు; ఎప్పటియట్లు:అ=యథాప్రకారముగా, రాజ్యవిభవంబును=రాజ్యసంపదయును, అగును. నీకుఁ; ఎప్పుడేనిఁ = ఎప్పుడైనను, నిజరూపంబు = స్వకీయరూపమును; చేకొనఁ=కైకొనుటకు; ఇష్టంబు=కోరిక, అగున్=కలుగునో, అప్పుడు అ= ఆవెంటనే, నన్నుఁ; తలంపుము. ఈవస్త్రంబు; నీయొద్దకుఁ; వచ్చును. దీనిఁ; ధరియించుడుఁ=కట్టికొనఁగా; నిజరూపప్రాప్తి = స్వాంతరూపంబు నొందుట; అగుఁ; అని; చెప్పి; వెండియుఁ; ఇట్లు; అనియెఁ.

127. ఇలఁ = పుడమియందు, ఇక్ష్వాకుకులజుఁడు=ఇక్ష్వాకువంశమునఁబుట్టినవాఁడు; ప్రసిద్ధుఁడు=కీర్తిచెందినవాఁడు, ఋతుపర్ణుఁడు, అనెడు మహీశుఁడు=రాజు, (కలఁడు, అతఁడు,) నీకుఁ=నీచేత, సంసేవ్యుండు= చక్కఁగాఁ గొలువఁదగినవాఁడు, అగుఁ, ఆతనిఁ= ఆఋతుపర్ణుని; కొలిచి; అందుఁ = అతనియొద్ద, అలయక = బడలిక, నొందకఉండుము, ఈవు; అతనికిఁ, అశ్వహృదయఆఖ్యముఅగువిద్య = అశ్వహృదయమను పేరుగలవిద్యను, ఇచ్చి=ఉపదేశించి; ఆతఁచేఁ = అతనివలన, అక్షహృదయము అనువిద్యఁ; చేకొనుము = గ్రహింపుము.

128. మఱియు, బాహుకుండుఅను, నామంబుతోఁ=పేరుతో, సూతవృత్తిఁ=సారథ్యముచేయుకొలువునందు, ఉండుము; అని హితఉపదేశంబు చేసి=మేలుపలుకులు చెప్పి, కర్కోటకుండు; అదృశ్యుండుఐనఁ= కనఁబడకపోఁగా, తత్వచనంబునఁ=ఆకర్కోటకునిమాటచొప్పున; నలుండు, అయోధ్యాపురంబునకుఁ, చని, ఋతుపర్ణుఁ, కని; ఏను; బాహుకుండు; అనువాఁడను. అశ్వశిక్షయందుఁ=గుఱ్ఱములను చక్కఁబఱచుటయందు; కుశలుఁడను = నేర్పరిని. అన్నసంస్కారంబును=వంటచేయుటయు; శిల్పంబులం పెక్కులు=చేతిపనులు అనేకములు; రచియింపఁ- నేర్తుఁ=చేయగలను. భవత్సేవఅర్థిని ఐ = మీవద్ద కొలువుఁ గోరినవాఁడనై; వచ్చితిని. అనినఁ; వానికిఁ ఋతుపర్ణుండు; ఇట్లు అనియెఁ.

129. నాయొద్దఁ; ఉండెదుఅని = ఉందువేని; మదీయ...ధృతి-మదీయ=నావైన; రథఅశ్వ=తేరిగుఱ్ఱములయొక్క, గమన=పోకలయందు; ధృతి= దిట్టతనము; శీఘ్రముగాఁ=త్వరగా; చేయుము=కలిగింపుము. నావుడుఁ = చెప్పఁగా; అట్లులుఅ = అప్రకారమే చేసెదను. అని; నలుఁడు; వానిఁ = ఆఋతుపర్ణుని; మదిఁ-అపేక్షతో=ఇష్టముతో; సేవించెఁ=కొలిచెను.

130. ఇట్లు, ఋతుపర్ణునొద్దఁ, అశ్వ అధ్యక్షుఁడై=గుఱ్ఱముల విచారణాధికారియై; దుష్టఅశ్వంబులఁ= చెడ్డగుఱ్ఱములను, వశగతంబులఁ చేయుచుఁ =లోఁబఱచుకొనుచు, అశ్వవరంబులఁ=మేటిగుఱ్ఱములను, ఆరోహణంబులఁ=సవారులకు; శిక్షించుచుఁ = నేర్పుచు; రసవంతంబుగఁ= రుచిగలిగియుండునట్లు; అన్నసంస్కారంబు-చేయుచుఁ =వంటవార్పులు చేయుచు; ఋతుపర్ణనియుక్తులు=ఋతుపర్ణమహారాజుచే నేర్పఱుపబడినవారు; అయిన, వార్ష్ణేయజీవలులు=ఆపేరుగలవారు; తనకుఁ; సహాయులుకాఁ = తోడై యుండఁగా; ప్రచ్ఛన్నుండై ఉండి = దాగియుండి; ఒక్కనాఁడు, ఏకాంతమునఁ = ఒంటరిగా; దమయంతిఁ; తలపోసి = తలంచుకొని; తనరాకఁ =తానువిడిచివచ్చుటను; తలఁచి=ఎంచుకొని. (పై ప. అ.)

131. ఇభరాజగమన=మేటిఏనుఁగువంటి నడకగలదానా; నీవు; ఎందులకుఁ; అరిగితివి; ఉడురాజవదన = చంద్రబింబమువంటిముఖము గలదానా; ఎందుఁ; ఉన్నదానవు. అబల = ఓచిన్నదానా; అడవులలోఁ = వనములయందు; ఎవ్వరిచేతఁ; పట్టుపడితి=చిక్కికొంటివి.అశనాపేక్షఁ=ఎరమీఁది కోరికతో. పఱచుచున్న ఉగ్రమృగంబుల ఉదరంబులోఁ=పరుగెత్తుచుండు భయంకరమృగంబుల కడుపులోపల, ఉన్నదానవే=ఉన్నావా? నీతల్లిదండ్రులకడఁ; ధృతిఁ=ధైర్యముతో,ఉన్నదానవే. దేశాంతరంబులఁ= ఇతరదేశములందు; ఉన్నదానవే=ఉన్నావా. అంచుఁ=అనిచెప్పుచు; నలుఁడు; శోకము; ఉత్కటముగాఁ=హెచ్చుఁగా; ఉదిత...త్ముఁడై-ఉదిత=హెచ్చిన; మదన= మన్మథబాధచేత. విమోహిత=మైమఱపు గలిగిన, ఆత్ముఁడై=మనస్సుగలవాఁడయి; హృదయ ఈశ్వరిఁ=దమయంతిని; తలఁచి; రాత్రియెల్లఁ = రాత్రియంతయు; తాపమునను=మన్మథసంతాపముచే; నిద్ర; లేక; వంది = వాడిపోయి; నిట్టూర్పులు; ఊర్చుచు=విడుచుచు; ఉండెను.

132. అతనిప్రలాపంబు=అతనివదరుటను; విని; జీవలుఁడు; ఆత్మగతంబునఁ = తనమనస్సులోపల.

133 ఇతఁడు = ఈబాహుకుఁడు, అఱపొఱఁడు = సగముగూనును, కుఱుచచేతులును = పొట్టిచేతులును, ఒఱశరీరమును = వంకరశరీరముగలిగి; ఒరులకుఁ = ఇతరులకు, చూడఁ కొఱకాక ఉండియుఁ = చూచుటకసహ్యుఁడుఁగా నున్నను, యువతిప్రియుఁడు ఐ = వయసు చిన్నదానికిష్టుఁడై, మన్మథునొఱపులఁ=మన్మథబాధలయందు, పడియెడుఁ = చిక్కియున్నాఁడు. '

134. వీనిచేతఁ, వరియింపఁబడియెడు వనిత = కోరఁబడుసుందరి, వీనికంటెఁ, లెస్స=అందమయినది, కాకఉన్నె=కాకుండునా, అనుచుఁ, బాహుకునొద్దకుఁ, వచ్చి, నీతలఁచుచున్న భార్యకుఁ =నీవుస్మరించెడిభార్యకును, నీకుఁ, ఏల, వియోగంబు=ఎడఁబాయుట, అయ్యెను=కలిగెను. అని, అడిగినఁ, బాహుకుండు, ఇట్లు, అనియెఁ.

135. నన్నుఁ, చూచి నగరు ఎ=(జనులు) నవ్వరా? నలినఅక్షి = కమలనేత్రయగు సుందరి, నాకుఁ, ఏల, =ఎందుకు, విప్రయోగము= ఎడఁబాయుట, ఏల వినవే. (వినుము-ఏ) = వినుమయ్యా, ఏలకో = ఎందుకో, నేను, ఎఱుఁగను. తొల్లి=పూర్వము, మందప్రజ్ఞుఁడు (మూఢబుద్ధిగలవాఁడు), అను భటుండు=అనుబంటు, తనలతాంగిఁ = తనప్రియురాలిని, పాసి,

136. దానిఁ; అన్వేషించి=వెదకి, ఎందును = ఎచ్చటను; కానక, ప్రలాపించినఁ=విలపింపఁగా,తత్ప్రకారంబు=ఆవిధముగా,ఏను,అనుకరించితిఁ= నటించితిని. అని, చెప్పి, ఇట్లు అయోధ్యాపురమునఁ = అయోధ్యాపట్టణమునందు, బాహుకనామంబుతోఁ = బాహుకుండనెడిపేరుతో, ప్రచ్ఛన్నుఁడు ఐ =మఱుఁగినవాఁడై, నలుఁడు, ఉండెను. అంతఁ = తర్వాత; అటఁ = అచ్చట, విదర్భఈశ్వరుఁడు = విదర్భరాజగుభీముఁడు, నలురాజ్యభ్రంశంబు = నలునిరాజ్యముకోల్పోకను, విని, కూతురును, అల్లుడును, ఎటఁ=ఎచ్చటికి, పోయిరో; ఎట్లు; ఉన్నవారో; అని; శోకించి=విలపించి.

137. అపారబలుఁడు=అంతులేని బలముగలవాఁడు, (భీముఁడు,) సదాచారులన్ = మంచియాచారముకలవారిని, విద్వాంసులన్ = అన్నిటిని దెలిసినవారిని, ఇష్టులు ఐన బ్రాహ్మణులను=తనయందుఁ బ్రేమగల విప్రులను, సత్కారంబులన్=మర్యాదలచే; తనిపి=తృప్తినొందించి, వారిన్=బ్రాహ్మణులను; కడునెయ్యముతోన్ = ఎక్కువసంతోషముతో; వారలన్ = ఆ నలదమయంతులను; రోయఁగన్=వెదకుటకై, పంచెన్=పంపెను.

138. మఱియును, నలదమయంతులున్; ఉన్నచోటు; ఎఱింగి; వచ్చిన వారికిన్, వేయిగద్యాణములు=వేయివరహాలు, ఇత్తును అనియున్, వారలన్; తోడ్కొని=పిల్చుకొని; వచ్చువారికిన్; గోసహస్రంబులు = పెక్కుగోవులను; అగ్రహారంబులును = మంచిగ్రామములును, ఇత్తును అనియును, పలికి, పంచినన్=పంపఁగా.

139. జగతీదేవతఉత్తములు=బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠులగువారు, నిఖిలదేశములకున్=అన్నిదేశములకును; వడిన్ = శీఘ్రముగా. అరిగి, జగతీచక్రమునన్= భూమండలమునందు, కల=ఉన్న, నగర...ణంబులు-నగర = పట్టణములు, మహాగ్రామ=గొప్పయూళ్లు, పక్కణంబులు=పల్లెలు, కలయన్=అంతటను, ఇమ్ముగన్=చక్కఁగా, రోసిరి=వెదకిరి.

140. అందున్=వారిలో, సుదేవుండు, అనుబ్రాహ్మణుండు, చేదిపతి=చేదిదేశపురాజు, ఐనసుబాహుపురంబునకున్; చని; పుణ్యాహవాచనంబు=ఇంటియశుచిత్వము పోవుటకై చేయు నొక కర్మవిశేషమును, చేయింపఁబోవు బ్రాహ్మణులతోన్; రాజగృహంబు = రాచనగరు, చొచ్చి అంతఃపురమునన్; సునందానసహితయై = సునందతోఁగూడినదై; ఉన్నదానిన్ =ఉన్నదియును; ధూళిధూసర ఐ= దుమ్ముచేఁ గప్పబడినదై; ధూమ...బద్ధఐన-ధూమ = పొగయొక్క, జాల = సమూహముచేత, నిబద్ధ ఐన = క్రమ్మఁబడినదియగు, అగ్నిప్రభయును పోలెన్ = నిప్పుమంట వలెను, నీల...తంబుఐన-నీల=నల్లని; అభ్ర=మేఘములచేత, సంవృతంబు అయిన =

కప్పఁబడినదియగు, చంద్రరేఖవలెను, బహు...నిమగ్న ఐన-బహు = విస్తారమైన, పంక=బురదయందు; నిమగ్న ఐన=మునిఁగిన, మృణాళియున్ పోలెన్= తామరతూఁడువలెను, ఏర్పడక ఉన్నను=స్పష్టముగాఁ దెలియకున్నను, తదీయ...తంబు ఐన-తదీయ=దానివగు; భ్రూ=కనుబొమ్మల; యుగ=జంటయొక్క, మధ్య=నడుమ, గతంబుఅయిన=ఉన్నట్టి, సూక్ష్మలక్షణంబు=సన్ననిమచ్చను; ఇమ్ముగాన్=బాగుగా; నిరీక్షించి=చూచి; దమయంతిగన్-ఎఱింగి; ఇది, పతివియుక్తయై=భర్తనుయెడబాసి; శుష్కప్రవాహంబుఐన=నీటిపాఱుదలలేని; నదియునున్ పోలెన్=ఏటివలెను, శూన్యకమలంబు = తామరపువ్వులులేని; నళినియున్-పోలెన్=తామరతీఁగవలె; ఒప్పకుండియున్ = ప్రకాశింపకుండినను, తనపతివ్రతాత్వంబునన్=తనపాతివ్రత్యముచేత; ఒప్పుచున్నది = ప్రకాశించుచున్నది.

141. భామలకున్=స్త్రీలకు; పతిభక్తి అ=మగనియందుఁ బ్రేమయె; అనపహార్యంబు = శత్రువులచే దొంగిలింపరానిదియు, తేజోమయంబున్ = కాంతిస్వరూపమైనదియును, సర్వగుణంబులకున్=సమస్తసుగుణములకును, గురుతరంబు=మిక్కిలిముఖ్యమైన; అలంకారంబు=సొమ్ము, పరమము ఐన=గొప్పదైవభూషణము, పెఱభూషణములు=తక్కిన సొమ్ములు, ఇట్టివే=ఈలాగుండునవియే. (కావనుట)

142. రోహిణికిన్= రోహిణిదేవతకు, చంద్రసమాగమంబునుంబోలెన్=చంద్రునితోఁకూడికవలె, దీనికిన్, భర్తృసమాగమంబు = పెనిమిటితోడికూడిక, ఎన్నఁడున్; అయ్యెడున్ ఓ=కలుగనున్నదో, తుల్య...జాత్యులు-తుల్య=సమానమైన, శీల = మంచినడవడి, వయః=ఈడు; రూప = ఆకారము, అభిజాత్యులు = సత్కులంబునఁ బుట్టుక యనునవి గలవారలు, ఐన నలదమయంతులు. ఒక్కటన్=ఒక్కచోట; ఉండన్=ఉండఁగా, చూచి, విదర్భేశ్వరుఁడు=భీముఁడు, ఎన్నండు;కృతార్థుఁడు=తానుకోరినకోరికనుపూర్తిచేసికొన్నవాఁడు, అయ్యెడున్ ఓ=కాఁగలఁడో; అంచున్; అల్లన్-అ= మెల్లగా; ఇట్లు, అనియె.

143. అవ్వ=అమ్మా; నీ తల్లిదండ్రులకున్; ఆత్మజులకున్=బిడ్డలకు, బంధుజనులకున్=చుట్టములకును, కుశలంబుఅ=క్షేమమే; భామ=ఓసుందరీ, వారు; నీదుకుశలము=నీ క్షేమము, ఎఱుఁగునంతకున్=తెలియువరకు, వగన్ కూరి=విచారంబునొంది, వగచుచున్నవారు = దుఃఖపడుచున్నారు. ఇంకను, వారలవంత=వారిదుఃఖము; ఉడుగును=తీరును.

144. దేవీ = ఓరాణీ; ఏను, భవత్ భ్రాతృసఖుండను = నీయన్నకు మిత్రుఁడను, సుదేవుండు; అను బ్రాహ్మణుఁడు. విదర్భఈశ్వరుఁడు = విదర్భరాజు (నీతండ్రి). నీయున్నచోటు=నీవున్నతావు; ఎఱుంగన్; పెక్కండ్రు=అనేకులను; బ్రాహ్మణులను, పుచ్చినన్=పంపఁగా; నేను, ఇందులకున్=ఈపురంబునకు, వచ్చి, నాపుణ్యమునన్ = నాయదృష్టవశంబున నిన్నున్, కంటిని, అనినన్; దమయంతి, వానిన్=ఆసుదేవుని, ఎఱిఁగి = గుఱుతించి తనతలిదండ్రులన్; బాంధవులన్; ప్రత్యేకంబు అ = వేర్వేఱుగా, (కుశలంబు=క్షేమము) అడిగి, అశ్రుజలంబులు = కన్నీరు,ఉఱలన్ = కారునట్లు, ఏడ్చుచున్నన్, చూచి, ఏలకో (ఏల ఓ)=ఎందుకో, ఇప్పుడు, సైరంధ్రి, ఏడ్చుచున్న యది, అని; సునంద, రాజమాతకున్; చెప్పిపుచ్చినన్ = చెప్పి పంపఁగా.

145. వారిజదళలోచన = తామరరేకులవంటి కన్నులు గలదగు; రాజమాత=రాజుగారితల్లి; వనితానివహంబుతోడన్ = స్త్రీలగుంపుతోఁగూడ; అంతిపురంబునన్=అంతఃపురంబునందు, ఉన్న; నృపనందన అగు = రాజపుత్రియగు; దమయంతికడకున్; తద్దయున్ =మిక్కిలి, వేడ్కన్ = ఉత్సాహముతో; చనుదెంచెను.

146. ఇట్లువచ్చి; తమలోన్=వారిలోలోపల, మాటాడుచున్నబ్రాహ్మణునిన్; దమయంతిన్, చూచి; రాజమాత; ఇట్లు అనియెను. అయ్యా=ఓబ్రాహ్మణుఁడా; ఇది; ఎవ్వనికూఁతురు, ఎవ్వనిభార్య; ఏమికారణంబునన్=ఏహేతువుచేత; తనభర్తను; బాంధవులను; పాసి; పుణ్యవ్రతంబులు = పుణ్యప్రదము

లైననోములు, సలుపుచున్నయది = చేయుచున్నది. దీనిని; నీవు; ఎట్లు ఎఱింగితివి, ఈకోమలినామంబు=ఈచిన్నదానిపేరు, ఏమి, అని, అడిగినన్, సుదేవుండు, ఇట్లు, అనియెన్.

147. నళినఅక్షి = తామరరేకులఁబోలుకన్నులంగల యోరాజమాతా, ఇది; విదర్భఈశుతనయ=విదర్భరాజు కూఁతురు; పుణ్యశ్లోకుఁడు = పవిత్రమైన కీర్తిగలవాఁడు; ఐన; నలుదేవి=నలునిరాణియగు; దమయంతి సుమ్ము = దమయంతికదా. విధికారణంబునన్ = దైవముయొక్క యాగ్రహంబువలన, నిజనాథుఁడు = తనపెనిమిటి; రాజ్యచలితుఁడు ఐ= రాజ్యమునుండి భ్రష్టుఁడయి, అరుగన్=పోవఁగా; తోడనే=వెంటనే; చనెను. అను; వార్త=వృత్తాంతము; వెలయంగన్=బాగుగా; విని, భూవిభుఁడు=విదర్భరాజు; బ్రాహ్మణులను; వారిని; రోయన్=వెదకుటకై, పంపెను.

148. ఏను; ఇందులకున్ = ఇచ్చటికి వచ్చి; మీచేతన్; సురక్షిత ఐ ఉన్న ఈ కోమలిన్=చక్కఁగా సంరక్షింపఁబడుచున్న యీసుకుమారిని, చూచి; దీని భ్రూమధ్యంబునన్ = దీనియొక్క కనుబొమలనడుమ పద్మనిభంబై=కమలంబుఁబోలినదై; విభూతి అర్థంబుగాన్ = ఐశ్వర్యముకొఱకు; విధాతృనిర్మితంబున్ = బ్రహ్మచేఁజేయఁబడినది; ఐనపుణ్యలక్షణంబు = శుభచిహ్నము; పాంసుపటలఛన్నంబుఐ ఉన్నన్=దుమ్ముయొక్కరాశిచేఁ గప్పఁబడినదియై యుండఁగా, ఉపలక్షించి = చూచి; రాజపుత్రిన్ కాన్ = దమయంతినిగా, ఎఱిఁగితిని; అనినన్; సునంద; శుద్ధఉదకములన్ = తేటనీటితో; దాని భ్రూమధ్యంబున్=దాని కనుబొమలు నడుమను, కడిగినన్ = కడుగఁగా, అది; విస్పష్టంబు అగుడున్ = స్పష్టముగాఁ దెలియఁగా; అందఱును; ఆశ్చర్యము నొందిరి. అంతన్ = పిమ్మట.

149. రాజమాత = రాజుగారితల్లి, ఆనందభరిత ఆత్మ ఐ = సంతోషముతో నిండిన మనస్సుతోఁ గూడికొనినదై; ఆకమలాక్షిన్ = ఆదమయంతిని; ప్రీతితోన్ = గారాబముతో, కౌఁగిలించికొని, తల్లీ = ఓచిన్నదానా, నీవు, ఏనున్, నీజననియున్ = నీతల్లియు, పేర్మిన్, దశార్ణ మహారాజు

కుమార్తెలము. అదియున్ = నీతల్లియు, విదర్భశశిపతి = భీమునిపట్టపుదేవి, అయ్యెను. నేను, వీరబాహునకున్; ఇంతిని ఐతిని. అనన్ = అని చెప్పఁగా; ఆఅవ్వకున్=ఆరాజమాతకు; అతివినయంబుతోన్ = ఎక్కువఅడఁకువతో; నలుదేవి=దమయంతి; మ్రొక్కి; సునందను; ఎత్తికొని=కొంతసేపు తనయొడిలోఁ గూర్చుండఁబెట్టుకొని; కరంబు=మిక్కిలి, నెమ్మిన్=ప్రేమతో; కొన్నిదినంబులు, అందున్ = ఆచేదీశునిపురంబున, ఉండి, ఒక్కనాఁడు, ఇట్టులని అనియెన్; దేవి=ఓతల్లీ; ఇదియున్=ఈపురంబును; అదియున్ = ఆవిదర్భపురంబును, ధృతిన్ = సంతోషకరంబులైన, నాకున్; పుట్టినయిండ్లు అ= పుట్టినిండ్లే; ఇందున్ అందున్ = ఇచ్చటను అచ్చటను; కడున్ = మిక్కిలి, సుఖంబు అ=సుఖమే; (కలదు) ఎక్కడనున్నను నొక్కటియనియే యని తాత్పర్యము.

150. అయినను=అట్లొక్కటియైనను; తల్లిదండ్రులను; అనుజులన్ తమ్ములను; ఆత్మజులన్=బిడ్డలను; చూచెదు వేడ్క = చూడఁగోరిక; ఉల్లంబునన్=మనసున పుట్టినయది. విదర్భకు; పోయెదను. అనతిమ్ము=సెలవొసంగుము. అని; కృతఅంజలి=దోసిలి కట్టినది. అయిన దమయంతిన్; అతిస్నేహంబునన్=ఎక్కువచెలిమితో, సుతప్రేషితబలంబుతోన్—సుత = కొడుకుచే; ప్రేషిత=పంపఁబడిన; బలంబుతోన్=సేనతో; స్వర్ణరత్నయానంబునన్ =బంగారుతోఁజేసిన రత్నములుచెక్కిన పల్లకియందు, ఉంచి పుచ్చినన్ = కూర్చుండఁబెట్టి పంపఁగా.

151. భామ = దమయంతి; విదర్భకున్, ఏగి; తనబంధుజనంబుల యొద్దన్, ఉండియు; కోమలదేహ సౌఖ్యములకున్ = సున్నితములైన శరీర సుఖములకు; వెలియై = దూరురాలై; మలిన అర్ధవస్త్రమున్ = మురికిగలదైన సగముబట్టయును, భూమిరజంబు=నేలదుమ్ము; అంగమునన్ = శరీరమునందు, పొల్పగుచుండన్=అందము గల్గించుచుండఁగా; జీవితస్వామిన్ = తనప్రాణనాథుఁడయిన; నిజఈశున్ = తనప్రియుని; చూచుదివసంబులు=చూచుదినంబులు, కోరుచున్ = (ఎన్నఁడువచ్చునాయని) యెదురుచూచుచు, సువ్రతంబుతోన్ = మిక్కిలినిష్ఠతో; ఉండెను.

152. ఇట్లు భర్తృవియోగ ఆతుర ఐన = పెనిమిటి యెడఁబాటుచే నొచ్చినదైన; దమయంతి; ప్రాణంబు; ధరియింపన్ ఓపక = నిల్పుకొనఁజాలక, ఒక్కనాఁడు; ఏకాంతంబునన్; తనజననికిన్=తనతల్లికి; ఇట్లు; అనియెను.

153. శుభచరితున్=మంచిప్రవర్తనగలవానిని; శోకఅపనోదిన్ = దుఃఖముపోఁగొట్టువానిని; పుణ్యశ్లోకున్ = పవిత్రమైనకీర్తిగలవానిని; నలునిన్; రోయన్ = వెదకుటకు; పనుపుము=ఆనతిమ్ము. తత్ ఆలోకనవిహీనను ఐ = ఆనలుని చూచుటలేనిదాననై; లోకంబు ఎఱుఁగన్ = జనులకందఱికిఁ దెలియునట్లు; పరలోకకృత ఆవాసను = పరలోకంబున నివాసముఁగలుగఁజేసికొన్నదానను; అగుదును. (ప్రాణములను బాసెదను.అని తా.)

154. అనినన్; అదియున్ = ఆదమయంతియొక్క తల్లియు; కూఁతు అభిప్రాయంబు=కుమార్తెయొక్కకోరికను; భీమునకున్=తనభర్తకు, ఎఱింగించినన్. అతఁడు; నలుమార్గణంబునన్=నలమహారాజును వెదకుటకై, ఋజుమార్గులు=చక్కనిదారియందుఁబోవువారు; ఐన బ్రాహ్మణులను; నియోగించినన్ =ఉత్తరువుచేయఁగా, తనపతిన్; అన్వేషింపన్=వెదకుటకు; అరుగు బ్రాహ్మణులకున్; ఇట్లు; అనియెన్.

155. నైషధఈశ్వరుఁడు=నిషధదేశమునకురాజగు, నలుఁడు, ఇప్పుడు, అసమర్థుఁడు అగుటన్ చేసి = శక్తిచాలనివాఁడు గనుక; తన్నున్, ఇతరులు; ఎఱుంగక, ఉండున్ = తెలియకుండును. కానన్ = కాఁబట్టి; మీరు, ఉరు సభాఅంతరములకున్—ఉరు = గొప్పలైన; సభా = రాజులకొలువుకూటముల యొక్క, అంతరములకున్ = నడిమిప్రదేశములకు; అరిగి = పోయి; ఇట్టులు = ఈరీతి; అనుఁడు = చెప్పుఁడు.

156, నీవు; సత్యనిత్యుఁడవు = సత్యముపల్కుటయే నిత్యవ్రతంబుగాఁ గలవాఁడవు, సతిన్ = పతివ్రతయగు, ఇంతిన్ = భార్యను, వర్జించి = వదలిపెట్టి, దానివస్త్రఅర్థంబున్ = దానియొక్కచీరలో సగముభాగము, తఱిగి=

చించుకొని, పరిధానముగన్ =కట్టువస్త్రముగా, చేసి, పోవంగన్ =పోవుట, పాడియే = తగునా, భార్య = కాపాడఁదగినది, భర్త = కాపాడువాఁడు; అను ధర్మముఅది = అనుప్రసిద్ధమైనన్యాయము. నీయందున్=నీవిషయమున, మిథ్య=అబద్ధము, అయ్యెను. నీవున్=నీవు; ఇట్టి, నిర్దయబుద్ధి = కనికరములేనితనము, చేసికొనఁదగును ఏ=అవలంబింపవచ్చునా? అట్టిసాధ్వికిన్=అట్టిపతివ్రతయందు, (సప్తమ్యర్థకషష్ఠి.) కరుణాప్రసన్నుండవు = దయచేసనుగ్రహము పొందినవాఁడవు, అగుము. అని; ఎల్లచోన్=అన్నిప్రదేశములలోను,పలికినన్=చెప్పినట్లయితే, ఎవ్వఁడు ఏని=ఏపురుషుఁడైనను; పలుకున్=మీరన్నమాటను; పడఁగన్ ఓడి=పడఁజాలక; ప్రతివచనంబు=బదులుమాటను, ఇచ్చునో, అతఁడ-నలుఁడుగాఁగన్ = నలుఁడని తెలిసికొని; ననున్, ఆతనికిన్, ఎఱింగించి, తోడ్కొనిరండు = వెంటబెట్టుకొనిరండు, రానివాఁడు = రానిపక్షమున, ఎఱిఁగి=(అతని సంగతి) తెలిసికొని, రండు.

157. అని; పంచినన్=పంపఁగా; పనిపూని=ప్రయత్నముతో; బ్రాహ్మణులు; దమయంతి; కఱపినపలుకులు ఎల్లన్=నేర్పినమాటలన్నింటిని; సకలదేశసభలన్=అన్ని దేశములరాజులకొలువుకూటములందు; పలికి, ఎందునున్=ఎచ్చటను, కానకవచ్చిరి=చూడకవచ్చిరి.అందున్= ఆవెదుకపోయినబ్రాహ్మణులలో; పర్ణాదుఁడు అనుబ్రాహ్మణుఁడు, దమయంతికిన్;ఇట్లు;అనియెను. నేను అయోధ్యకున్;అరిగి;నీకఱపినపలుకులుఎల్లన్=నీవు నేర్పినమాటలన్నింటిని; ఋతుపర్ణుసభన్=ఋతుపర్ణునికొల్వుకూటంబునందు; పలికినన్= మాటలాడఁగా; ఒక్కపురుషుఁడు; కుఱుచచేతులుగలవాఁడు=పొట్టిచేతులుగలవాఁడు, ఋతుపర్ణునొద్దన్, నూఱుగద్యాణంబులజీవితంబువాఁడు=నూఱువరహాలజీతమునకు కొల్వుకొల్చువాఁడు,శీఘ్రయానకుశలుండు-శీఘ్ర=తొందరగా,యాన= గుఱ్ఱములనునడుపుటయందు, కుశలుండు=నేర్పరి, సూపక్రియా=వంటచేయుటయందు, నిపుణుఁడు = నేర్పరి. విరూప అంగుండు = రోఁతపడఁదగిన రూపంబు గలవాఁడు. బాహుకుఁడు అను అశ్వశిక్షకుఁడు = బాహుకుఁడను పేరుగల గుఱ్ఱ

ములకు నడకలను నేర్పువాఁడు, విని, నన్నున్; ఏకాంతంబునన్ = రహస్యస్థలంబునకు, పిలిచి, వెలవెలన్ అగుచు=ముఖమునకాంతిలేనివాఁడగుచు,దీర్ఘనిశ్వాసపురస్సరంబుగాన్=పెద్దదైననిట్టూర్పుతోఁగూడ, ఇట్లు=అనియెన్.

158. పురుషునందున్ =భర్తయందు,దోషపుంజంబు=పెక్కుదోషములు, కలిగినన్ =ఉన్నను,ఎఱిఁగి=తెలివిగలదై,భార్య=పెండ్లాము, ఎదన్=మనస్సునందు; సహించున్ ఏని=ఓర్చుకొన్నయెడల, పురుషులందున్; అభీష్టభోగంబు = కోరినకోరికల ననుభవించుటయు,దేహాంతరంబునన్=దేహము వదలినప్పుడు; ధర్మరతియున్= మోక్షమందాసక్తియు;పడయున్=పొందును.

159. అని, ఒండు ఎద్దియున్=ఇతరమేమియు;పలుకక;తననివాసంబునకున్=తనయునికిపట్టునకు; పోయెను. అని; చెప్పినన్=చెప్పఁగా, విని, పెద్దయున్ ప్రొద్దు=చాలకాలము; చింతించి, నలుఁడు కానివాఁడు=నలుఁడుకానిపక్షమున, ప్రతివచనంబు=బదులుమాట, ఏల, ఇచ్చును. ఇంకను; వలను కలవారలన్ = ఉపాయశాలురను, పంచి=పంపి, ఆతనిన్ = ఆనలమహారాజును గూర్చి;ఇమ్ముగాన్=బాగుగా;ఎఱుఁగన్ వలయును.అని;జననీజనకులయనుమతంబునన్ = తల్లిదండ్రులయంగీకారముమీఁద; సుదేవున్; రావించి = పిలిపించి, వానికిన్, ఇట్లు; అనియెన్.

160. నన్నున్; ఎఱిఁగి=గుర్తుపట్టి, తెచ్చినట్లు అ=తెచ్చినచందముననే; జగన్నుతున్=లోకములచేఁ గొనియాడఁబడిన, నలున్, కౌశలంబునన్ = నేర్పుతో, ఎఱిఁగి; తెమ్ము=తోడ్కొనిరమ్ము. విద్వన్నాథ = పండితులలో శ్రేష్ఠుఁడా; ఎందున్ = ఎచ్చటను; పరికింపంగన్ = విచారింపఁగా, నీవు అ= నీవె; సర్వగుణసంపన్నుండవు = సమస్తసుగుణములతోనిండినవాఁడవు, (నీవుతప్ప వేఱొక్కరీపనిని జేయఁజాలరు.)

161. దేశాంతరవిప్రుఁడవు ఐ = ఇక్కడనుండి వచ్చినవాఁడవనికాక (పొరుగూరిబ్రాహ్మణుఁడ ననువ్యాజముతో); అయోధ్యకున్,అరుగుము. రవి

ప్రతాపఉన్నతుఁడు-రవి = సూర్యునియొక్క, ప్రతాప = వేఁడిమివంటివేఁడిమిచేత; ఉన్నతుఁడు=మీఱినవానిని, అనఘుఁడు=దోషములేనివానిని; అమరసముఁడు=దేవతలతోసమానుని; ఉత్తరకోశలశాసుఁడు= ఉత్తరకోసలదేశమునకు ప్రభువగువానిని, భాంగాసరినిఁ=భంగాసురునికుమారుని, ఋతుపర్ణునిఁ,కనుము=చూడుము.

162. మఱియు, విదర్భావిభుఁడుఅగు = విదర్భదేశపురాజగుభీముఁడు; నలుఁడు, రోయఁగ=వెదకుటకు; పంచి=ఆనతిచ్చి, ఎందును, కానక,దమయంతికిఁ; ద్వితీయస్వయంవరంబు=రెండవస్వయంవరము; రచియింపఁగ=చేయుటకు; పూనినఁ = ప్రయత్నపడఁగా, అందులకుఁ = ఆస్వయంవరమునకు, భూవలయంబునఁ = భూమండలమందు; కలరాజులు, ఎల్లను,పోయెదరు. అని; అతిత్వరితంబుగాఁ = మిక్కిలితొందరపాటుతో; చెప్పుము. అని, పంచినఁ = చెప్పఁగా, సుదేవుఁడు, అయోధ్యాపురంబునకుఁ, పోయి,ఋతుపర్ణుఁ, గాంచి, విదర్భాపురంబునఁ=దమయంతీ ద్వితీయస్వయంవరంబు; ఎల్లి=రేపు అయ్యెడుఁ=జరుగును. అని; చెప్పినఁ; విని; ఋతుపర్ణుఁడు, బాహుకుఁ చూచి; నాకుఁ=నేను; దమయంతీద్వితీయస్వయంవరంబు, చూడఁ=చూచుటకు, ఒక్కనాఁడు అ =ఒక్కదినములోపలనే, విదర్భకుఁ; పోవలయును, నీఅశ్వనైపుణ్యంబు = నీగుఱ్ఱములను నడుపుటయందలి నేర్పును; ప్రకాశింపఁజేయుము = తెలియఁజేయుము. అనినఁ, అట్లు అ=అలాగే; చేయుదును. అని, నలుఁడు; తనమనంబునఁ; చింతించి=యోచించి.

163. అడవిఁ=అడవియందు; తన్ను; పాసి=విడిపించి, అరిగినఁ = పోవఁగా, అలిగి కాకున్న=కోపముచేత నేకదా, ఉవిద = ఆదమయంతి, ఇట్లు చేయఁ=ఈప్రకారము రెండవస్వయంవరము జేయుటకు; కడఁగెఁ = పూనెను. ఇట్లు అ ఏని =లోకమందిట్టివాడుక యుండునేని, ఇంతులు= స్త్రీలు;మాకుఁ, కూర్తురు = మామీఁద నిష్టముగలిగియుందురు. అని; విశ్వసించువారు = నమ్మువారు, ఎందుఁ=ఏవిషయమునను, వెడఁగులు=మూర్ఖులు.

164. సాధ్వి = పతివ్రతయగు దమయంతి; నాకుఁ=నాయందు, కూర్చును = ప్రేమగలిగియుండును, సంతతికలయది=బిడ్డలుగలది; చెలువ=దమయంతి, ఇట్టులు, ఏల; చేయును, ఐనఁ, దీనిఁ=ఈవృత్తాంతమును యెఱుఁగవలయును. నేనును; ఋతుపర్ణునితోఁ=ఋతుపర్ణమహారాజుతోఁగూడ, పోదును అని, నలుఁడు, బుద్ధిఁ=తలఁపునందు, తలఁచి=ఎంచి.

165. తొల్లి=పూర్వము, వార్ష్ణేయుఁడు, తెచ్చిన తనరథంబునందుఁ, అలక్ష్యమాణశుభలక్షణంబులు - అలక్ష్యమాణ = ,చూడఁబడుచుండు, శుభ=మేలైన; లక్షణంబులు=చిహ్నములుగలవియు, వాయువేగంబులును = వాయువేగమువంటి వేగముగలవియు, ఐనవానిఁ = ఐనట్టి; హయంబులనుఁ=గుఱ్ఱములను; పూన్చికొనివచ్చినఁ=కట్టుకొనిరాఁగా; "ఋతుపర్ణుఁడు" ఆరథంబు ఎక్కినప్పుడు, హయంబులు = గుఱ్ఱములు, ప్రమ్రొగ్గినఁ=మోఁకాళ్ళు నేలకు అనునట్లు ముందుకువంగఁగా, చూచి. ఇప్పేదగుఱ్ఱంబులు=ఈబక్కగుఱ్ఱములు, అతిదూరంబు = మిక్కిలిదవ్వు; ఎట్లు; పోవనోపుఁ=పోఁజాలును, ఒండుగుఱ్ఱములఁ = వేఱుగుఱ్ఱములను; పూన్పుము=కట్టుము, అనినఁ =బాహుకుండు; ఇట్లనియె.

166. అవని ఈశా=రాజా; ఈహయంబు=ఈఅశ్వంబులు, పవనగతిఁ=వాయువేగమువంటి వేగముతో, ప్రొద్దు పడక ఉండఁ కఁ=సూర్యుఁడస్తమించులోపల; నేఁడుఅ=యీదినముననే; విదర్భకుఁ = విదర్భాపురికి; పఱచుఁ=పరుగెత్తును. అనవుడుఁ = అనిచెప్పఁగా; విని, కువలయపతి=భూమండలపతియగు ఋతుపర్ణుఁడు, మెచ్చి, బాహుకునకుఁ, ఇట్లు, అనియెఁ.

167. అట్లయిన = అలాగైనచో; నీహయతత్త్వకౌశలంబు = నీయశ్వహృదయమందలి నేర్పును; ఎఱిఁగి=తెలిసికొని;నీకుఁ; అభిమతంబు=నీకోర్కెను; ఒసరింతును = చేసెదను. అని, రథంబు, ఎక్కి, బాహుకవార్ష్ణేయ సమేతుఁడయి=బాహుకవార్ష్ణేయులతోఁ; గూడినవాఁడయి, అరుగువాఁడు= పోవుచుండఁగా.

168. ఎదురన్=ఎదుట, దవ్వులన్ = దూరములందు; చూచిన పొడవులు ఎల్లన్=చూచునట్టి నిడివివస్తువులన్నియు, తత్క్షణము అ=వెంటనే; కదియఁగాన్ = సమీపింపఁగా; అవ్వి = అడవి; పిఱుఁదన్ = వెనుక; ఎంతయున్=మిక్కిలి; దవ్వులయి = దూరమై; కనఁబడన్ = అగుపడఁగా; ఇది దినేశ్వరురథమో = సూర్యునితేరో; ఇతఁడు; అనూరుఁడో = సూర్యునిసారథియో; అంచున్=అప్పుడు; ఇక్ష్వాకుకులుఁడు = ఇక్ష్వాకువంశస్థుఁడైన ఋతుపర్ణమహారాజు; హృదయమునన్ = మనసునందు; కడున్ = మిక్కిలి; విస్మయము=ఆశ్చర్యము, అందెను.

169. వార్ష్ణేయుండు. విస్మయంబు = ఆశ్చర్యంబు, అంది; తనమనంబునన్=తనమనస్సునందు. (పై. ప. అ.)

170. ఈతఁడు. శాలిహోత్రుఁడో = శాలిహోత్రుఁడను ఋషియో; మాతలియో = ఇంద్రునిసారథియో, నలుఁడుఓ; ధారుణీమండలమునన్ = భూమండలమందు; ఒరులు మానవులు = ఇతరమనుష్యులు, జవఉపేతముగన్ = తొందరతోఁగూడునట్లుగా, ఇట్లు; రథహయనీతి=రథాశ్వములనడుపుశాస్త్రమును; ఎఱుఁగుదురు ఎ = తెలిసికొందురా.

171. వయోవిద్యావైభవంబులన్ = వయస్సు; చదువు; సామర్థ్యము అనువానియందు, ఇతండు = బాహుకుండు; నలున్ పోలెడిన్=నలుఁడనితోఁచెడి; వికృతరూపధరుఁడు ఐనకారణంబు = మాఱురూపంబు దాల్చినవాఁడైనందులకు కారణము; ఏమియొ = ఏమిటో; మహాపురుషులు=గొప్పవారు; దేవనియుక్తులై =వేల్పులచేఁ బురికొల్పఁబడినవారయి; ప్రచ్ఛన్నవృత్తిన్ = రహస్యమైన నడవడితో, ఉందురు. వారిన్=అట్టివారిని; ఎఱుంగన్= తెలిసికొనుటకు; పోలునే =వీలగునే, అనుచున్, చనునప్పుడు=పోవునప్పుడు; ఋతుపర్ణుఁడు, తన ఉత్తరీయంబుజాఱి=తనయంగవస్త్రముజాఱి; భూతలంబునన్ = నేలమీఁద, పడినన్=పడఁగా, మఱలిచూచి = తిరిగిచూచి, బాహుకా, వార్ష్ణేయుండు, పోయి=రథంబుదిగిపోయి; ఉత్తరీయంబు=అంగవస్త్రమును, తెచ్చునంతకున్=తెచ్చువఱకును; రథగమనంబు=తేరిపోక, ఇంచుక=కొంచెము, మం

దంబు సేయుము, అనినన్=తగ్గింపుమనఁగా, బాహుకుండు, నగి=నవ్వి,నీ ఉత్తరీయంబు=నీయంగవస్త్రము, పడినయెడ = పడినచోటు, ఇచ్చోటికిన్ = ఇక్కడికి, ఒక్కయోజనంబు, కలదు. వార్ష్ణేయుండు, యెట్లు, తేనేర్చును= తేఁగలఁడు. అని. రథగమనవేగమహాత్మ్యంబు-రథ = తేరియొక్క; గమన= నడకయందలి, వేగ=వడియొక్క, మాహాత్మ్యంబు = నేర్పు, చెప్పుచున్, అనేకదేశంబులు, కడచినన్ = దాటివెళ్ళఁగా, ఒక్కయెడన్ = ఒక్కచోట, అగణ్య...తంబు-అగణ్య = లెక్కపెట్టనలవికాని, పర్ణ = ఆకులతోను. శాఖా=కొమ్మలతోను, అలంకృతంబు = సింగారింపఁబడి యుండునది; ఐన, విభీతకవృక్షంబున్ = తాండ్రచెట్టును, కని, ఋతుపర్ణుండు, బాహుకునకున్. ఇట్లు, అనియె.

172. ఎల్లవారును=అందఱును, ఎల్లవానిని = అన్నివిద్యలను, ఎఱుఁగరు=తెలియరు. విద్యలందున్ = చదువులలో, ఎల్లవారును, భిన్నవిషయులు=వేఱుపడినవిషయముగలవారు, వేఱువిషయముల నెఱిఁగినవారనుట. ఏను, దృష్టిమాత్రన = చూచినతోడనె, సకలవస్తుచయముసంఖ్య-సకలవస్తు = అన్నివస్తువులయొక్క, చయము = గుంపుయొక్క, సంఖ్య=లెక్క, తొలఁగక=తప్పకుండ, ఎఱుఁగుదును=తెలిసికొందును.

173. ఇవ్విభీతకంబునన్ = ఈతాండ్రచెట్టునందు, ఫలపర్ణసముదాయసంఖ్యను=పండ్లయు ఆకులయు గుంపులయొక్క మొత్తమును, చెప్పెదను, వినుము. ఈరెండుశాఖలన్ = ఈరెండుకొమ్మలయందు, కల, పర్ణఫలంబులు = ఆకులు, పండ్లు, పదివేలును ఒక్కండు = 10001, తక్కినశాఖలన్, కలయవి = ఉండునవి, రెండువేలునుందొంబదియేను = 2095, అనినన్, బాహుకుఁడు, విని, వీనిని, ఎన్నకాని = లెక్కపెట్టికాని, నిశ్చయింపన్ నేరను = నిర్ణయింపఁజాలను, అని, రథంబున్, నిల్పి; ఆవృక్షంబు = ఆచెట్టును, ఆక్షణంబున = ఆవెంటనే ఉరులన్ త్రోచి = పడఁద్రోసి, అయ్యాశాఖలయాకులన్ = ఆయాకొమ్మలయందలియాకులను; పండులును=పండ్లను, ఎన్నినన్ = లెక్కపెట్టఁగా, ఋతుపర్ణుఁడు; చెప్పినయన్నియ= చెప్పినన్నియే;

ఐనన్=ఉండఁగా; అచ్చెరుపడి = ఆశ్చర్యమునొంది; ఇవ్విద్య; నాకున్; ఉప దేశింపవలయును; అని; అడిగినన్; ఋతుపర్ణుఁడు; ఇట్లనియె.

174. ఇది; అక్షహృదయంబు; అనఁగాన్; విదితంబు=పేరొకొనఁబడి నది. అగువిద్య; దీనిన్ = ఈవిద్యను; విధియుక్తంబుగాన్= శాస్త్రమందుఁ జెప్పఁబడినవిధముగా; మదిన్ = మనసున-బుద్ధియందు; ఎఱుఁగునరుఁడు=తెలిసికొన్నవాఁడు; - సంఖ్యలను జెప్పఁగలవాఁడు అగును. దుష్కృతకళంకవిముక్తుఁడు = పాపమువలనను; నిందలవలనను; విషమువలనను విడువంబడినవాఁడు; అగును.

175. ఋతుపర్ణుండు; కరంబు=మిక్కిలి; రయంబుతోన్ = వడితో; విదర్భకున్, చనువేడ్కన్‌చేసి = పోవుసుత్సాహమువలన; పూర్ణమనఃప్రసన్నుఁడు ఐ = నిండుమనస్సుచేత ననుగ్రహించినవాఁడై; సకలగుణప్రసిద్ధుఁడు = (నలుఁడు) అన్నిసుగుణములచేఁ బ్రఖ్యాతి చెందినవాఁడు; అగును. సర్వహితుండు=అందరికిమేలుచేయువాఁడును; అగును. చూవె = సుమీ; అంచున్= అనిచెప్పుచు; అతిఅకుటిలబుద్ధిన్ =మిక్కిలిచక్కనైన తలంపుతో; బాహుకునకున్; ప్రీతితోడన్; విధియుక్తముగాన్ = శాస్త్రవిధితోఁగూడి; అక్షహృదయంబు=అక్షహృదయమనెడి విద్యను; ఉపదేశము ఇచ్చెను = ఉపదేశించెను.

176. ఇట్లు; నలుఁడు; ఋతుపర్ణుచేతన్; అక్షహృదయంబున్; పడసి; సంతుష్టుండు ఐ; నీకున్; అశ్వహృదయంబు = అశ్వహృదయమనెడి విద్యను; ఇచ్చెదను. పరిగ్రహింపుము. అనినన్; ఋతుపర్ణుండు; అట్లఅ=అట్లే; చేసెదను. అంతకున్ =నేనుతీసుకొనునంతవఱకు; నీయందున్ అ=నీయందే; ఉండనిమ్ము.అది=దానిని; నావలచినప్పుడుఅ=నాకుఁగావలసినప్పుడే;చేకొనియెదను=తీసికొందును.అనియె. అంతన్ = తర్వాత; ఆఅక్షహృదయసామర్థ్యంబునన్ = అక్షహృదయమందలి యానేర్పుచేత; అప్పుడుఅ=అప్పుడే.

177. నలున్; తొల్లి=పూర్వము; ఆక్రమించిన కలి=చుట్టుకొనియున్న కలిపురుషుఁడు; కర్కోటకవిషంబున్ = కర్కోటకునియొక్క విషమును; గ్రక్కుచున్; విహితఅంజలిఐ = చేతులుజోడించుకొన్నవాఁడై; చంచలుఁడు చున్ (భీతిచే) కదలుచు, తన్నున్, ఎఱుఁగన్‌చెప్పెన్ = తాను పలాని వాఁడని యెఱిఁగించెను.

178. వానిన్=ఆకలిపురుషుని, చూచి, నలుఁడు. తాను, అల్గి = కోపపడి, శాపము ఈన్ ఉన్నన్=శపింపఁబోవుచుండఁగా, కలి, ఎఱింగి = (ఆసంగతి) తెలిసికొని, నిన్నున్ పొంది = నీలోఁబ్రవేశించి, అహివిషంబుచేతన్ = సర్పముయొక్కవిషముచేత, అనయంబు=ఎల్లప్పుడును, దగ్ధుండను ఐతిని=మాడితిని, అనఘ=పాపములేనివాఁడా; ఇంకన్, నాకున్=సైఁపు=నన్నుక్షమింపుము.

179. నిన్నున్, కీర్తించినజనులు=పొగడినజనులు, నావలనిభయంబు = నాభీతిని, పొందరు=చెందరు. నాకున్ = నాయెడ, కరుణింపుము=దయసేయుము. అనినన్, నలుఁడు; కోపంబుడిగె = కోపంబువిడిచెను. కలియు=కలిపురుషుఁడు, అవ్విభీతకంబున్ = తాండ్రచెట్టును, ఆశ్రయించెన్ = పొందెను. అదిమొదలుగా = అదిమొదలుకొని, అవ్విభీతకంబు = ఆతాండ్రచెట్టు, అప్రశస్తంబుఅయ్యెన్ = అప్రసిద్ధమయ్యెను. అట్లు, నలుఁడు, వికృతరూపమాత్రంబుతక్క = మాఱురూపం బొక్కటితప్ప. తక్కిన దుష్కృతంబువలనన్=తక్కినపాపంబువలన, విముక్తుఁడు ఐ = విడువఁబడినవాఁడై; రథంబు ఎక్కి; అతివేగంబునన్=మిగులవడితో, ఋతుపర్ణ వార్ష్ణేయసమేతుఁడుఐ = ఋతుపర్ణునితోను వార్ష్ణేయునితోను గూడినవాఁడై, విదర్భకున్, చనియెన్, అంతన్=తర్వాత, సాయాహ్నమునన్=సాయంకాలమునందు.

180. ఋతుపర్ణుఁడు, రథధ్వానంబు=తేరిమ్రోఁత, ఘనధ్వనివోలెన్ = ఉఱుమువలె, నానాదిక్ ముఖములన్= అన్నిదిక్కులయందు, మ్రోఁగుచుండన్=ధ్వనించుచుండఁగా, ఋతుపర్ణుండు; మానుగన్ = గౌరవముతో, భీమ అనుజ్ఞాతుండు ఐ = భీమరాజుచే నుత్తరువుపొందినవాఁడై, ఆప్రోలు = ఆవిదర్భపురంబును, చొచ్చెను=ప్రవేశించెను.

181. దమయంతి, ఆరథధ్వని=తేరిచప్పుడు, విని, నలురథఘోషము = నలునితేరుసద్దు, అని,అనురాగము=సంతోషము,ఒంది=పొంది,పుణ్యశ్లోకున్=

పుణ్యమునొనర్చు కీర్తిగలవానిని, లోకఉపకారకున్=జనులకుహితముఁజేయువానిని, నిషధఈశున్ = నిషధదేశపు రాజగువానిని, నలున్, చూడన్ కన్ కంటిని=చూడఁగఁగంటిని, అనుచున్=చెప్పుచు, ఘనభుజున్=నిడుపుచేతులుఁగలవానిని, చూడన్ కన్ కానని వాఁడున్ = చూడనోచుకొనఁదినమునను, తత్ భుజపరిరంభణమునన్-తత్=ఆనలునియొక్క, భుజ=బాహువులయొక్క, పరిరంభణమునను=ఆలింగనముచేతను, సుఖము=సౌఖ్యము, పడయని వాఁడున్=పొందనియెడల, నేను, ప్రాణంబు, విడుతును, అని, తలంచుచున్, కమలఆయతఅక్షి=తామరపువ్వుల రేకులవలె నిడివియైన కన్నులుగల యాదమయంతి, ఆరథఅధిరూఢుఁడు-ఆరథమునెక్కినవాఁడై, వచ్చు, ఋతుపర్ణున్, చూచి, అప్పుడు, అధిశోకతప్తఅగుచున్ ఉండె = ఎక్కువ దుఃఖమనెడి సెగచే మాడినదై యుండెను. అంతన్=తర్వాత, ఆఋతుపర్ణుఁడు, ప్రియముతోడన్ = ప్రేమతో, భీమున్=భీమరాజును, కానన్ వచ్చెను=చూడవచ్చెను.

182. భీముఁడును; వానిన్=ఆఋతుపర్ణుని; పూజించి=గౌరవముచేసి, ఒక్క రమ్యహర్మ్యంబునన్=ఒకయందమయిన మేడయందు, విడియించినన్=విడిచిచూడఁగా; ఋతుపర్ణుండు, ఆపురంబునన్=ఆపట్టణమందు, స్వయంవరంబు అనుశబ్దము = స్వయంవరంబనెడి సందడి, వినన్ కానక = వినక, ఆత్మగతంబునన్=తన మనస్సునందు.

183. ధరణిన్=భూమియందు; కలరాజులు; ఇందున్; ఎవ్వరు; వచ్చినవారు; లేరు=కనంబడలేదు. వైదర్భి = దమయంతి; ఒరున్ = ఇతరుని; వరియింపన్=కోరుటకు-పెండ్లాడుటకు; అంత=మిక్కిలి; ధర్మ్య ఇతరచరితయె-ధర్మ్య = నీతిదప్పనిదానికంటె;, ఇతర = వేఱుగుఅన్యాయమయిన; చరితయె =నడవడిగలదా; అనుచున్=ఎంచుచు; తద్దయున్=మిక్కిలి; లజ్జన్ = సిగ్గుతో; ఉండెను.

184. బాహుకుండును; రథశాలన్ = తేరిగుఱ్ఱములఁగట్టు చావడియందు; రథఅశ్వంబులన్ = తేరిగుఱ్ఱములను; బంధించి = కట్టి; రథసమీపంబునన్=తేరిచేరువను; విశ్రమించి = బడలికదీర్చుకొని; ఉండునంతన్ =

ఉండఁగా; దమయంతి; బాహుకవార్ష్ణేయులతోడన్; వచ్చినఋతుపర్ణున్; చూచి; విఫలమనోరథ ఐ= వ్యర్థమైనకోరికగలది - ఆశ నిరాశ చేసికొన్నదియై; ఉండన్ ఓపక = ఉండఁజాలక; కేశిని అనుదానిన్ = కేశినిఅను పేరుగల చెలికత్తెను; పిలిచి; ఋతుపర్ణున్, అయోధ్యాపతిన్ కాన్ = అయోధ్యకు రాజుగాను; వార్ష్ణేయున్-సూతపుత్రునిన్ కాన్ = సారథినిగా; ఎఱింగితిని, బాహుకుండు; అనువాఁడు ఎవ్వఁడు-ఓ; వానియందున్; నాహృదయంబు=నామనస్సు; కరంబు = మిక్కిలి; ముదితంబు = అనురాగంబుగలది; అగుచున్నయది. మనప్పాదునకున్; ప్రతివచనంబు=బదులుమాట; ఇచ్చినవాఁడు, వాఁడు ఆ=అతఁడే; కావలయును=ఉండవలయును; వానికడకున్; పోయి; ఎఱింగి = సంగతి తెలిసికొని; రమ్ము. అని; పంచినన్ = చెప్పగా; అది: పోయి; బాహుకున్; కని, దమయంతి; నీకుశలంబు = నీక్షేమము; అడుగన్=విచారించుటకు; పుత్తెంచెను=పంపెను. ఇందులకున్=ఇచ్చటికి; ఏమికారణమునన్, వచ్చితి; అనినన్; దానికిన్=ఆకేశినికి; బాహుకుండు; ఇట్లు; అనియెను.

185-186. వినుము ఎ= ఆలకింపుమీ. దమయంతి; ప్రియమునన్=ప్రేమతో; పునఃస్వయంవరము = తిరిగిస్వయంవరంబును; చేయన్ కడంగి = చేయ ప్రయత్నించి; సకలక్షత్రియ అన్వయవీరులన్=అన్నిరాజవంశపుశూరులను; రావించినన్=పిలిపింపఁగా; నయవిధి=నీతిశాస్త్రమునకు స్థానభూతంబయిన ఋతుపర్ణుఁడు; ఒక్కనాఁటన్ ఎ= ఒకదినముననే; అయోధ్యనుండి=అయోధ్యాపురంబునుండి; ఇందులకున్ సరి=ఇక్కడికి సరిగా; శతయోజనంబులు = నూఱామడలదూరము; చనుదెంచెను=వచ్చెను. నేనును; అతనిసారథినై; ఇటన్=ఇచ్చటికి; వానితోన్ = అఋతుపర్ణునితోఁగూడ , మనోవేగమునన్=మనస్సుకుఁగల వేగముఁబోలు వేగముతో; వచ్చితిని.

187. నావుడున్ = అనిచెప్పఁగా; మూఁడవవాఁడు; ఎవ్వఁడు; అని; అడిగినన్; ఆకేశినికిన్; బాహుకుండు; ఇట్లు అనియె.

188. అతఁడు నలరథచోదకుఁడు=నలునిరథంబుదోలువాఁడును; అతిఅలఘుఁడు=మిక్కిలి నైపుణ్యముగలవాఁడును; వార్ష్ణేయనాముఁడు= వార్ష్ణేయుఁడను

పేరుగలవాఁడు; అనవుడున్ = (అని వలుఁకు) చెప్పఁగా; వాఁడు = ఆవార్ష్ణేయుఁడు; ఆనలభూపాలకుపోయినపలను=ఆనలమహారాజుపోయినప్రదేశము; ఇది అని=ఫలానిదియని; ఎఱుఁగుదు ఒకో = తెలియునా; అనన్ = (అని కేశిని) అడుగఁగా; వాఁడు=ఆబాహుకుఁడు; ఇట్లనియెన్.

189. వార్ష్ణేయుండును; నలుపుత్రులన్=నలమహారాజుబిడ్డలను; విదర్భేశ్వరునొద్దన్= విదర్భరాజువద్దర; పెట్టిపోయి = విడిచిపోయి; నలురాజ్యభ్రంశంబు = నలుఁడు రాజ్యము పోఁగొట్టుకున్న వార్తను; విని; ఋతుపర్ణున్; కొలిచియుండెన్ = సేవచేయుచుండెను. అతఁడును = ఆవార్ష్ణేయుఁడును; నలున్; ఎఱుంగఁడు.

190. నలునితోన్; ఒకట్టన్ = కూడ; అరిగిన నళినాయతనేత్ర = వెళ్ళిన కమలలోచనయగు, భీమనందనయుండెన్ = దమయంతిగాని; నలుఁడు ఒండెన్=నలుఁడుగాని; ఎఱుఁగున్=తెలిసియుండును. ఒరులకున్=ఇతరులకు నలున్; ఎఱుఁగన్=తెలిసికొనుటకు; మహిన్=భూమియందు; కారణము = నిమిత్తము; కలదే=ఉన్నదా? (లేదనుట.)

191. అనినన్; విని, కేశిని; ఇట్లనియె.

192. ఆమనిలోన్; వస్త్రార్థహారిణి=కోకలోసగము చించుకొన్నవాఁడై; దయ=కనికరము; లేక; ప్రాణేశ్వరుఁడు=ప్రాణనాథుఁడు-భర్త; తన్నున్ పాసి=విడిచి; చనినన్=వెళ్ళఁగా; నాటిఅర్ధవస్త్రంబు=ఆదినమునఁగట్టినసగము కోకయే, పరిధానముగన్=కట్టుబట్టయైయుండఁగా, పాంసుపటలమలినము = దుమ్ముయొక్క రాశిచేనల్లనిది; అగుచున్న; తనువుతోన్=దేహముతోను; అన్వయంబు=ఎల్లప్పుడు; జడగొన్న=జడయైన, అలకఆవళులతోడన్=ముంగురులసమూహముతోను:(కూడి) అవనితలము=పుడమి, శయనంబుగాన్=పాన్పుగాఁగా;

దమయంతి, ధర్మచారిణి=పతివ్రతాధర్మంబునడుచునదియై, అసహ్యవ్రతంబులన్=పాపంబుఁ బోఁగొట్టువ్రతములను, ఆచరించుచున్నది = చేయుచున్నది. అనిన=అనిచెప్పఁగా, నలుఁడు, అవిరళ...ర్ణంబు-అవిరళ=దట్టముగా, ఉద్గత=బయలుదేరుచున్న, బాష్ప=కన్నీటితో, పూర్ణంబులు=నిండినవి. అయిన, లోచనములు=నేత్రములు, ఎఱుకపడకయుండన్=దృష్టితెలియక యుండఁగా; వదనపద్మంబు = కమలమువంటి ముఖమును; వాంచి, తాను, ఒండువలను = మఱియొక్కవైపు; చూచుచుండెను.

193. కేశినియున్, బాహుకుపలుకులు=బాహుకునిమాటలు; ఆకారంబును=స్వరూపమును; దమయంతికిన్, ఎఱింగించినన్=తెలుపఁగా, అది=దమయంతి; అతనిన్, నలున్ కాన్=నలునిఁగా, శంకించి=సందేహపడి, ఇంకను=తిరిగి, వానికడకున్; ఏఁగుము=వెళ్లుము; వాఁడుఋతుపర్ణువంటలవాఁడుఅఁట. పచన సమయంబున = వంటచేయు సమయమున; వానిచరితంబు = వానిసంగతి; ఎఱింగిరమ్ము=తెలిసికొనిరమ్ము; అని; పంచినన్= పంపఁగా; అప్పుడే, చని; కేశిని; బాహుకునందున్; ఉన్న; దైవ...క్రియలు-దైవ=దేవసంబంధములైన; మానుష=మనుష్యసంబంధములైన; నిమిత్త=కారణములుగల; అద్భుతక్రియలు=ఆశ్చర్యకరంబులైనపనులు; చూచి; వచ్చి దమయంతికిన్; ఇట్లు; అనియెన్.

194. అతనిచరితంబు=అతనిప్రవర్తనము; చెప్పఁగన్=చెప్పుటకు; అతిమానుషము=ఆశ్చర్యమైనది; అపగతప్రయాసము=కష్టములేనిది; అదృష్టశ్రుతపూర్వము=ఇంతకుముందు; చూడను వినను బడనిది పరమార్థము అ = నిజముగానే; అంబుజనేత్రా=కమలాక్షీ; అతనిని; దైవము అనవలయున్ = దైవమని చెప్పవలయును.

195. వినవమ్మ=వినుముఅమ్మ; వాఁడు=ఆబాహుకుఁడు; తృణముష్టిన్=గడ్డిపిడికిటిని=పిడికెడుగడ్డిని; వీచినన్=విసరినట్టైన; అందున్ = ఆగడ్డియందు; అగ్ని=నిప్పు ఉదయించి=పుట్టి; అందున్ = ఆనిప్పునందు; వంటలు; అమరునంతకున్=జరుగునంతవఱకు; ఇంధనము=కట్టెలు; అపేక్షింపక; ఉడుగక =

విడువక; మండుచున్; ఉండును. మఱియున్=ఇదియునుగాక; కడఁకతోన్=సంతోషముతో; నంజుళ్లు=మాంసములు; కడుగన్ కన్=కడుగుటకు; సమకట్టి=పూని; జలము=నీరు; అపేక్షించుచున్=కోరఁగా; చూడన్=విచారింపగా; ఆక్షణమున=ఆదేక్షణమున; దివ్యఅంభఃప్రవాహము=తియ్యనినీటివెల్లువ; సంభవించి=పొడమి; కుంభముల్ = కడవలనిండుగా; నిండి; క్షయము అగుచుండున్ = తఱుఁగకయుండును; అతని...చర్ధితము ఐ-అతని=ఆనలునియొక్క; కరద్వయ=రెండుచేతులచేత; అవమర్దితము ఐ=నలపఁబడినదై; కందియును = వాడియును; మహా...తతులు=మహాత్=మిక్కిలి; సుగంధ=కమ్మనివాసనగల; కుసుమ=పువ్వులయొక్క; తతులు=గుంపులు; తొంటియట్ల=పూర్వమువలెనే, తమకంపు=తమవాసనను; విడువకఉండును. అతనితేజము=ఆనలునికాంతి; ఉన్నతము=హెచ్చినదిగా; ఉన్నది.

196. అనినన్; విని; దమయంతి; వెంబడియున్ = తిరిగి కేశినిన్, పిలిచి: బాహుకువండిననంజుళ్లు=బాహుకుండువండినభక్ష్యవస్తువులను; తెప్పించి; ఆస్వాదించి=రుచిచూచి; బాహుకుందున్: నలులక్షణంబులు=నలునిగుఱుతులు; కలుగుట=ఉండుట. ఎఱింగియున్=తెలిసియు; ఊఱడన్ ఓపక=సమాధానము నొందఁజాలక; వానిపాలికిన్=ఆబాహుకునియొద్దకు; కొడుకునున్; కూఁతునున్=కుమార్తెను; కేశినితోడన్=కేశినితోఁగూడ; పంచినన్=పంపఁగా; ఆకుమారునిన్ కూతున్=ఆకూఁతును కొడుకులను జూచి.

197. నలుఁడు; బాష్పవారి=కన్నీరు; వశము కాక = స్వాధీనము కాక; ఉబ్బుచున్ ఉండన్=కాఱుచుండఁగా; కొడుకున్; కూఁతున్; ఎత్తుకొని; హర్షపులకిత అంగుండు ఐ = సంతోషముచే గగుర్పాటుతోఁగూడిన శరీరము గలవాఁడై, నిజఅంకతలంబునందున్ = తనతొడమీఁద; వారిని = ఆకొడుకు కూఁతులను; ఉనిచి = కూర్చుండఁబెట్టుకొని; ఆదరమునన్=ప్రీతితో.

198. ఆకేశినిన్, చూచి; ఈకుమారులు=బిడ్డలు; ఇద్దఱు; నాకొడుకున్ కూఁతునున్ పోలినన్=నాబిడ్డలవలెనుండఁగా, వీరిని; ఎత్తుకొని; దుఃఖించితిని; అని; తన్నున్=తనసంగతి; ఏర్పడక ఉండన్ = తెలిసికొనకుండునట్లు; పలికి=చెప్పి; దానికిన్, ఇట్లు; అనియెన్.

199. నీవు; ఇటన్=ఇచ్చటికి; పలుమఱు=అనేకపర్యాయములు; వచ్చుచున్ పోవుచు ఉనికిన్=రాకపోకలు చేయుచుండుటచేత; ఇతరజనములు = పొరుగువారు; కని=చూచి; చిత్తములన్=మనస్సులందు; ఒండుగన్=వేఱురీతిగా; సంభావింతురు = తలంతురు. కావునన్; ఇంకన్=ఇఁకమీఁదట; కార్యార్థిని ఐ = పనులను గోరినదానవై; రాన్ వలవదు=రావద్దు.

200. ఏను; దేశాంతరమునను౦డి=ఇతరదేశములనుండి; వచ్చిన యతిథులము=విందులము. నీకున్, మాతోడిది=మాతోఁగావలసినది; ఏమి; అనినన్; కేశినియున్; క్రమ్మఱి=తిరిగి; వచ్చి; బాహుకుమార్గంబు = బాహుకునిరీతి; అంతయున్=యావత్తును; చెప్పినన్=చెప్పఁగా; అది = ఆదమయంతి, సంతసించి; నిజజననికిన్=తనతల్లితో; ఇట్లు; అనియె.

201. సందియము=సంశయము; ఏల=ఎందుకు; సర్వగుణసంపదన్ = యావత్తు సుగుణములకలిమిని; చూడన్ కన్=యోచించిచూడఁగా; బాహుకుండు; తాను; అవశ్యము=తప్పక; భూవందితుఁడు = భూమియందలిజనులచే స్తోత్రముచేయఁబడువాఁడు; ఐననైషధుఁడు=నలుఁడు. అగును. నామనంబును=నామనస్సుసైతము; ఆనందమునన్; సంతోషమును; పొందుచున్నది. ఘనంబుగన్=మర్యాదతో; వాఁడు=ఆనలుఁడు; ఇటకున్=ఇచ్చటికి; వచ్చువాఁడో=వచ్చుటయో; ఏను; అందులకున్=అచ్చటికి; ఏఁగుదాననో=పోవుటయో; నయంబుగన్=చక్కఁగా; ఆనతి; ఇమ్ము. నాపుకున్=ఆజ్ఞయనుగ్రహింపఁగా.

202. అది=అదమయంతియొక్క తల్లి; భీమునమతంబునన్ = భీముని యంగీకారముచేత; దమయంతియొద్దకున్; బాహుకున్; రావించినన్ = పిలిపింపఁగా.

203. నలుఁడు; చనుదెంచి=వచ్చి; అందున్=ఆభీమరాజుగృహంబునందు; దీనఆననన్=వ్యసనముగల ముఖముగలదియు; అవిర...గాత్రన్ - అవిరళ=దట్టమైన, పంక=బురదవలె; మలిన=మురికియైన; నత=వంగిన; గాత్రన్ = శరీరముగలదియు, తపస్వినిన్=దుఃఖపడుచుండునదియు, అతికృశన్ = మిక్కిలి చిక్కినదియు; ఉదిత...ముఖిన్-ఉదిత=పుట్టిన; బాష్ప=కన్నీటియొక్క; కణ=బిందువులతో; కలిత=కూడిన; ముఖిన్ = మోముగలదియునైన దమయంతిన్; కనియెన్.

204. దమయంతి; నలుని వికృతాంగమునన్ = నలునియొక్క యసహ్యరూపంబును; చూచియున్=చూచినప్పటికిని; అతనిన్; అన్యుంగాన్ =వేఱొక్కనిఁగా; వగవక=ఎంచక; నెయ్యమునను=ప్రేమచేతను; లజ్జను = సిగ్గుచేతను; భయసంభ్రమమునన్ = భీతిచేతను; తత్తఱపాటుచేతను; వివశ ఆత్మ అగుచున్=స్వాధీనముతప్పిన తెలివిగలదయి; (స్మృతిలేనిదై) పతికిన్; ఇట్లు అనియెన్.

205. విజనంబు ఐనవిపినంబునన్ = మనుష్యసంచారము లేని యడవియందు;అలసి=శ్రమపడి, నిద్రపోయిన; అబలన్=ఆఁడుదానిని; అతిసాధ్విన్ =మిగులమంచిదానిని; అనువ్రతన్ = తన్నుఁబోలినదానిని; అగ్నిసన్నిధిన్ = అగ్నిహోత్రునియెదుట; పాణిగ్రహణవిధిలబ్ధ ఐనదానిన్ = పెండ్లి యను కార్యముచే పొందఁబడినదానిని; పాసి=వదలిపెట్టి; నలునట్లు=నలునివలె; నిర్దయులై = కనికరములేనివారయి; అరిగినవారలు = పోయినట్టిమానవులు, ఒరులు=ఇతరులు, లేరు.

206. సురవరులన్=వేల్పులలో పెద్దలను, మెచ్చక=కోరక; తనున్ (నలుని అనుట) వరియించిననన్నున్=కోరిననన్ను, పుత్రవతిన్ = బిడ్డలుగలదానిని, ఏలకో=ఎందుకో. చెచ్చెరన్ = వెంటనే విడిచెను. నిష్కరుణునకున్=దయమాలినవాఁడగు; అతనికిన్; ఏను; ఏమి; ఎగ్గు=అపకారము; కావించితినో=చేసితినో.

207. ప్రాణసమానవు ఐన నిన్నున్; విడువను=విడిచిపెట్టను. ఓడక ఉండుము=భయపడకుండుము. అనిన ఆపలుకులు= చెప్పినయామాటలు; ఏల మఱచెనో; అని శోకతప్తంబు = దుఃఖముచే కూడినది; ఐన, తనహృదయంబున్=తనమనస్సును; తడుపుచున్నదియునుంబోలెన్=తడుపుదానివలె, బాష్పధారలన్=కన్నీటిధారలచేత; ఉరస్థలంబున్ = ఱొమ్మును; తడుపుచున్న దమయంతిన్; చూచి; నలుఁడు; దుఃఖఆకులుఁడు ఐ = వ్యసనముచేఁ గలవరపడినవాఁడై; ఇట్లు; అనియెన్.

208. నేను; కలి...మతినిఅయి-కలి=కలిపురుషునిచే; సమావిష్ట=ప్రవేశింపఁబడిన; మతినయి = బుద్ధిగలవాఁడనై; కలిపురుషునిప్రేరణచేత; కష్టవృత్తిన్=నీచతనముతో, అట్టియిడుమను = అట్టికష్టమందు; పడితిని = చిక్కికొంటిని. అది = ఆకలిపురుషుఁడు; మదీయ...లమునన్-మదీయ = నాదైన; తపము=తపస్సుయొక్క; బలమునన్=బలిమిచేతను; దుష్కర్మదహనమునన్ =చెడుకర్మ నశించిపోవుటచేతను; ఇప్పుడు; నన్ను; విడిచిపోయెను.

209. ఏను; ఇందులకున్=ఇచ్చటికి; నీతదర్థంబు=నీకొఱకు; వచ్చితిని; అదిఅట్లు ఉండెన్ = ఆసంగతి యట్లులుండనిమ్ము. అనురక్తున్ = ప్రీతిగలవానిని; అనువ్రతున్ = ఏకపత్నీవ్రతముగలవానిని, నన్నున్; ఎంచక = తలంపక; అన్యఅపేక్షన్=వేఱొక్కనియందు మనస్సుతో; పునఃస్వయంవరంబు= మరలస్వయంవరము; రచియించుట అది = చేయుట; కులస్త్రీధర్మంబుకాదు. రాజులన్ ఎల్లన్=రాజులనందఱిని; ఈస్వయంవరంబునకున్; రావించుటన్ చేసికాదె = పిలిపించుటచేతనేకదా, ఋతుపర్ణుఁడు వచ్చెను. అనినన్ = అని నలుఁడు చెప్పఁగా, దమయంతి; కృత అంజలి ఐ = చేతులు జోడించినదై, ఇట్లు; అనియెన్.

210. నిన్నున్; రోయంగన్=వెదకుటకు; విప్రులు = బ్రాహ్మణులు, నెమ్మిన్=ప్రేమతో; అరిగి; నాచేతన్; పలుకఁబడిన = చె[illegible]డినట్లై; ఎల్ల

చోన్ = అన్నిచోట్లను; పలికిరి. అందున్ = వారిలో; పర్ణాదుఁడు అను విప్రుఁడు = బ్రాహ్మణుడు; ఆ అయోధ్యకున్; ఏఁగి, నిన్నున్; ప్రతివచనంబులన్=బదులుమాటచేత; ఎఱింగెను=గుర్తువట్టెను.

211. ఆపర్ణాదువలనన్; (నీవృత్తాంతంబు) ఎఱిఁగినదాననై; నిన్నున్; ఇటన్; రావించునుపాయంబున్ = పిలిపించునుపాయము, తలంచి; ఎల్లి = రేపు, దమయంతి ద్వితీయస్వయంవరంబు; అగును = జరుగును. అని; ఋతుపర్ణుకడన్ = ఋతుపర్ణుని సమీపమున, ప్రకాశింపన్= తెలియఁబఱచుటకు; సుదేవుండు అనుబ్రాహ్మణున్, పుత్తెంచితిని=పంపితిని.

212. అధిపా=ఓనాథా; నరవరుఁడు = మనుజులలో శ్రేష్ఠుండయిన; నలుఁడు కాక = నలుఁడుతప్ప; ఎవ్వరు; శతయోజనములు = నూఱామడలు; ఒక్కవాసరమునన్ = ఒక్కదినంబులోపల; వత్తురు=రాఁగలరు. అని; దీనిన్ = ఈసంగతిని; పరికింపన్ = పరీక్షించుటకై; వేఁడి=కోరి, ఇట్లుపంచితిని = బ్రాహ్మణు నంపితిని.

213. ఆనతవైరి=శత్రువులనుస్వాధీనముఁజేసికొనినయోనాథా;నీను;అతిపాపభావమునన్=ఎక్కువచెడుతలంపుతో; ఎగ్గు=చెఱుపు; తలంపను=ఎంచినదాననుగాను. ఒండుగాన్=వేఱొక్కవిధముగా; తలంపను(ము) = ఎంచను. నీఅడుగులు=నీపాదములు; అంటంగన్; ఓపుదును = చాలుదును. అట్లు అ ఐనన్=అప్రకారమే యన్యునికోరియున్నయెడల; నన్ను, ఈనలినఆప్తుఁడు=(తామరలకిష్టుఁడైన) ఈసూర్యుఁడు; ఈఅనలుఁడు = ఈఅగ్నిహోత్రుఁడు; ఈమృగలాంఛనుఁడు= ఈచంద్రుఁడు (కుందేటినిఁ జేతఁబట్టినవాఁడు). ఈ సురఉత్తముల్=ఈదేవతలలో గొప్పవారు; కోపపరీతచిత్తులు ఐ = కోపముచేఁ జుట్టఁబడినమనస్సుగలవారై; జానువు = సొగసు; అడఁగన్ = నశించునట్లు; ఆక్షణము అ = ఆవెంటనే; చంపరుఎ = చంపరా. (నేను నిన్నుఁదప్ప యితరునిఁ గోరియుందునేని; సూర్యచంద్రాదులగు దేవతలు నీపాదములంటిన నన్ను దహింపఁజేయుదురు.) అని తా.

214. అనుచున్న; అవసరంబునన్=సమయమునందు; అఖిలభూత అంతర్గతుఁడు ఐన అన్నిప్రాణులలోపల నుండునట్టి; వాయుభట్టారకుండు =

వాయుదేవుఁడు; ఎల్లవారును=అందఱును, వినన్ = ఆలకించునట్లు; ఆకాశంబునన్; ఉండి; నలునకున్; ఇట్లు; అనియె.

215. నృపఉత్తమ=రాజశ్రేష్ఠుఁడా; వినుము. అమలచరిత్రన్=నిర్మలమైన నడవడిగల, పతివ్రతన్; దమయంతిని; ఇట్లు; పల్కుదువు ఎ = ఆడవచ్చునా? దీనియందున్=ఈదమయంతియందు; విదితంబు=[illegible]చునట్టి; అగు; శీలనిధిన్=నడవడియనుకాణాచిని; సుధాంశుఁడును, చంద్రుఁడును; కమలహితుండును=సూర్యుఁడును; నేనును; ఒక్కటన్=కూడి; మూఁడువర్షముల్ = మూఁడేండ్లు; తగన్ =ఒప్పునట్లు, బాగుగా; కాచితిమి = కాపాడితిమి. కొమరుగన్=బాగుగా; దీనిన్; చేకొనుము=గ్రహింపుము. కోమలి=ఈదమయంతి; నీకున్=నీయందు; అనురక్త=ప్రేమగలది; నావుడున్ = అని చెప్పఁగా (వై. ప. అ.)

216. మరుద్వచన అనంతరమునన్=వాయుదేవునిమాటలుపూర్తిఅయినతర్వాత; సురపుష్పవృష్టి=దేవతలు గురిపించిన పుష్పవర్షము, కురిసెన్; సురదుందుభినాదములు=వేల్పులభేరీవాద్యముల మ్రోఁతలు; మ్రోసెన్=మ్రోఁగెను. గంధవాహుండును=వాయువును; కరము=మిక్కిలి; ప్రశస్తముగన్ = తిన్నగా; వీచెన్=విసరెను.

217. ఇట్లు ఎల్లవారికిన్; ఆశ్చర్యంబుగాన్=సంతోషముగలుగునట్లు; వాయుదేవుఁడు; తన్ను ఎఱింగించి=తానెవ్వఁడైనది తెలిపి; దమయంతీ పతివ్రతాగుణంబులును=దమయంతీదేవియొక్క పాతివ్రత్యమహిమమును; పతియందలి = భర్తయందలి; అకృత్రిమఅనురాగంబును = కపటముగాని ప్రీతిని; చెప్పినన్ = తెలుపఁగా; విని; నలుండు; పరమ ప్రమోద పరిపూర్ణ హృదయుండు ఐ-పరమ=ఎక్కువ; ప్రమోద=సంతోషముచేత; పరిపూర్ణ=నిండిన; హృదయుండై=మనస్సుగలవాఁడయి; తత్క్షణంబు అ = వెంటనే; కర్కోటకున్; తలంచి; వానియిచ్చిన పుట్టంబు = ఆకర్కోటకుఁడొసఁగిన వస్త్రంబును; పైన్=మీఁద; పెట్టికొని=ఉంచుకొని; నిజరూపంబున్=తన స్వరూపంబును; తాల్చినన్=ధరింపఁగా.

218. ఆయత బాహున్=నిడుపుచేతులుగలవానిని; తప్తకనక అంచిత వర్ణున్ - తప్తకనక=అపరంజివంటి; అంచిత=ఒప్పిన; వర్ణున్ = శరీరచ్ఛాయ గలవానిని; మనోజరూపున్ = మన్మథుని రూపంబుగలవానిని; ఇంద్రునివలె నాచరించువానిని=ఇంద్రునివలె నుండువానిని; సూర్యతేజున్=సూర్యునివంటి ప్రకాశముగలవానిని; నిషధప్రభున్=నిషధదేశపురాజును; అనలున్=అనలమహారాజును; చూచి; పద్మ... నేత్ర-పద్మపత్ర=తామరపువ్వురేకువలె, ఆయత=నిడివియైన; నేత్ర=కన్నులుగలదయిన, దమయంతి; కరంబు=మిక్కిలి; ముదంబున్=సంతోషమును; ఒంది=పొంది; బంధులకున్=చుట్టాలకును; మిత్రులకున్=చెలులకును; హృదయప్రియంబుగన్=మనస్సున కింపుగలుగునట్లుగా; లక్ష్మియుత=కాంతితోఁగూడినది; అయ్యెన్.

219. ఇట్లు; సంగతులు=కూడినవారు; ఐన; ఆయిరువురకున్ = అనల దమయంతులకు; విరహపరితాపంబుతోన్ అ=ఎడఁబాటువలని సంతాపంబుతోఁగూడ; శరీరమలినత్వంబు=దేహములోని మురికి; వాసెను=తొలఁగెను. (విరహతాపంబడంగెను. దేహమున మురికియుఁబోయెను.) పరస్పరానురాగంబుతోన్ అ=ఒండొరులమీఁది చెలిమితోఁగూడ; విభూషణవిశేషములు=గొప్ప సొమ్ములు; విలసిల్లెన్=ప్రకాశించెను. ఒండొరులమీఁదఁ బ్రేమగలిగెను. (వారు దాల్చిన భూషణములును ప్రకాశించెను.) అంతన్=పిమ్మట; అంతయున్ = సవిస్తరముగా; విని; భీముఁడు; జాతసస్య = పైరులుగలది; ఐన; వసుధ = భూమి; తోయసంప్రాప్తిన్=నీళ్ళుపోయుటచేత; ఆప్యాయిత ఐనట్లు=తృప్తినొందినట్లు; అజ్ఞాత చర్యుండు = పోవిడి తెలియకయుండినవాఁడు; అయిన పతిన్; పడసి=పొంది; పరమసంతుష్టహృదయ ఐ = ఎక్కువ సంతసముతోఁ గూడిన మనస్సుగలదై; చంద్రునితోన్; కూడిన; రాత్రియున్ పోలెన్ = రాత్రివలె; ఒప్పుచున్న = ప్రకాశించు; దమయంతిన్; చూచి; సంతసిల్లి; తనపురంబునందున్; అష్ట శోభనంబులు = ఎనిమిదివిధంబులైన అలంకారములను; దేవగృహంబులందున్ = దేవాలయములందు, విశేషపూజలు = ఎక్కువపూజలు; చేయించెను. అట్టి మహోత్సవంబు = అట్టి గొప్పవేడుక

జరుగుట; ఎఱింగి=చూచి; ఋతుపర్ణుండు; నలునొద్దకున్; వచ్చి; నీవు; అఖిలలోకపూజ్యుండవు=జనులందరిచేఁ గొనియాడఁబడినవాఁడవు; అయ్యున్ = అయినప్పటికిని, నాయొద్దన్; బాహుకుండు అనన్ = బాహుకుఁడని, ప్రచ్ఛన్నవృత్తిన్ = గోప్యమైనరూపముతో; ఉన్న, నిన్నున్, ఎఱుంగక; నీచకర్మలయందున్=వంటచేయుట మొదలగు హీనపుఁబనులయందు; నియోగించితిని=ఉంచితిని; దీనిన్=ఈప్రకారముచేయుటను; క్షమియింపుము=ఓర్చుకొనుము. అని; నలుచేతన్; సత్కృతుండు ఐ=మన్ననచేయబడినవాఁడై; అశ్వహృదయంబు అనుపేరుగల విద్యను; ఉపదేశంబుగొని = తెలిసికొని; అయోధ్యకున్, చనియెన్; అటన్=అచ్చట; నలుండును, విదర్భాపురంబునన్, ఒక్కమాసంబు; నివాసంబుచేసి = ఉండి, విదర్భేశ్వరున్=భీమరాజును; వీడ్కొని; దమయంతిన్; అందున్ అ=అచ్చటనె, ఉనిచి; ఒక్కరథంబును; పదునాఱు ఏనుఁగులును, ఏఁబదిగుఱ్ఱములును, ఆఱునూఱుకాల్బలంబులును; తనకున్; తోడు=సాయముగా; కాన్=కాఁగా; నిషధపురంబునకున్, అరిగి, పుష్కరున్, కని; ఇట్లు, అనియెన్.

220. అమరఁగన్ = ఒప్పిదముగా, నీకున్; జూదము, అభిమతమేనిన్=ఇష్టమైనయెడల, దమయంతి, రోయిగాన్ = పందెముగా; నీతోన్; జూదముఆడన్; కడంగెదను = పూనెదను. ధరణీరాజ్యము = నిషధదేశమును, నీవు; నాకు, రో = పందెముగా; ఇడుము= పెట్టుము. (నేను దమయంతిని పందెముగాఁ బెట్టెదను. నీవు రాజ్యము పందెముగాఁ బెట్టుము. ఇట్లు పందెముగాఁ బెట్టుకొని జూదమాడుదము రమ్మని నలుఁడు పుష్కరునిఁబిలిచెను.)

221. రాజ్యము; వీరభోజ్యమసుమ్ము= అనుభవింపఁదగినదేకదా; వింటె=నీవును వినియున్నావుగదా. నీవును; నేనును; దుర్వారవృత్తిరథంబులు - దుర్వార=నిలువరాని; వృత్తి=ప్రవేశముగల; రథంబులు = తేరులు, ఎక్కి; అవంధ్యవిక్రమము = తగనిపరాక్రమము; ఏర్పడన్ = వెల్లడియగునట్లు; భూరివీరరణంబు=గొప్పశూరులుచేయుయుద్ధంబును; ఒనర్తము = చేయుదము; పోరన్=యుద్ధమునందు; ఓర్చినవాఁడే=గెల్చినవాఁడే; వీ[illegible]ఉన్నతిన్ =

శౌర్యముచేఁగలిగినఖ్యాతిచేత; ఈధారుణీతలరాజ్యసంపదన్ = ఈభూమండలమున కధిపతియగుటయను ఐశ్వర్యమును; తాల్చును = పొందునుగాక.

222. ఈరెంటిలో=జూదము పోరులలో; నిరున్; ఎయ్యది; ఇష్టంబు; దానికిన్, కడంగుము=పూనుము. అనినన్; పుష్కరుండు, రణంబునన్, పరాజితుండను; ఓడుదును = ఓడిపోదును, నలున్; తొల్లియున్=మునుపు; జూదంబునన్, ఓడించినవాఁడన్=ఓడఁగొట్టినవాఁడ; కావునన్; ఇంకను = మఱియు; ఓడించి; దమయంతిన్; చేకొని=పొంది; కృతార్థుఁడనగుదును = కోరిక నొందెదను. అని, సంతసించి; ఏను; ఓటుపడితిని ఏని=ఓడిపోతినేని; నిఖిలమహీరాజ్యంబు = భూమండల ప్రభుత్వమంతయు; నీయది అ = నీదె; నీవు; ఓటుపడితివి ఏని=ఓడినయెడల; దమయంతి; నాయది=నాది. అనిపలికి; ఒడ్డి = పందెముగాపెట్టి; నలుతోన్; జూదమాడి; ఓటుపడినన్ = ఓడిపోవఁగా; (వై. ప. అ.)

223. ఘనముగన్=గొప్పఁగా; జంబూద్వీపంబున్; కలవారు ఎల్లన్= ఉన్న జనులందఱు; ఎఱుఁగన్ = తెలిసికొనునట్లు, పునర్ద్యూతమునన్ = తిరిగి జూదమున; పుష్కరుచేతన్ = పుష్కరునివలన; అనఘుఁడు = పాపములేని నలుఁడు; అత్యున్నతితోడన్ = ఎక్కువగౌరవముతో; అఖిలరాజ్యము=రాజ్యమునంతయు; కొనియెన్ = లాగికొనెను.

224. ఇట్లు; జూదంబునన్; పుష్కరున్; ఒడిచి=ఓడించి; సకలమహీరాజ్యంబును = భూప్రభుత్వమునంతయు చేకొని = గైకొని; నలుండు, వానికిన్; ఇట్లనియె.

225. కలిసంప్రాప్తుఁడవై=కలిపురుషునిచే నాక్రమింపఁబడినవాఁడవై; కడున్ = మిక్కిలి; బలముఅఱి = శక్తియుడిగి; నీచేతన్; తొల్లి = పూర్వము బలవద్ద్యూతఆకులచిత్తుండను; బలవత్=బలవంతముగా; ద్యూత = జూదముచేత, ఆకుల=చెదిరిన; చిత్తుఁడను = మనస్సుగలవాఁడను; ఐతిని; అది = అట్లగుట; నీబలము = నీశక్తి; అని; బలవంతుఁడవు ఐ = మొనగాఁడవై; గర్వింపన్ = మదించుట; చనునే = తగునా? (తగదని భావము.)

226. నీవు; నాపితృవ్యపుత్రుండవు = నా పినతండ్రి కుమారుండవు; ఎద్దియున్=ఏమియు, చేయనోపను = చేయజాలను, పొమ్ము; అని; పుష్కరుని; విడిచిపుచ్చి=వదలిపెట్టి; పుష్కలంబు=నిండినది; ఐనరాజ్యంబుతోన్; నలుండు; ఉన్నంతన్=ఉండఁగా.

227. భీమప్రస్థాపిత ఐ = భీమునిచేఁ బయనముచేసి పంపఁబడినదై; కోమలి=తిన్ననిదియగు; తామరసదళాక్షి=పద్మనేత్రయగు దమయంతి; పుత్రకులును=బిడ్డలును; తానును; లక్ష్మీమహిమ=సంపదయొక్కయతిశయము; వెలుఁగుచుండన్=ప్రకాశింపఁగా; తనపతికడకున్=తనభర్తయొద్దకు వచ్చెను.

228. అట్లు (వచ్చిన), తనహృదయేశ్వరి=తన ప్రాణనాయకి; ఐన దమయంతిన్; కూడి=చేరి, నలుండు; విధి...ఖుండు ఐ - విధి = శాస్త్రప్రకారము, విహిత=చేయఁబడిన; అనేక=పెక్కు; శతమఖుండుఐ=నూఱుయాగములు గలవాఁడయి (శాస్త్రమందుజెప్పినరీతినూఱుయాగములుచేసినవాఁడై), శతమఖువిలాసంబుతోన్=దేవేంద్రునివంటియొయ్యారముతో, సకలరత్నయుతంబు=అన్నిరత్నములతోఁగూడినది, ఐన; రత్నగర్భాదిరాజ్యంబు; భూపరిపాలనంబును; చేసెన్=ఒనరించెను. కావునన్; అక్షజితుండవు అయితివి = జూదమున నోడితివి; అని; వగవకఉండుము=చింతింపకుండుము. నీవును; దైవమానుషసంపన్నుండవు ఐ=దేవానుగ్రహము పురుషప్రయత్నములతోఁ గూడినవాఁడవై; శత్రువులన్; జయించి; సకలమహీరాజ్యంబు = భూమికంతయుఁ బ్రభుత్వమును; పడయుదువు. అని; బృహదశ్వుండు; ధర్మరాజునకున్; అక్షహృదయంబు- అను పేరుగల విద్యను; ఉపదేశించి=చెప్పి.

229. జగత్ ఈశా=ఓపుడమిఱేఁడా; ఈనలోపాఖ్యానము=ఈనలచరిత్రము; ఎప్పుడు; దత్తావధానులు ఐ = గమనముంచినవారై; వినువారున్; తవిలి=శ్రద్ధయుంచి; భక్తిన్=భక్తితో; చదివెడువారును; కలిదోషనిర్ముక్తులు= కలిపురుషునిదోషములచే విడువఁబడినవారు; అగుదురు. నిఖిలపుణ్యభాగులు అగుదురు=అన్ని పున్నెములను పొందినవారయ్యెదరు. బహు...యుక్తులు -

బహు=హెచ్చిన, పుత్ర=కొడుకులు కూఁతులు; పౌత్ర=మనుమలు మనుమరాండ్రు; ఆయుః=దీర్ఘాయువు; ఆరోగ్య=సౌఖ్యము, వీనితో; యుక్తులు = కూడినవారు అగుదురు. ఎల్లవిషయంబులున్; దుష్టవిషయంబులకును = చెడ్డసంగతులకును; దూరులు = చేరనివారు, అగుదురు. ధర్మఆత్ములు=మంచిపనులందు ఆస[illegible]వారు; అగుదురు. అధిప = ఓధర్మరాజా; ఉర్విన్ = భూమియందు; ఇది[illegible] = ఈనలచరిత్రమును; కడున్ = మిక్కిలి; ప్రసిద్ధము. కర్కోటకునిన్; దమయంతిన్, పుణ్యమూర్తి=పావనరూపముగల; నలునిన్ నుతచరిత్రుఁడు ఐన=మంచిప్రవర్తనముగల; ఋతుపర్ణున్, కీర్తింపన్=కొనియాడుటచేత; కలిభయంబులు ఎల్లన్ = కలిపురుషునివలని భయంబు లన్నియుఁ; తొలఁగున్=నశించును.

నలోపాఖ్యాన టీక

సమాప్తము.

తెనాలి "త్రిపురసుందరీ" ప్రెస్సున ముద్రితము—1927.

శ్రీకృష్ణదేవరాయాంధ్ర భాషానిలయము
సుల్తాన్ బజారు - హైదరాబాదు
ఈ దిగువ పేర్కొనబడిన తేదినాడు కాని అంతకు పూర్వము కాని ఈ పుస్తకము వాపసు చేయవలెను. (తిరిగి ఈయవలెను).

JAN 1966
8
2 JUL 1971
9 DEC 1971
12 AUG 1975
19/11/29

వి. సంఖ్య .... విభాగము ....
Acc. No. ....
రచయిత ....
పుస్తకము ....

ఈయవలసిన తేది.	ఈయవలసిన తేది.	ఈయవలసిన తేది.

END OF
TITLE